

FONTES

LINGVÆ VASCONVM

stvdia et
docvmenta

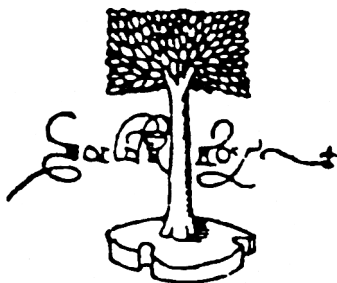

Erroibarko aldaeraren inguruan (1 – Ipar Erroibarko mintzairak) <i>Koldo Artola</i>	229
Basaburu Txikiko euskararen lekukoak (eta II) <i>Gorka Lekaroz</i>	277
Subordinadas completivas del verbo <i>gertatu</i> ‘ocurrir’ en Haraneder: ¿Subjuntivo extendido o conservación del Aoristo Perifrástico? <i>Gontzal Aldai</i>	327
Notas sobre toponimia de origen romano en Bizkaia <i>Valeriano Yarza Urquiola</i>	345
<i>Ol(b)a</i> entitate geografikoaz zenbait ohar <i>Luis Mari Zaldúa Etxabe</i>	385
Murillo el Fruto: XIV. gizaldiko agiria <i>Patxi Salaberri Zaratiegi</i>	407

Año XLVII
Número 120
2015

Nafarroako Gobernua **Gobierno de Navarra**
Kultura, Kirol eta Departamento de Cultura,
Gazteria Departamentua Deporte y Juventud

FONTES
LINGVÆ VASCONVM
stvdia et
docvmenta

SEPARATA

Año XLVII • Número 120 • 2015

Basaburu Txikiko euskararen lekukoak
(eta II)

GORKA LEKAROZ

Basaburu Txikiko euskararen lekukoak (eta II)

GORKA LEKAROZ*

SARRERA

LAN honen lehenbiziko zatian (*FLV* 118) Beintza-Labaiengo doktrinaren Legile Mariano Erbitiri dagozkion albisteak eman genituen, Bonaparte printzearen lankide izan zena orain arteko iluntasunetik atera nahirik; horretaz gain, Miguel Ignacio Armasa domingotarra aurkeztu genuen, Labaiengo euskal idazle zahar berria (1770-1814), eta hark idatzi sermoietako bat karrikaratu ere bai, Basaburu Txikiko euskararen inguruko jakinbide berriak eskaini asmoz. Bigarren saio honetan, aurreko lana osatze aldera, Armasaren beste bi prediku topatuko ditu irakurleak, eta baita labaiendarrak baliatu zuen hizkeraren azterketa ahalegina ere. Gisa berean, euskarazko testuak prestatzerakoan Armasak eskura izan zituen iturriei buruzko argibide batzuk eman nahi izan ditugu, eta predikariak utzi dizkigun idazkiak Basaburu Txikiko mintzora hurbiltzeko lekuko egokiak –edo orain arte ezagutzen genituenak baino egokiagoak– ba ote diren arrazoitzen ahalegindu gara, plazaratu ditugun materialak aintzat hartu nahi dituenak guk emandako argudioak aztertu eta, hala komeni bada, osatu edo zuzentzeko aukera izan dezan.

Jarraian aurkeztuko ditugun predikuen edizioari dagokionez, balio bezate aurreko saioan esandakoek (Lekaroz 2014: 262). Laburzurtean gogoratuko dugu dauden-daudenean utzi ditugula Armasaren grafia, azentu-, harridura-nahiz galdera-markak eta labaiendarrak gaurko arauetz bestela loturik emandako hitz bikoteak, haien arteko hartu-eman fonetikoa agerikoa denean. Aitzitik, gaurko idazmoldearekin bat ez datozen zenbait joeratan (komaren eta hizki larrien erabilerarekin lotutako batzuetan, bereziki) ukituak egin eta testuak gaurkoturik ematea hobetsi dugu. Predikuetako laburdurak taket bidez osatu ditugu; latinezko aipuak, aldiz, letra etzanean emanda datoz.

* Euskal Filologian lizentziatua.

Armasaren idazkiak ataletan banatzerakoan hark berak egindako zatiak errespetatu ditugu, lehenbiziko sermoiaren edizioan bezala ondorengoenean ere. Banaketa horren arabera dira irakurlea gidatzeko testuetan zein iruzkinean ezarri ditugun erreferentziak (*cfr.* § 1).

Aurkeztuko ditugun bi predikuetarik lehena (*Sermon del Glorioso Apostol San Pedro* delakoa) 1810ean idatzi zuen domingotarrak; uda partekoa izango da noski, festaburuan herriko patroiarri eskainia dirudielarik. Santuaren fedea azpimarratu nahi izan zuen Armasak ordu hartan, eta entzuleak fede huraxe izatera bultzatu.

Bestea 1811ko Garizumako bigarren igandean esan zuen; hau da, 1811ko martxoaren 10ean. Festa egunak santutzearen garrantziaz aritu zitzairen Labaiengo adizaleei, eta horregatik mezatan izan beharreko jarrera eta igandee-tan egin zitekeen lana izan zituen hizpide, bekatutzat jotzen zenaren mugak zehatz azaldu nahirik. Horrekin batera, euren burua ukatuz Kristori jarraitu eta lurreko zorigaitzak sufritzeko prest egonez gero zintzoek zeruan ezagutuko duten aintza deskribatu zuen domingotarrak.

Hona beraz, ondoren, Armasak Beintza-Labaienen idatzi zituen beste bi testu haiek:

[39]

**Sermon del Glorioso San Pedro
Apostol predicado en Lavayen en
el año de 1810
por mí
Miguel Ygnacio de Armasa**

*Thema: Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam,
et portæ inferi non prævalébunt adversus eam. Math c. 16. v. 18*

Etorri cen artiño Jangoycoaren Semea mundu onetara guizona bere doctrina tá Passio santarequin erremediatzera, bere Ayta eternoarequiñ adisquide eguitera tá becatua cela medio ersiac zauden ceyruco atea idequitzera tá zabaltzera, casic etzen arquitzen mundu onetan Jangoyco eguiatzcoaren ezagumenturic tá servitzuric. Judeaco provincian, Ysraelgo erreynoan bacarric cén ezagutua Jangoyco Soberanoaren icen santua, munduaren zati tiqui artan bacarric servitzen cioten eguiatzco Jangoycoari; tá an ere ez bear bezala, ez mereci zatzion moduan, Escritura Santac erraten digun bezala. Berce guizonac, berce nacioac, berce erreynoac, berce provincia tá casic yende guciac, ezagutu bearrean berun Jangoycoa, servitu bearrean berun Criazalleari, maytatu bearrean gucién Eguiñzalle Soberano ure, zaucaten Jangoycotzat batzuec Eguzquia, berceac Yllarguia, berceac guizon gachtoac tá berceac ezagumenturic ez duten criaturac ere. Etziren empleatzen Jangoycoaren servitzuan; bay berun gusto desordenatu guciac eguiten. Etziren empleatzen legue santa guardatzen, baycic berun viotzetaco inclinacio gachto guciac cumplitzen. Ytz batean, zagon mundu au choll desordenatua, Jangoycoaz casoric eguiten etzuela, gauza onic obratzen etzuela tá vici ciren guizonac guizonen señaleric casic etzutela. [40] Urricalduric Jaun Soberano

ure guizonaz, compadecituric amberce miseriaz tá desordenaz, vialdu zuen bere Seme divinoa desorden gucien compontzera, guizonari beraren ezagumentu eguiazcoa tá sobrenaturala ematera; guizona bere amoriora inclinatzerá, aficionatzerá tá erremediatzerá. Vialdu zuen fundatzerá Eliza santa, erran nay dut, christandadea; eracustera ceyrucó doctrina, Jangoycoaren legue santa, ceyrucó videá. Fiñ onetara etorri cen Jangoycoaren Semea mundura, tá obra andi onetaraco elegitu cituen Christo gure Erredentoreac mundu onetan guti zezaqueten guizonac, confunditu cezatan munduco poderio gucia; yaquinduriric etzutenac elegitu cituen, confunditu citzatan guizon yaquinduri falsoa zuten guciac; mundu onetan ezagutuac etzirenac, guizon despreciagarriac elegitu cituen, casic deus etzirenac elegitu cituen, andiac cirenac destruitu citzatan, etzazatan erran ondoreco demboratan guizonac exercito andiaquin, poderio tá arma icaragarriaquin sugetatu zuela Jangoycoac mundu au beregana, ezagutu cezatan guciac Jangoycoaren obra cela munduaren conversioa, tá ez guizonena! [41] Nombritic etzutenac, bada, ignorantec tá ytsasoco arranzalari pobre batzuec elegitu cituen Jaun maytagarri arc obra andi onetaraco, bere Eliza santa fundatzeco, bere erreynoa, erreyno espirituala ure, christandade santa mundu gucian banatzeco. Amabi arranzalari pobre elegitu cituen bere enemigo guciay guerra eguiteco, ez armequiñ, ez exercitoequiñ, ez diru tá ondasunequin, ez munduco socorruaquiñ; arranzalari pobre oyequin, Christo gure Jaunac elegitu cituenequin, conseguitu zuen Ayta eternoac victoria bat osoa, victoria bat guciz admiragarria, bada itzuli zuen bere legue santara tá amoriora mundua. Tá ayñ gloriosoac, ayñ nombratuac tá ayñ erreverenciatuac eguin cituen Jaun arc arranzalari pobre oyec ecen oyen oñatara belauricatzen baydire emperadoreac, erregueac tá yende guciac. O ceyñ eguia dá David erregue tá propheta santuac erran zuena, admiragarria dela Jangoycoa bere santuetan: *Mirabilis Deus in Sanctis suis*. Baño ongui consideratzen batugu gure Jangoycoaren determinacioac tá obrac, dá gucietan baño admiragarriagoa San Pedro apostoluan, ceñari eguin cition favore gueyago tá eman cition berce guciay baño doay andiagoac. [42] Bada apostol santu au dá Christoren favoreatan lembicicoa, potestadean andiena, apostol gucien principalena tá burua. Au dá munduaren conversioraco, obra andi artaraco elegitu cituene principalena. Apostol santu au dá Christoc fundatu zuen Elizaren, christandadearen, bera ceyrutara íanta lurrean utzi zuen burua. Au dá Christoren urbillanaco christandadearen cimendua, Christo beraren ordecoa, ceyrucó ateen ydequizallea, Christoren billots tá ardi gucien arzaya, gucien guardazallea tá gucien jueza. Baño ¿cergatic eguiñ zuen Christoc San Pedro apostolua gucien principalena? Cergatic utzi zuen¹ lurrean fundatu zuen Eliza santaren, christandadearen, bere ordecotzat? Bere merituagatic, christavac, bere merituagatic. Merecitu zuen apostol santu onec Jangoycoaren Seme baytan zuen siñesteagatic² eguiñ cezan Jaun arc christandade guciaren burua, tá lurrean bere ordecoa. [43] Christoren jangoycotasuna, bada, San Pedro apostolua ezagutuaz, viciqui siñetsiaz tá firmeza andiarequin declaratuaz merecitu zuen apostol santu onec izatea lurrean Christo beraren ordecoa; Jaun Soberano arc bere odol santuarequin fundatu zuen Eliza, christandadea, ynfernucó etsayac eciñ benere destruitu

¹ Orriaren zartadura batek desagertarazia, galdu egin da erdiko *e* bokala.

² *Siñeste viciagatic* idatzi ostean, *vici* tatxatu zuen Armasak. Erabaki hori bera hartu zuen beste zenbait unetan.

cezaquetena bere doctrinarequin, bere trabajuaquin aumentatu tá defendituco zuena; tá azquenean bere eriotze gloriosoarequin honratuco zuena. Ytz gutitan: San Pedro apostolua Christoren ordecoa, Christoren jangoycotasuna siñetsiaz; San Pedro apostoluaren trabaju admiragarriac Christoren Elizagatic, christanda-deagatic. Ona gaurco sermonaren asumptoa tá bi zatiac: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. Bi eguia oyec manifestatu baño lenago adi zazue atencioarequiñ doctrina christavaco punto bat. [44] Galde eguiten dut: cér gauza dá fedea? Eranzuten dut: fedea dá ecusi ez duguna siñestatzea. Cembat aldetara dá fede au? Dá bi aldetara: lembicicoa dá fede humana, erran nay dut, guizonen erranay ematen zayen siñestea. Bigarrena dá fede divina, au da, Jangoycoaren itzay ematen zayen siñestea. Guizonen erranay ematen zayen siñestea izan dateque falsoa edo guezurtia, cergatic guizonac enganatu datezque tá enganatu gaytzaquete berun erranatan, aguerian dagoan bezala. Baño ez dá iñolara possible enganatu dadin gure Jangoyco Soberanoa erraten tigon gaucetan, cergatic dá gauza guciac daquizquiena, guciac bere begui divinoen bere presencian dauzquiena; tá ayñ ona dá ecen ez bayta possible bere ontasun admiragarria dela medio enganatu gaytzan Jaun Soberano arc. Ala bada, dá Jaun Soberano ure izan datequen eguiazcoana erraten tá eracusten tigon gauza gucietan. Motivo onengatic, ez ecusiagatic ere doctrina christavan erraten tá eracusten zaytzquigun gauzac siñetsi bear tugu firmeza andiarequin doctrinaco gauzac, guerun beguiaquiñ ecusico bay guiñtuque baño obequiago; bada Jaun Soberano ure bera dá doctrinaco gauzac erraten tigua. [45] Christo gure Jaunac bere ago bedicatuarequin eracutsi citien apostol santuay doctrinaco gauzac, milagro andiac ayen aytziñean eguiten cituela, siñetsi citzatan eracusten citien mysterioac. Milagro andi ayec ecusiric, siñetsi cituzten apostol santuac Jaun Soberano arc erran citien gauza guciac. Gauza ayec berac eracutsi citieten apostol santuac berun demboraco guizonay, eguiten cituztelaric ayec ere milagro admiragarriac, siñetsi citzatan guizonac eracusten citieten mysterioac. Lembicico christavac apostoluanganic icasi cituzten gauzac eracutsi citieten berun ondorecoay, ayec urbillanacoay, urbillanacoac atzecoay, tá modu onetan allegatu dá gugana Christoren fede santa tá iraunen dú mundu onetan fede berac azquen juicioco egunarano, Escritura Santac dion bezala. [46] Motivo onengatic, ez ecusiagatic mundu onetan gure Jangoyco Soberanoa, ez ecusiagatic Ayta, Semea tá Espiritu-Santu Jauna, ez ecusiagatic yayotzen Maria S[anti]s[i]maganic Jangoycoaren Semea guizon eguiña, ez ecusiagatic Jaun ure illtzen, erresucitazen, ceyruatara íaten, ez ecusiagatic nola ematen digun Jangoycoac sacramentu santuaquin bere gracia, ez ecusiagatic mundu onetan ónenzat Jaun Soberano arc preparatua dauquen gloria tá gachtoenzat guardatuac dauzquien penac, ez ecusiagatic bada guerun beguiaquin gauza oyec tá doctrinan erraten zaytzquigun gañeraco mysterioac, ecusten tugun gauzac baño firmeza andiagorequin siñetsi bear tugu; cergatic erran duden bezala Christo gure Jaunac bere ago bedicatuarequiñ eracutsi citien apostol santuay gauza oyec, tá apostoluac orduco guizonay, ayec ondorecoay, gugana fede santa bera allegatu den artiño. [47] Tá ayñ gauza bearra dá, nere christavac, fede santa au izatea, doctrinaco mysterioac yaquitea tá firmeza andiarequiñ siñestatzea ecen fede santa au ez duena, mysterio santu oyec ez daquizquiena, doctrinaco gauzac siñestatzen ez tuena ez dá possible salvatu dadin, Jangoycoac berac Escritura Santan erraten digun bezala.

Emendic ezagutu dezaquezue bada, christavac, ceyñ gauza bearra den fede christava izatea, ceyñ bayta ceyrura yoateco lembici bicico pausua. Emendic ezagutu dezaquezue, guratsoac, ceyñ obligacio andia duzuen cerun humeay tá escupecoay doctrina santa eracusteco tá Jangoycoaren beldurtasunean tá amorioan acitzeco. Ez daquiena, Jangoycoac berac dio ez duela beretzat ezagutuco³: *Qui ignorat, ignorabitur*. Ecusi dezagun orayñ nola eguiñ zuen Christo gure Erredentoreac San Pedro bere ordecoa, apostol santu onec Christoren jangoycotasuna siñetsiaz; ecusi dezagun nola trabajatu zuen apostol santu onec Jaun Soberano arc encargatu cion Elizagatic, christandadeagatic: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portae inferi non prevalebunt adversus eam*. Gauza oyec manifestatu ditzadan Christoren gloriaraco, apostol santu onen honraraco tá gure arimen provechuraco, esca zagun ceyruco socorrua Maria S[anti]S[i]ma bitarteco paratzen dugula: *Ave Maria*. [48] *Them. ut supra*. San Pedro apostoluaz erran tizueden gauzac dire ayñ eguiac ecen Escritura Santan aguerian daude. Diot, nere christavac, aguerian daudela Escritura Santan eguia oyec. Erran dizuet eguiñ zuela Christo gure Erredentoreac San Pedro bere ordecoa, apostol santu onec Christoren jangoycotasuna siñetsiaz; tá trabajatu zuela apostol santu onec Jaun Soberano arc encargatu cion Eliza santagatic, christandadeagatic, al zatequen moduric admiragarrienean. Ecusi dezagun lembicico gauza: Christo gure Jaunagan apostol santu onec zuen siñestea, tá siñeste onen premiao. Dio gaurco Evangelio Santuac etorri cela Jesu-Christo Cesareara tá galde eguiñ ciela bere discipuloay modu onetan: erran cidazue, nór diote guizonac naycela ní? Cér diote nitaz? Eranzun cioten discipuloac: Jauna, batzuec diote zú zarala Juan Bautista; berce batzuec diote zarala Elias; berce batzuec zarala Jeremias, edo illen artetic vichtu den propheta santuren bat. Au diote, ala itz eguiten dute yendeac. Galde eguiñ cien orduan Christoc: tá erran cidazue zuec, nere compañian zabilltzenac, nere doctrina aditu duzuenac, nere vici modua ecusten duzuenac, anitz milagro eguiten ecusi nazuenac, erran cidazue: cér diozue zuec? Cér iduritzen zaytzue? Nór uste duzue naycela ní? Uste duzue guizon solla naycela ní, Juan Bautista, Elias, Jeremias tá propheta santuac izandu ciren bezala? [49] Galde au Jaun Soberano arc bere discipuloay eguiñ cienean, Jangoyco Soberanoac, Ayta eternoac eman cion San Pedro apostoluari arguitasun bat, ezagumentu bat ayñ andia Christo aytziñean zauqueten guizon ure, galdetzen zagoquien ure cela bere Semea matea, cela Jangoyco eguiazcoa, ecen saltatzen dá tá eranzuten dio Christori: Jauna, yendeac erraten dute au tá ure; erraten dute zarala Juan Bautista; zarala Elias; zarala Jeremias; zarala vichtu den propheta santuren bat; baño nic diot zú zarala Jangoyco viciaren Seme eguiazcoa: *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Ona, nere yendeac, apostol santu onec Christo Jaunagan izandu zuen fedea edo siñestea. Ona

³ Hasieran *ezaguteco* idatzi eta ondoren zuzendu egin zuen. Baztango testu garaikide batzuetan behintzat ez da falta *-teco* amaieradun etorkizunik (Lekaroz 2006: 77). Jokabide horren beste lekuko aski hurbil bat, orrialde hauetan barrena sarritan aipatuko duguna, 1808an Labaiengo *Mendikoetxean* jaiotako Jose Ignacio Armasa Ayeroa (edo Ayoroa) da, Miguel Ignacioren iloba. Osabaren anaia Juan Francisco eta Maria Franciscaren semea zen. Tontsura 1826an hartu, 1833an apaiztu eta jaioterrira bertara jo zuen, hantxe Mariano Erbiti ezagutu zuelarik (Lekaroz 2014: 253). Euskarazko hainbat prediku idatzi zituen (aurrerantzean *JIArm* laburduraz aipatuko ditugunak, *cf.* § 1), Labaienen ez ezik Donezteben eta Oronotzen ere bai gutxienez, tarteka osaba domingotarraren testuetan oinarrituta. 1863an Bertizko Jaurreriko kapilaua zen. 1866an hil zen. Ondoren emango ditugun *-tecodun* pasarteak Jose Ignacio Armasak Labaienen 1833an idatzi zuen lehenbiziko sermoioak dira: *esperacen dudelatic alcanzateco didazula escatu dizuden gracia | baldin ori balequi ezluque murmurateco*.

nola ezagutu tá publicatu zuen San Pedro apostoluac Christo Jangoycoaren Seme naturalzat, Jangoyco eguiacotzat. Etzuen ecusten San Pedro Christo baytan jangoycotasuna; mundu onetan gauden artiño eciñ ecusi dezaquegu Jangoycoaren izate ure, izate divino tá admiragarri ure claro claro den bezala ecustea dagoquigu guardatua ceyruraco, Escritura Santac dion bezala; etzuen bada ecusten San Pedro apostoluac bere beguiaquin Christoren jangoycotasuna, Christoren Jangoyco izatea. Etzuen ecusten Christo baytan guizon bat baycic, etzuen ecusten gorputz sacratissimo bat baycic; baño Ayta eternoac bere entendimentuan eman cion arguitasunarequin ezagutu zuen Christo galde eguiten zagoquien guizon ure cela dembora berean ceyruco Aytaren Seme eguiazcoa, cela guizon ta Jangoyco eguiazcoa. [50] Eguia dá, San Pedro apostoluac modu onetan ezagutu tá declaratu baño lenago Christo Jangoycoaren Semetzat guertatu ciren orayñ erranen tuden gauzac. Sartu zen⁴ Christo gure Erredentorea ocasio batean itsasoan onci batean. Oncian Christo sartu baño lenago zabillen itsasoa ayñ alborotatua ecen cirudien ondatzera cioayela onci ure yende guciarequiñ. Oncian Christo sartu cen bezayñ laster choll guelditu cen sossegatua itsasoa. Ecusi zutenean onci artaco guizonac gauza admiragarri au alchatu zuten berun voza tá erran cioten Christori: zú Jangoycoaren Semea zara. Bayta ere Nathanael deytzen cén Christoren berce⁵ discipulo bat, ecusiric nola Christoc zaquizquien guizonaren viotzaco secretoac, erran cion Christo gure Jaunari: Maestraua, zú zara Jangoycoaren Semea; zú zara Ysraelgo erreguea. Eguia dá erran ciotela lance oyetan Christori San Pedro baño lenago cela Jangoycoaren semea; baño ala ere etzuten ezagutu tá declaratu Christo Jangoycoaren Semetzat San Pedro apostoluac bezala. [51] Gauz au entenditu dezazuen, yaquin zazue guizon justoa tá santuac deytzen direla Escritura Santan Jangoycoaren semeac, tá ala erraten dugu christau onac Jangoycoaren semeac direla, cergatic onenzat dauca Jaun arc preparatua ceyruco herencia. Arrazobe onetaz tá berce anitzataz deytzen dire persona justoa Jangoycoaren semeac adopcioz, edo beretzat Jaun arc justoa eguiñaz; baño ala ere ez dire persona justoa Jangoycoaren seme naturalac tá propioac. Motivo onengatic, nola ecusten baytzuten yende ayec cela Christo guizon guciz justoa, santua, ceyruco videa eracusten ciena tá milagro andiac eguiten cituena, zauqueten Christo Jangoycoaren seme adopciozcotzat edo beretzat Jangoycoac eguiñ zuenacotzat; baño etzauqueten Christo Jangoycoaren Seme eguiazco, natural tá propiotzat. Etzauden orañic choll instruituac; etzien ceyruco Aytac errevelatu cela Jesu-Christo bere Seme eguiazcoa, bere Seme naturala ta⁶ propioa. Uste zuten cela Jaun Soberano ure guizon guciz justoa bat, tá santua; baño etzatzien gogoratzen cela dembora berean guizon tá Jangoyco eguiazcoa. [52] Baño San Pedro apostoluar errevelatzen dio ocasio onetan Ayta eternoac tá ematen dio ezagumentu bat guciz ciertoa, seguroa ta firmea Christo cela bere Seme eguiazcoa, bere Seme naturala tá propioa; Aytac berac zuen naturaleza, zuen izate divinoa, urecha bera zuena; Ayta bezala eternoa, gucia zaquiena ta zezaquena, gucien Criazallea, gucien Gobernadorea, gucien principioa tá fiña; itz batean, cela Aytarequiñ tá Espiritu-Santuarquin Jangoyco bera bera. Au gucia, bada, tá iñorc ere erran dezaquen baño guciz

⁴ Esaldiaren hasieran *Cioayen* eman zuen lehenik, eta gero aditz forma aldatu.

⁵ *Berce* hitza *cen* adizkiaren jarraian paratu zuen hasieran. Mugitu egin zuen orde, *Christoren* gehitu nahiak eraginda edo.

⁶ Paperaren zartatu txiki batek ilundu egin du hitza; herskaria baizik ez da ongi antzematen.

gueyago errevelatu cion Ayta eternoac tá eman cion ezagutzera lance onetan San Pedrori Christoren gañean; tá ala ezagumentu andi au, ezagumentu ciertoa, seguroa tá guciz firme au sentitu zuenean apostol santu onec bere ariman, saltatu cén galde eguiñ cienean Christoc ía nór cela uste zuten, modu artan: zú zara Jangoyco viciaren Seme eguiazcoa: *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Cirudien Christoc cela berce guizon guciac bezala guizona solla; guciz justoa tá santua bay, baño ala ere iduritzen zatzien yendeay edo etzatzien gogoratzen ere izan zatequela Jaun ure guizona tá dembora berean Jangoycoa, Ayta eternoaren Seme eguiazcoa. [53] Cergatiz⁷ ecusten zuten Jaun ure vici cela pobreza andian, necatzen cela, izerditzien cela, gosé tá egarritzen cela, ecusten cituzten Jaun Soberano aren baytan berce guizon guciac padecitzen tuzten necessidadeac, tá ala etzatzien gogoratzen trabajuetan vici cen Jaun ure izan zatequela Jangoycoa, izan zatequela Jangoycoaren Seme eguiazcoa, naturala tá propioa; tá motivo onengatic, detuagatic Jaun ure Jangoycoaren semea, deytzen zuten icen onequin Juan Bautista, Elias, Jeremias tá gañeraco propheta santuac Jangoycoaren semeac deytzen cituzten bezala, izanagatic guizon sollac; bada berun justicia tá santidade andia cela medio merci zuten dey citzatan Jangoycoaren semeac, izanagatic guizon sollac. Baño San Pedro apostoluac ecusiagatic Jaun ure pobreza andian, ecusiagatic necatzen tá icerditzen, ecusiagatic gosean tá egarrían, ecusiagatic Jaun Soberano aren baytan berce guizon guciac padecitzen tuzten necessidadeac, ecusiagatic Christo baytan Jangoycoari ez dagozquiola diruditen gauza oyec, Ayta eternoaren errevelacioz ezagutzen du, confessatzen du tá publicatzen dú dela Christo Jangoyco eguiazcoa, dela Jangoyco viciaren Seme naturala, tá propioa; ez guizona solla. [54] Ezagutzen dú, padecituagatic Jaun Soberano arc erran tuden necessidadeac Jangoycoari etzagozquiola⁸ ciruditenac, ala ere cela Jangoyco eguiazcoa, Ayta eternoaren Semea; bere vorondatez, ez precisioz, ez nay gabez, necessidade ayec gú erremediatzeagatic bere gañean errecibitu cituena; ezagutzen dú apostol santu onec, ez idurituagatic guizonay Christoc zaramazquien necessidadeac zagozquiola ongui Jangoycoaren Seme eguiazcoari, necessidade ayec padecitzea zagozquiola Jangoycoaren Seme eguiazcoari aguitz obequiago ez padecitzea baño, cergatic necessidadeac gugatic padecitzearequin manifestatzen cigun aguitz obequiago bere amorio divinoaren anditasuna ez padecitzearequiñ baño. Ala bada gauza oyec guciac errevelatzen tio Ayta eternoac, manifestatzen tio tá ematen tio ezagutzera San Pedrori, tá errevelacio santa au cela medio saltatzen dá apostol santu au tá eranzuten dio Chistori: zu zara Jangoyco viciaren Seme eguiazcoa: *Tu es Christus Filius Dei vivi*. Cér iduritzen zaytzue, christavac, San Pedroc Christo baytan zuen siñeste onetaz? Ona nolaco fedea manifestatzen dú⁹ San Pedroc ocasio onetan Christo gure Jangoyco Jaunagan. [55] Ecusi dezagun orayñ cér premio ofrecitzen dion Christoc aren jangoycotasuna modu artan ezagutu,

⁷ *Cergatiz* hori akatsa delakoan gaude, nahiz eta egia izan lantzean behin hango eta hemengo testuetan errepikatzen dela, hala nola Juan Nicolas Echeverriaren doktrinan (Echeverria 1826: 52) edota Juan Bautista Azcuerena omen den 1780 inguruko prediku batean (Ondarra 1987: 306). Ez dugu uste, nolana ere, amaierako frikari horrek Nafarroako hainbat eremutako instrumental apikariarekin edota Sakana aldeko motibatibo apikariarekin lotura duenik.

⁸ Hasieran *ez dagozquiola* zegoela ematen du; *d* tatxatu eta *t* sartu zuen aitzinetik, adizkia lehenaldira eraman nahirik.

⁹ Ondoren menderagailua espero zitekeen; *cfr. Ona, christavac, ceyñ dicha andia izanen den gloria ure erdisten dutenena* (87). Ez zuen halakoetan beti eman, ordea.

confessatu tá declaratu zuenari. Aditu zuenean bada Christo gure Erredentoreac San Pedro apostoluaren fedearen confessioa edo declaracioa, eranzuten dio Jaun Soberano arc apostol santu oneri modu onetan: bienaventuratu zara Simon (ala deytzen cen San Pedro len, Christoc icena mudatu cion artiño), bienaventuratu¹⁰ zara Simon, cergatic ez bay dizu errevelatu Jangoyco viciaren Seme eguiazcoa naycela ni ez araguiac tá ez odolac, baycic ceyruatan dagon nere Aytac; bada nic erraten dizut zuri, Simon, zú zarala Pedro; zú zarala arri bat guciz andia, tá zure gañean, arri andi onen gañean edificatuco dudela nere Eliza, ynfernucio etsayac eciñ beñere destruituco dutena: *Tú es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalébunt adversus eam*. Seguitzen dú aytziña itz eguiten San Pedrori Christoc modu onetan: ta zuri emanen tizut ceyrutato ereynoaren guiltzac; mundu onetan ersitzen duzun gucia, barcatu gabe utzitzen tuzun becatuac ersiac, lotuac tá barcatu gabeac gueldituco dire ceyruatan ere, tá lurrean idequitzen tá barcatzen duzun gucia idequia tá barcatua izanen dá ceyruatan ere. Onela itz eguiñ cion Christo gure Jaunac San Pedrori. Ona apostol santu onec Christo Jaunagan izandu zuen siñestearen premia. [56] Bay christavac, apostol santu onen fedea dá Eliza santaren, christandade guciaren Christoren urbillanaco cimendua; zuen fede onengatic fundatu zuen San Pedroren gañean Christoc bere Eliza santa. Zú zara Pedro, zú zara arria bat¹¹ guciz andia ceñaren gañean fundatuco dut nere Eliza, ynfernucio etsayac eciñ benere destruituco dutena: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalébunt adversus eam*. O dignidade pareric gabeco! San Pedro bacarra izandu cen munduan elegitua izan zadin nacio gucien, apostolu gucien, christandadeco doctore gucien aytzindaria, gobernatu citzan Eguzquiaren azpian ciren yende guciac, tá guciay ersi edo idequi citzayzquien ceyrucio atead, Christoren ordecoa cén bezala. Ona nola eguiñ zuen Christo gure Erredentoreac San Pedro apostolua lurrean bere ordecoa, Jaun arengan zuen fede edo siñesteagatic. [57] Ecusi dezagun orayñ nola trabajatu zuen S[a]n Pedro apostoluc Jaun Soberano arc encargatu cion Eliza santagatic, christandadegatic. Eciñ declaratu dizaquezuet bear bezala gauz au ez badizuet manifestatzen ceñ vicia cen apostol santu onec Christo Jaunagan izandu zuen fede edo siñeste ure; bada aguerian dago Escritura Santan fede vicia, siñeste vicia dela christavay Jangoycoaren servituzuco ta lagun proximoen provechuraco obrac eraguiten tien. Eguia au entenditu dezazuen, yaquin zazue doctrina santaco misterioen siñeste batzuetan dela siñeste illa tá berce batzuetan siñeste vicia. Ala dio Escritura Santac. Becatu mortalean dagon christavac siñestatzen tú, bay, fede santaco misterioac; baño alaco christavaren siñeste dá siñeste illa, cergatic illa dauque bere arima becatu mortalarequiñ. Baño Jangoycoaren gracian, adisquidanzan tá amorioan dagonaren siñeste dá siñeste vicia. Onelacoa cén apostol santu onec Christoren jangoycotasuna baytan zuen siñeste. [58] Aguerian dago Escritura Santan eguia au. Christo gure Jauna illen artetic vichtuta aparecitu citzayenean bere discipuloay irugarren aldian galde eguiñ cion San Pedrori: Pedro, nay nazu berce oyec baño, cere lagunac baño gueyago? Eranzun cion San Pedroc: bay Jauna, badaquizu zuc nay zatudela. Eranzun cion orduan Christoc: bazca citzu nere

¹⁰ *Bienaventura* hutsa idatzi zuen hemen, azken silaba ahaztuta.

¹¹ *Arriba bat* ageri da eskuizkribuan; lapsus hutsa dela uste dugu, zenbatzailearen hasierako ezpainkariak eragindakoa beharbada.

billotsac. Galde eguiñ cion bigarreanean Christoc: Pedro, mate nazu? Eranzuten dio: bay Jauna, badaquizu mate zatudela. Erraten dio Christoc: bazca citzu nere billotsac. Galde eguiten dio irugarrenean Christoc: mate nazu, Pedro? Apesadumbraturic apostol santu au galde ure bera amberce aldiz Christo gure Erredentoreac eguiñaz, eranzuten dio: Jauna, ez dá zuc ez daquizun gauzaric, guciac ecusten tuzu, guizonen pensamentu tá secreto guciac presente dagozquizu; tá ala eranzuten dizut bayetz, mate zatudela. Erran cion azquenean Christoc: bazca citzu nere ardiac. Lance onetan bada manifestatzen dú San Pedroc beyñ, bí tá iru aldiz nay duela Christo, bere viotzean zaucala Christo, bere arima, bere entendimentu, bere vorondate, bere potencia guciaquiñ mate zuela gauza guciac baño bere Jangoycoa, Christo. Ona Christoren jangoycotasuna baytan San Pedro apostoluac zuen siñestea: siñeste ciertoqui vicia tá aguitz vicia. Siñeste vici onec, bada, eraguiñici cition apostol santu oneri Jangoycoaren servitzuan tá christandade guciaren favorean obra ciertoqui admiragarriac. [59] Ez nayz eguia onen manifestacioan luzatuco anitz. Asqui izanen dá eguia au ezagutzeco erratea claridadearequin gauz onen gañean Escritura Santa berac diona. Dio bada Escritura Santan San Pablo apostoluac bere buruaz tá bere lagunaz, gañeraco apostoluaz, substancian modu onetan¹²: uste dut vialdu guñucela¹³ Jangoycoac mundu onetara gú apostoluac izan guñecen guizon gucien despreciagarriac tá guizonac gú illtzea merci bayguiñuquenac bezala, bada gú apostoluac gara ecusqueri bat munduaren, ayngueruen tá guizonen aytzinean. Orayñ artiño, Christoren fede santa predicatzen abiatu guñen ezquero, vici gara pobreza andian, vicia conservatzeco preciso bear den alimentuarequiñ contentatzen garala; casic billuchiac gabilltze, berotzeco adiña soñecoric¹⁴ ez dugula. Lecu gucietan deshonoratzen tá despreciatzen gatuzte, ez gaude iñon ere seguro, alde gucietan perseguitzen gatuzte tá mundu onetatic len bay len bota nay guinuzquete. Ez gatuzte estimatzen loya baño, ciquinqueria baño, oyñpeco ongarría baño gueyago. Juicio au eguiten dú munduac gutaz, Christoren apostoluaz; ayñ precio bajo edo despreciagarriac gauzqui munduac. Substancian onela dio San Pabloc zabilltzela Christoren apostoluac Jaun Soberano aren legue santa predicatzen munduan. [60] Orayñ bada, apostol santuen pobreza bacen ayñ andia ecen ez bay zuten vicia preciso conservatzeco bear cen alimentua¹⁵ baycic, cér gosé tá egarriac etzituen padecituco San Pedro apostoluac Christoren fede santaren predicacioan? Cér otzac etzituen padecituco ebilli cen amberce lecu destemplatuatan soñeco faltaz? Lecu gucietan deshonoratzen tá despreciatzen bacituzten, cér errespeto, cér erreverencia ecarrico cioten San Pedrori, apostolu gucien despreciagarriana cela uste zutenari? Eciñ egon bazatezquen iñon ere seguro, norc defendituco zuen, norc guardatuco zuen apostol santu au, ceñari guciay baño odio edo aborrecimentu andiagoa cioten? Alde gucietan perseguitzen bacituzten ta nay bacituzten ill apostol santuac, nolaco deseoa izanen zuten quentzeco vicia gucien gachtoena cela uste zuten oneri? Munduaren destruizalletzat bazauzquiten apostol santuac, nola madaricatuco zuten berun ago loyaquiñ destruizalleric andiena cela uste zuten

¹² *Substancian* hitza hortxe idatzi zuen lehenik; tatxatu eta ezkerretara eraman zuen gero.

¹³ Sudurkari ostean *t* idatzi zuen hasieran, eta gero baztertu. Beste horrenbeste aurreragoko *guñecen* eta *guinuzquete* adizkietan (*cf.* § 1.3.2.5.).

¹⁴ *Casic* idatzi eta baztertu egin zuen ondoren Armasak.

¹⁵ Orriaren erdiko tolesdurak hartu du hitzaren bigarren zatia eta ez da ongi irakurtzen ahal.

au? Bazauzquiten apostol santuac munduco loytzat, lurraco ciquinqueriatzat, oyñpeco ongarriztat, cér aprecio eguiñen zuten San Pedroz, guizon gucien infamena cela uste zutenaz? Onela vicitu ciren apostol santuac, modu onetan vicitu cen San Pedro Christoren ordeco lurrean guelditu cenatic bere azqueneco egunaraño: pobreza andian, casic billuchia, lecu gucietan deshonoratua tá despreciatua, iñon ere seguro eciñ egon zatequela, alde gucietan perseguitua tá ill nay zutela. [61] Tá cergatic vicitu cen apostol santu au modu onetan? Jangoycoaren vorondate santa cumplitzeagatic; Christorequiñ conformatu zadinzat¹⁶; Jaun Soberano aren fede santa, Jangoycoaren leguea, guciay ezagutzera emateagatic; yende guciac, nacio, erreyno tá guizon guciac salvatzeagatic; itz batean, Chistoren billotsac, Jaun soberano aren ardiac ynfernucio etsayen atzaparratatic guardatzeagatic, santificatzeagatic tá Christo gucien buruarequin amorioz glorian yuntatzeagatic. Motivo onengatic vicitu cen apostol santu au modu onetan tá fiñ onengatic beragatic eman zuen azquenean bere vicia: izandu cen ondarrean buruz beti Erroman gurutzean yosia. Onela trabajatu zuen San Pedroc Eliza santagatic, Jaun Soberano arc encargatu cion christandadeagatic. O cembat erreyno, cembat provincia, cembat milla persona ecarri cituen apostol santu onec bere trabajua cela medio Christoren fede santara, Jangoycoaren ezagumentura, ceyruco Aytaren servitzura tá amoriora! Ceyñ obligatua dagoquio christandade gucia apostol santu oneri! [62] Cembat zór dio Españeco nacio guciac, gure erreyno catholico onec San Pedro apostoluari! Bay, christavac: etzen apostol santu au vici atzia gure Españecaz. Ebilliagatic apostol santu au predicatzen Christoren fede santa berce erreynoatan, guciz oroytzen cen nacio gucien artean bere erreyno catholicotzat Jangoyco Soberanoac escogitu zuen Españecaz; tá ala, deseaten zuelaric ecartzea Christo gure Jaunaren ezagumentu, servitzu tá amoriora nacio onetaco yende gucia, vialdu cituen Españeara bere zazpi discipulo erreyno au gucia Christorengana itzuli zezatan. Errecibitu zuten gure aytziñecoac San Pedroren discipuloen predicacioa cela media Christoren fede santa, tá ordu ezquero conservatu dá gure erreyno catholico onetan gure Jangoyco Soberanoaren ezagumentua tá legue santa; tá esperatu dezagun ez duela San Pedro apostoluac an ceyruatan atzico bere discipuloequin Christorengana convertitu zuen bere erreyno mate au. Ona, cristavac, nola trabajatu zuen San Pedro apostoluac christandadeagatic, Jangoycoaren Semeac encargatu cion Eliza santagatic. Ona San Pedro apostoluac Christoren jangoycotasuna baytan zuen siñestea; ona siñeste aren premia, izatea San Pedro Christoren ordecoa; ona siñeste vici arc christandadea banatzeagatic apostol santu oneri eraguiñ cition obrac: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalébunt adversus eam*. [63] Gauza oyec onela direlaric yaquin zazue, christavac, Eliza Ama Santac celebratzen tuela santuen festividadeac santuen honran tá alabanza, bay; baño funcio tá sermon oyetan Eliza santac duen fiñ principalena dá muguitzea auditorioac santuen virtuteac tá obrac imitatzea. Orayñ bada, nolacoa izan bear luque gure¹⁷ fedecac, gure siñesteac gure Jangoyco Soberano baytan,

¹⁶ Armasaren testuetan dagoen [subj + zat] egituraren adibide bakarra izanik, ez zen gainera labaiendarraren hasierako asmoa izan; *conformatzeagatic* idatzi zuen lehendabizi, eta ondoren aditz nagusia ukitu eta *zadinzat* gehitu.

¹⁷ Originalean *gure* irakur daiteke. Okertzat jo dugu, Armasaren joeraren guttiz aurkakoa izanik: ehundik goiti *gure* dakarte predikuek, eta ale bakar hau da dardarkaririk gabekoa.

izandu celaric aditu duzuen bezalacoa San Pedro apostoluaren fedea Christo gure Jauna baytan? Cér cuydado izan bear guiñuque, christavac, yaquiteco tá siñestatzeco fede firmearequin Christoren jangoycotasuna, doctrina santaco misterio guciac, tá maytatzeco guerun viotz guciarequiñ, guerun arima tá potencia guciacquiñ, San Pedro apostoluac bezala, Christo gure Jauna Jangoyco ta guizon eguiazcoa? Erranen didazue: Jauna, gúc siñestatzen tugu firmeza andiarequin fede santaco misterio guciac, Christoc apostoluay tá apostoluac Eliza santari, christandadeari, eracutsi citioztenac. Siñestatzen tugu bada, Jauna, firmeza andiarequiñ misterio santu guciac. Ongui dá. Ala siñetsi bear tugu; bercela ez guiñeque izanen christau catholicoac, baycic ynfielac edo heregeac. Baño nay dugu gauza guciac baño gueyago Christo gure Jangoycoa? Daucagu guerun viotzetan Christo? Mate dugu guerun buruac baño gueyago Christo? Obrac declaratzen dute eguiazco amorioa, ez itzac, ez solasac. [64] Eracutsi bizquidate¹⁸ alaco christavac obrac: manifestatu bezate¹⁹ alabatzen tá honratzen dutela Christo; erreverenciatzen dutela Jangoycoaren icen beldurgarria; santificatzen tuztela Jangoycoaren egunac; obra onatan mezaz gañera egun guardatzecoac, obligacioa den bezala, empleatzen tuztela; elizaco funcio santatara devocioarequin acuditzen dutela; Christoren Passio santaz, berun²⁰ eriotzeaz, ceyruco gloriaz, ynfenuco penataz yay egunatan especialqui oroytzen direla; pensamentu oyetan yay egunatan dembora puscacho batzuec passatzen tuztela; berun becatuaz choll penatzen direla; berun concienciac sacramentu santuaquiñ garbitzen tuztela; berun lagun proximoa, Jangoycoaren ymagina, viotz gucitic nay ta estimatzen dutela. Eracutsi bizquidate obra oyec tá orduan erranen dut nay dutela gauza guciac baño Christo gure Jangoycoa, daucatela berun viotzetan Christo, mate dutela berun buruac baño gueyago Christo. Eracutsi bizquidazue²¹ obra oyec. [65] Baño obra oyec eracutsi bearrean eracusten batidate berun viotzac Jangoycoaren beldur tá erreverenciaren pitsic ez dutela, lagun proximoa deus ere nay ez dutela, bercceren odola, substancia tá izate gucia chupatzen tá chupatu nayaz dabilltzela; itz batean, berun vicia, berun egunac, Jangoycoaren egun oyec especialqui empleatzen tuztela ez obligacioa den²² bezala obra onetan, ez elizan²³, cér erranen dut? Cér erran bear du Espiritu-Santu Jaunaren toqui onetan aren ministroac? Christavac, San Pedro apostoluac eracutsi cigun siñetsiaz gañera Jangoycoa baytan servitu bear diogula Jaun Soberano ari; maytatu dezagula gauza guciac baño gueyago Christo gure Jauna tá estimatu dezagula guerun buruac bezala guerun lagun lagun proximoa, bienaventuranzaraco Jangoycoac eguiñ zuena; tá au eguitearequin izanen garala zori onacoac. Ala eracusten digu bere cartetan San Pedro apostoluac,

¹⁸ Adizki hori eta [64] zein [65] ataletako asko ukituta daude; bigarren pertsona pluralari zuzentzen hasi zitzaion Armasa (lehenik *izquidazue* idatzi zuela ematen du), baina gero *alaco christavac* sintagma tartekatu eta hirugarren pertsona pluralera lerratu zen. Horrenbestez *daucazuela*, *tuzuela* edo *zaratela* zirenak *daucatela*, *tuztela* edota *direla* bihurtu zituen, besteak beste.

¹⁹ Adizki horren lehenbiziko silaba ez da guztiz ongi irakurtzen, zuzenketak tinta orbantxoia sortu baitu. Litekeena da zuzendu aurreko forma *iezdazue* izatea.

²⁰ 18. oharrean aipatu adizki ukitzearekin batera zenbait izenlagun ere aldatu behar izan zituen: aurretik *cerun* zirenak *berun* bilakatu zituen, adibide honetan bezala.

²¹ Bigarren pertsonari dagokion aditz hau txukun zuzentzeaz ahantzita agian (hortik aurrera ere hirugarrenean jarraitu baitzuen).

²² Hasieran, *dugun*.

²³ Tatxatu egin zuen Armasak jarraian zihoana. Gure ustez *baycic entenditzen nazue...* idatzi zuen gero baztertutako zatiaren hasieran.

ala siñetsi bear dugu tá ala eguiñ bear dugu. Tá ala eguitearequin izanen gara apostol santu onen lagunac ceyruatan. Amen.

[66]

Sermon de la Dominica 2.ª de Quaresma predicado en Lavayen
año de 1811
por mí
Miguel Ign[aci]o de Armasa.

Domine, bonum est nos hic esse. Math.C.17. vers.4:

Criatu zuen Trinitate Jaun poderosoac, Aytac, Semeac ta Espiritu-Santu Jaunac guizona bere ymagina, semejanza edo iduritasunara, exercitatzten edo empleatzen celaric guizona mundu onetan obra ona, santu tá virtuosetan gozatu cezan eternidade gucian Jangoycoa ceyruco glorian. Ala eracusten digu gure fede santac, ala predicatzen digute Escritura Divinac. Emendic ezagutu dezaquegu guciac garala Jangoycoaren semeac, guerun Ayta Soberanoaren servitzuac empleatu bear dugunac. Bay, ala dá, gara Jangoycoaren semeac, premioric emanen ez baligu ere ceyruco Ayta Soberano aren servitzuac viotz gucitic empleatu bear guiñuquenac. Baño ayñ ona izandu cén tá dá Ayta misericordioso ure ecen aguiñdua tá preparatua bay dauque aren servitzuac empleatzen denari eciñ pensatu ere datequen adiñaco premioa. Aren yornaleroac²⁴ bay guiñe bezala, convidatzen gatu Jaun Soberano arc, muguitzen gatu tá animatzen gatu bere servitzura paga admiragarriarequiñ. Cér eguiñ bear guiñuque bada guc, Jaun Soberano aren yornaleroac, aren servitzua gustoz²⁵ artzeco? Berce yornalero²⁶ guciac eguiten oy dutena. [67] Bí gauzari beguiratzen oy diote mundu onetaco yornaleroac obraren bat eguiteco berun nagusiarequiñ ajustatzen direnean. Consideratzen dute obraren dificultadea, obra ure eguiten izanen duten nequea tá obra ure acabatzeco empleatu bearco duten dembora; bayta ere consideratzen dute obra ure eguiteaz²⁷ nagusiac aguintzen dien yornala. Tá ayñ ona bada nagusia ecen obrari merci zayon baño yornal andiagoo ofrecitzen badie²⁸, ajustatzen dire berun nagusiarequiñ vorondate onarequiñ tá eguiten dute gustoarequiñ manatzen²⁹ zayen obra. Gauza au bera eguiñ zuten Evangelioac yornalero ayec, ceñ ajustaturic yche bateco nagusiarequiñ yornalaren gañean yoan ciren contentu tá alegre nagusiaren ardantzera trabajatzera. Garalaric bada gú guciac Jangoycoaren yornaleroac mundu onetan, eguiñ bear dugu yornalero guciac eguiten oy dutena, erran tuden Evangelioac yornaleroac yche artaco nagusiarequiñ eguiñ zutena. Consideratu bear dugu atencio andiarequiñ cér obra, cér gauzac manatzen tigon Jangoycoac eguiteco tá cér premio aguiñtzen digun, cér paga daucan preparatua aren servitzuac mundu onetan ongui empleatzen denari.

²⁴ Itxuraz, *yornalariac* zegoen lehenik; ondoren ere, behin baino gehiagotan egin zuen zuzenke-ta berbera.

²⁵ Hori hobetsi baino lehenago beste zerbait idatzi zuen; litekeena da *ganaz* izatea.

²⁶ Hitz horren aurretik *nagusi ta* izkiriatu zuelakoan gaude; tatxatuta dago.

²⁷ Zuzendu aitzin *eguiteco* ageri zen.

²⁸ Armasaren ohiko jokabideak *baytie* eskatuko luke, idatzitako *badie* baino gehiago.

²⁹ *Aguiñtzen* zegoen lehenbizi; aldatu egin zuen.

[68] Bí gauza oyen ezagumentua dá ayñ bearra ecen ez bay digute Escritura Santac berce gauzaric amberce eracusten tá encargatzen nola bí gauza oyec. Gauza oyec biac ciren Evangelioco motil gazte batac yaquiñ nay cituenac, tá yaquiteagatic Jesu-Christori modu onetan galde eguiñ cition³⁰: Maestraua, cér eguiñ bear dut betico vicia, ceyruco erreynoa erdisteco? Ceñari Jesu-Christoc bí itzetan eman cion errespuesta modu onetan: guardatucitzu mandamentuac. Lance onetan gazte oneri Jesu-Christoc ayñ itz gutitan eracutsi ciona, gaurco Evangelio Santuac declaratzen tá eracusten digu modu berri tá admiragarri batean. Artu cituen Jesu-Christoc bere compañian bere iru discipulo mateanac, San Pedro, Santiago tá San Juan, tá íantzen³¹ ayequiñ Thabor deytzen cén mendi alto batera; tá yarriric Jesu-Christo mendi artan oracioan, San Lucas evangelistac dion bezala, artu zuen figura bat guciz admiragarria: yari zatzion bere aurpegui divinoa Eguzquia baño ederragoa tá bere soñecoac elurra baño churiagoac. Arrituric San Pedro ayñ gauza admiragarriaz, choll arrituric ecusiaz ayñ gauza ederra, ayñ figura maytagarria tá deseagarria, cér erraten zuen etzaquiela erran cion Jesu-Christori: Jauna, dá gauza guciz deseagarria emen egotea zure aurpegui admiragarri tá guciz eder ori ecusten: *Domine, bonum est nos hic esse*. [69] Baño cér milagro cén arritzea ala San Pedro ecusiaz Jesu-Christoren aurpegui divino ure gloriáz betea? Ceyruco bienaventuranza arc, ongui consideratzen denean, admiratuco ez duenic ez dá. Bada Jesu-Christoren aurpegui divino aren gaurco edertasunac errerepresentatzen digu christau onay Jangoycoac ceyruan guardatua dauquien premioa, paga tá yornala; gauz au consideratu bear guiñuque ongui ongui Jangoycoaren yornaleroac³² garanac: cer manatzen digun tá cer aguintzen digun³³. Ona gaurco sermonaren asumptoa: christau onen premioa ceyrua; *Domine, bonum est nos hic esse*. Baño nola ez bayta possible erditsi dezagun gloria ure Jangoycoaren servituzuan mundu onetan empletzen ez bagara, Evangelioco gazte ari Jesu-Christoc berac erran cion bezala, manifestatuco dizuet sermonaren lembicico zatian cér eguiñ bear dugun mundu onetan gloria ure erdisteco, tá bigarrenean ceyñ dicha andia izanen dén gloria ure erdisten dutenena; *Domine, bonum est nos hic esse*. Bí gauza oyec manifestatu baño len adi zazue atencioarequin doctrina christavaco punto bat. [70] Galde eguiten dut: ceyñ dá Jangoycoaren legue santaco irugarren mandamentua? Eranzuten dut: yay egunac santificatzea. Galde eguiten dut: norc santificatzen tú yay egunac? Eranzuten dut: egun orietan meza ossoa enzuten duenac tá necessidaderic gabe trabajaten ez denac. Bí obligacio paratzen tigu mandamentu santu onec: lembicicoa meza enzutecoa tá bigarrena premiaric gabe ez trabajatzecoa. Nay tizuet al dezaqueden claridadearequiñ explicatu gauza oyec. Goacen mezaren gañean. Nola enzun bear dugu meza? Theologoac eranzuten dute enzun bear dela meza intencioarequin, atencioarequin tá presenciarequin. Enzun bear dugu meza intencioarequin; erran nay dut, izan bear dugu intencioa, asmoa tá deseoa cumplitzeco obligacio santa onequin, izan bear dugu asmoa obedecitzeco Jangoycoari tá Eliza Ama Santari meza enzutea manatzen digunari. Enzun bear dugu meza presenciarequin, arquitzen

³⁰ Hasieran, *citionac*.

³¹ Eskuizkribuan *íantzen* irakurtzen da. Hitz barrenean Armasak [ozen + afrikatu] multzoa erabili izan zenez (cf. *quentzen, nintzen*, eta abar), *c*-rik gabeko irakurketa iruditu zaigu egokiena.

³² Jatorrizkoan *Yoarnaleroac*.

³³ Azken sudurkaria ia guztiz ezabatua dago.

garalaric presenteac sacrificio santu ure, Jesu-Christoren gorputz tá odol preciosissimo ure, Ayta eternoari ofrecitzen zayzquion demboran. [71] Enzun bear dugu meza atencioarequin; erran nay dut, egon bear dugu mezan pensatzen gure Jangoycoa baytan, edo Jaunari dagozquion gauzetan, edo guerun salvacioari dagozquionatan. Ez dá asqui obligacio onequin cumplitzeco mezan nola nay egotea, ez dú cumplitzen obligacio onequiñ mezaco dembora irriz, edo solasean, edo ara edo onara beguira empleatzen duenac. Ez dú cumplitzen obligacio onequin mezaco demboran berariaz artan edo onetan, mezari ez³⁴ dagozquion gauzetan pensatzen egoten denac. Baño nay gabean, orotu gabean gauza ayetan pensatzen duenac, arc bere obligacioarequiñ cumplitzen dú. Norc austen dú mandamentu santu au? Austen dú mandamentu santu au tá becatu mortala eguiten dú meza enzun cezaquelaric enzun gabe utzitzen duenac. Bayta ere becatu mortala eguiten dú, nayz meza enzunagatic, meza galtzeco peligruan necessidaderic gabe bere burua paratu zuenac. Bayta ere becatu mortala eguiten dú, mezara yoanagatic, mezaren zati andi bat bere culpaz utzitzen duenac. Baño ez dá izanen becatu mortala, baycic veniala, utzitzea³⁵ bere culpaz mezaren zati tiqui bat. [72] Orayñ, ceyñ dén zati tiquia tá ceyñ zati andia, theologoen artean batzuec diote gauza bat ta berceac berce bat. Aguizcomun³⁶ diote utzitzea epistolaraño bere culpaz ez dela mortala, baycic veniala. Utzitzea bere culpaz epistola erran bitartiño edo lembicico evangelioa assi bitartiño batzuec diote ez dela mortala, baycic veniala; baño berce batzuec diote³⁷ dela becatu mortala. Principiotic meza enzuten duenac sacerdoteac Jesu-Christoren gorputz tá odol preciosissimoa artzen duen artiño, nayz faltatuagatic mezaren gañeraco zatian ez dú eguiten becatu mortala, baycic veniala. Meza gucia enzunen luquenac, faltatuco balitz consagratzeco dembora pichca artan edo sacerdoteac gure Jauna errecibitzen duenean, eguiñen luque becatu mortala. Ytz batean, Sanctus erraten denatic sacerdoteac gure Jauna artzen duen artiño asqui izanen dá faltatzea zati tiquiagora izateco becatu mortala, mezaren berce zatiatan baño. Modu berean, nayz mezara asistituagatic egonen litzequena bere vorondatez, berariaz edo oroytzen dela divertitua mezari ez dagozquion gauzetan mezaren zati ayetan zeñatara faltatzea erran baydut dela becatu mortala; orrela divertitua egonen litzequenac, bada, berariaz mezaren zati ayetan eguiñen luque becatu mortala ez balu enzuten berce meza. [73] Baño ez dá becatu, ez dú eguiten becuric ez mortalic tá ez venialic meza utzitzen duenac eciñ enzunaz. Daño andiren bat izan lazaquenac³⁸ edo bere osasunean, edo bere honran, edo bere ychean edo bere haziendatan mezara yoateaz, ez dago obligatua orduan meza enzutera. Modu berean, gure lagun proximoac bear badu gure asistencia tá meza enzun duenaren batac eciñ asistitu badiozaque bear bezala, orduan ere ez gaude obligatuac meza enzutera. Baño meza enzun gabe guelditzen denac meza eciñ enzunaz eguiñ bear tu oracio edo obra onen batzuec yay eguna santificatzeco. Ala eracusten digute theologo

³⁴ Lerroaren amaieran *ez* hitza idatzi zuen eta ondorengo lerroaren hasieran oharkabean errepikatu.

³⁵ Ondoren *necessidaderic gabe* irakur daiteke, eta ongi ulertzen ez dugun beste zerbait ere bai (*tá?*). Dena dago tatxatuta.

³⁶ *Guciac* idatziz hasi zuen esaldia, baztertu baino lehen.

³⁷ Ia lerro erdia tatxatu zuen ondoren; zati horren amaieran *epistola erran bitartiño* irakurri dugu.

³⁸ Subjektu gisa ari den erlatibozko perpausa Nork kasuan, nahiz eta aditz nagusia (*dago*) iragangaitza izan. Beste horrenbeste aurrerago (*cf.* 43. oharra).

batzuec. Bayta ere obligatzen gatu mandamentu santu onec ez trabajatzera guardatzeco egunetan³⁹. Aguerian dago cér trabaju tá cér obra devecatzen tigung egun orietan mandamentu santu onec. Devecatzen tú bada necazarien tá oficio necosoatoco obrac. Devecatzen tú yornalariaco⁴⁰ obrac, tá au becatuaren azpian. Becatu eguiten dú bada necessidaderic gabe egun orietan trabajaten duenac. Orayñ, noyz dén becatu mortala tá noyz dén veniala ez dá arrach ezagutzea tá erratea. [74] Gauza ciertoa dá egunaren zati andian necessidaderic gabe trabajaten denac⁴¹ eguiten duela becatu mortala, baño dembora pichcaren batean trabajaten denac⁴² ez dú eguiten becatu mortala, baycic veniala. Anitz theologoc diote bí ordu trabajatzera ez dela mortala, baycic veniala; berce anitzac tá bearbada gueyagoc diote allegatzen bada bí ordura dela mortala. Ordu bat guti gora bera trabajatzera aguitzcomun diote ez dela mortala, baycic veniala. Baño gauza oyetan gucietan yaquin zazue: badugu trabajatzeco eguiazco necessidadea edo guerun buruena, edo guerun familiarena, edo guerun lagun proximoarena orduan ez dá becatu ez mortala tá ez veniala trabajatzera. Ala bada, eciñ mantenitu dezaquenac⁴³ bere burua edo bere familia egun orietan trabajatu gabe, trabajatu dateque tá ez du eguiñen becuric. Modu berean, dañu andiren bat etorri balaquioque personaren bati ez trabajatuaz, trabajatu dateque. Guisa berean, izanen balu gure lagun proximoac bere gaucetan dañu andiren bat ez laguntzeaz bere eguitecoatan, lagundu daquioque tá ez dá becatu. [75] Baño au gucia entenditu bear duzue eguiazco necessidadea denean, cergatic dudaric ez dá utzitzen tuenac bere lanac guardatzeco egunataraco, lenago eguiñ citzacanac edo dañu andiric gabe astalagunataco utzi datezquenac, becatu eguiten duela⁴⁴. Ez dá bada becatu trabajatzera guardatzeco egunatan eguiazco necessidadea denean. Baño nayz eguiazco necessidadea izanagatic publicoan trabajatu bear bada, escatu bear zayo escatzeco dembora bada parrocoari licencia, yendeen escandaloa quentzeco. Modu berean, duda denean ía baden trabajatzeco eguiazco necessidadea ez edo bay, orduan ere manifestatu bear zayo parrocoari necessidade ure tá parrocoac erranen dio cér eguiñ bear duen. Ez nayz lance particularetara⁴⁵ yeusten. Doctrinaren explicacio onetatic ezagutu dezaquezue cér gauza zaytzuen guardatzeco yayetan cille tá cér etzaytzuen cille. Tá dudaren bat duzuenen⁴⁶, gauza eguiñ baño lenago galde eguiñ zayozue daquienari; cergatic, theologo guciac dioten bezala, gauzaren bat eguitea dudarequiñ cille den edo ez den, dá becatu; duda bada ía becatu mortala dén tá duda onequiñ eguiten bada, dá becatu mortala; duda bada ía becatu veniala dén, duda onequiñ eguitea dá becatu veniala. Obligatzen gatu bada irugarren mandamentu santu onec enzutera meza yay egunetan tá ez trabajatzera guardatzecoetan edo festa ossoetan. [76] Onetaz gañera, anitz theologoc diote obligatuac gaudela

³⁹ Orrialdearen goiko ezker ertzean dago hitza eta hasierako *e* falta zaio, papera galdu baita.

⁴⁰ *Yornal*- osteko *a* ezkutatu egin du tinta orban batek.

⁴¹ Adizkia zuzenduta dago, hasieran Armasak *trabajatzen duenac* idatzi baitzuen. Ohar bedi dena den ukitu gabe utzi zuela halakoxe bat [73] atalaren bukaeran bertan. Irangangaitz zein iragankor, bietara baliatu zuen Armasak *trabajatu* predikuetan zehar.

⁴² Hainbat hitz daude jarraian tatxatuta. Lehendabizikoa *nayz* da, baina iluna da ondoren da-goena.

⁴³ *Dezaquenac* adizkia ondorengo *dateque* irangangaitzaren subjektua izan arren ergatiboan emanda dago (*cf.* 38. oharra).

⁴⁴ Hasieran, *dutela*.

⁴⁵ Jatorrizkoan, *particularetera*.

⁴⁶ *Duzuenan* idatzi zuen Armasak; okerra ematen du.

festa egunetan mezaz gañera berce obra onen batzuec eguitera, empleatzera egun orietan rato edo dembora zaticho batzuec gauza onetan, edo gure Jangoycoa baytan, edo Jesu-Christoren Passio santan, edo ceyrucoglorian, edo ynfernucopenatan pensatzera, edo guerun becatuaz penatzera edo guerun concienziac garbitzera; tá ez batugu empleatzen onela festa egunac, nayz meza enzunagatic, diote anitz theologoc ez tugula santificatzen ongui festa egunac; ez dire atrevitzen erratera dela becatu mortala, baño ez dire atrevitzen ere erratera dela becatu veniala. Emendic ezagutu dezaquezue nola santificatu bear tugun festa egunac: enzun bear dugu meza, ez dugu trabajatu bear necessidaderic gabe, tá onetaz gañera empleatu bear tugu egun orietan dembora puscacho batzuec Jangoycoaren servituzco obretan edo gure salvacioco gauzetan. Edoceyn lecutan goratu dezaquegu Jangoycoarengana guerun viotza, edoceyn lecutan cumplitu dezaquegu obligacio au. Cér erran guiñazaque empleatzen tuztenaz Jangoycoaren egunac ez modu onetan, bay diversio peligrasoetan, eye orietan, ardalla madaricatuatan, musu besarca gachtoetan! Ah guratsoac, berun semeaz, berun alabaz casoric eguiten ez dutenac! Asqui dá doctrinaren gañean. Aytziña seguitzeco esca zagun Jangoycoaren gracia. *Ave maria*. [77] *Them. Domine, bonum est nos hic esse*. Erran dizuet, christavac, ez dela possible erditsi dezagun ceyrucogloria Jangoycoaren servituzuan mundu onetan empleatzen ez bagara. Ala dá. Nola empleatu bear gara bada mundu onetan Jangoycoaren servituzuan? Adi zazue atencioarequin. Viotzatic deseaten duenac yaquitea christavaren obligacioa tá leguea, Evangelio Santuan Christo gure Jaunac berac itz gutitan dauque declaratua. Dio bada Jesu-Christoc modu onetan: nay duenac nere atzean etorri utzi beza bere burua, artu beza bere gurutzea tá seguitu becít. Ytz oyequiñ claro declaratu zuen ceyrucomaestru arc berce lance batean erran zuena: mearra dela ceyrucovidea tá ate estutic sartu bear duela ara yoan nay duenac. Christoren itz oyetan manifestatzen zaycu neque andizcoa dela gure salvacioco negocioa. Baño Escritura Santac dion bezala Jangoycoaren lagunzac tá graciac arintzen digu neque au. Dá bada dificultadezco videa ceyrucovidea, cergatic utzitzea batac bere burua, artzea bere gurutzea tá seguitzea Christori, humildadezco, pobrezaco tá pacienciaco videtic ebilli cenari, ez dá nequea tá dificultadea ez duen gauza. [78] Baño ez dazan inorc uste izan santuay tá perfectoy erran citiela Christoc itz oyec tá ez guciay, San Lucas evangelistac dio guciay minzatu zatziela Christo modu onetan. Modu berean explicatzen dá San Marcos evangelista. Zagolaric San Pedrorequiñ tá gañeraco discipuloequiñ Jesu-Christo, itz oyec errateco urbillean zagon guizon salla andi bat detu zuen Jaun arc, tá guciac batean zaudela erran cien: nay duenac nere atzean etorri utzi beza bere burua, artu beza bere gurutzea tá seguitu becít. Erran izan baylu bezala: ez dut iñor ere bere vorondatearen contra nere atzetic ecarri nay, ez diot iñori borcharic eguiñ nay; nay duenac seguituco nau, nay ez duena an compon bedi; baño ala ere berun arimac estimatzen tuztenay, ceyrucogloriaren desoea dutenay, nere gloriaren participanteac izan nay dutenay, niri seguitu tá ní alcanzatu nay nautenay, ní yoanen naycen lecura yoan nay dutenay eracusten diet vide au, paratzen diet legue au: utzi ditzatela berun buruac, artu dazatela berun gurutzea tá seguitu didazatela. [79] Entenditu dezazuen claroago itz oyetan Jesu-Christoc erran nay cigun gauza, yaquiñ zazue cér motivo izandu zuen Jesu-Christoc itz oyec errateco. Manifestatu cien Jaun arc bere discipuloay bere Passio santaren tá gurutzearen deshonra. San Pedroc, ustez etzagoquiola ongui

Jangoycoaren Semeari padecitza ayn deshonra andiarequin, nay izandu zuen apartatu Christo Passio santa ure padecitzeco asmotic. Baño erreprenditu zuen gogorqui Jesu-Christoc bere discipulo ure erraten ciolaric guizonen pensamentuac cirela aren pensamentuac, ez Jangoycoarenac; zauzquiela gauza gachtotzat trabajuac tá deshonrac, tá uste zuela etzaycula conveni padecitza trabajuac tá deshonrac; baño casic guizon guciac duten pensamentu onen contra pronunciatu zuen ceyrucó maestru arc sentencia ure ceñean declaratu cigun trabajuac padecitza tá nequeatan paciencia izatea cela ceyrucó videá, sufrimentua dela betico vicitzaraco videá, trabajuatatic yoaten dela descansura, humildadetic gloriara. Auxa dá bada Jesu-Christoc diona: nay duenac nere atzean etorri utzi beza bere burua, artu beza bere gurutza tá seguitu becit. Examinatu ditzagun Jesu-Christoren sentencia onen zati guciac. [80] Lembicicoa da: nay duenac nere atzean etorri utzi beza bere burua. Cer gauza dá utzitza christau batac bere burua? Ez berce, baycic aborrecitza bere gorputzaren deseo gachto guciac; ebaquitza, autsitza viotzaco inclinacio desordenatuac; sugetatza guerun gorputzac Jangoycoaren legue santara; eraguitza guerun gorputzari, nay ez duela ere, Jangoycoac aguiñtzen duena; ucatza guerun gorputzari bere mandamentu santuetan Jangoycoac devecatzen duena. Auxa da, christovac, utzitza persona batac bere burua. Seguitzen dú aytziña Christoc⁴⁷ tá erraten dú: artu beza bere gurutza. Cér gurutze dá au? Vici onetaco nequeac, mundu onetaco trabajuac, lurraco naygabeac, ceñetaz gure vici gucia yosia tá betea dagon. Gure nequeen tá trabajuen causa dá anitzatan ynfernucó etsaya ure, gú tentatzen beñere aspertzen ez dena. Berce anitzatan dire guerun lagun proximoac maliciac, envidiac edo ignoranciac perseguitzen gatuztenac. Berce anitzatan gure nequeen tá trabajuen causa dá guerun gorputza, guerun⁴⁸ aragua bere desoequiñ, bere cuydadoequiñ, bere necesidadeequiñ, bere enfermedadeequiñ atormentatzen gatuená. Bayta batzuetan ere gure Jangoycoac berac vialtzen tigu nequeac tá trabajuac gú becatoreac castigatzeco, tá christau santuay ere vialtzen tie ayen virtutea gueyago probatzeco tá azquenean berun pacienciagatic premio andiagó emateco. [81] Norc explicatu ditzaque uste gabeco desgraciac, gogoratu gabeco miseriac, guerun ezaguneen, adisquideen, aydeen, guratsoen tá humeen esperatzen ez guiñtuen⁴⁹ eriotzeac? Ez dá estaduric, ez dá andiric, ez dá chiquiric; itz batean, ez dá personic miseriac, naygabez, nequez tá trabajuz betea ez dagonic. Ez dá arrosaric aranza gabecoric, ez eta vici onetan ere ayn persona afortunaturic milla penaz beteric ez dagonic. Gurutze au bada erraten digu Jesu-Christoc⁵⁰ artu dezagula, gurutze au yessan dezagula, gurutze au pacienciarequin eramen dezagula; tá gurutze onen erdian, Jangoycoaren escutic etorria bezala, alabatu tá bedicatu dezagula Job santuac bezala guerun criadorea, trabajuac direla medio bere descansura eramen nay gatuená. [82] Erraten digu azquenean Christoc: tá seguitu becit. Baño cér gauza dá Christori seguitza? San Juan evangelistac diona: Christo vicitu cén bezala vicitza. Jaun arc bada, Escritura Santac dion bezala, padecitu zuen gugatic utzitzen cigularic exemploa, seguitu ditzagun becuric eguiñ etzuen aren tá falsedaderic gabeco

⁴⁷ Ergatibo marka falta du hitz honek eskuizkribuan.

⁴⁸ *Gerun* idatzi zuen hor Armasak. Ez dugu aintzat hartu; [herskari belar ozen + e] segida ez zuen beste inon <ge> bidez adierazi (*cf.* aurreko *guerun* bera).

⁴⁹ Jatorrizkoan bi hitzetan banatua: *guiñ tuen*.

⁵⁰ Ergatibo atzizkirik gabe eman zuen hau ere Armasak.

agoa izandu zuen aren pausuac; ceñec maldicioz betetzen zuenari etzion gayzquiric eranzuten, padeciricitzen ciotelaric etzien amenazaric eguiten, baycic entregatzen zatzion gayzqui ure juzgatzen zuenari. Vici obenic gabetasuna au, bada, tá becatu genero guciatatic libre dagon garbitasuna au, paciencia au, aserre gabetasuna au, baquea aborrecitzen dutenequin baquetasuna au tá Jaun aren gañeraco virtuteac seguitu bear tugu. Auxa dá Christori seguitzea, au dá Christoren atzean yoatea. Au dá, christavac, manatzen zaycun obra, au escatzen zaycun lana, au bere yornalero fielay Jangoycoac señalatzen dien tarea, au christau gucien eguiñ bearra. Ciertoquei dá andia gure eguitecoa, dá nequezcoa gure lana, dá dificultosoa gure tarea tá trabajua; baño uste dut consideratzen badugu ongui gure obraren premia, gure lanaren yornala, gure tarearen paga, gure eguiñ bearraren salarioa, uste dut Jesu-Christoc manatzen digun gucia idurituco zaycula guti ofrecitua dauquigun premioaren aldean, aguiñdua dauquigun ceyrucó gloriaren aldean, sermonaren bigarren zatian manifestatuco dizueden bezala. [83] Ceyñ dicha andia dén, bada, ceyrucó gloria erdisten dutenena ez dá possible explicatzea, baño ala ere gaurco Evangelio Santuan dugu gloria aren anditasuna errerepresentatzen digun exemplo admiragarri bát. Ayñ ederra paratu zatzion Jesu-Christori Thaboreco mendian bere aurpegui sagrado ure tá ayñ churiac bere soñecoac, ecen admiraturic San Pedro ayñ gauza ederra ecusiaz erran baycion Jesu-Christori: Jauna, dá gauza guciz deseagarria emen egotea zure aurpegui admiragarri tá guciz eder ori ecusten: *Domine, bonum est nos hic esse*. Dudaric gabe dá gauza guciz deseagarria egotea ecusten Jesu-Christoren aurpegui glorioso. Ceyrucó gloriaren anditasuna, bada, nola bat badera mundu onetan ezagutzeco consideratu zazue, christavac, guizonac tuela bí parte edo bí zati: arima bere potenciaquin⁵¹ tá gorputza bere sentidoequin. Guizonaren bí zati oyec bada, arima bere potenciaquiñ tá gorputza bere sentidoequiñ izanen dire ceyruan gloriáz choll beteac. [84] Allegatzen denean arima christava ecustera bere entendimentuarequiñ Jangoycoaren izate soberano ure, naturaleza divina ure; allegatzen denean ecustera Trinitate Jaun poderoso, Ayta, Semea tá Espiritu-Santu Jauna; ecusten duenean Aytaren eternidadea, poderioa tá anditasuna; Semearen yaquinduria tá Aytarequiñ duen semejanza, Aytari choll iduria tá gucietan Aytarequiñ berdiña; ecusten duenean Espiritu-Santu Jaunaren ontasuna, amorioa tá misericordia gañeraco perfeccio divina tá⁵² infinitoequiñ, gueldituco dá ayn betea gloriáz, ayñ betea suavidadez, contentuz tá alegriáz ecen arima bedicatu ayec beruc nayco baliguquete explicatu gloria onen anditasuna ez bay latzieque izanen possible gloria aren zatiric chiquiena bear bezala declaratzea. An ez dú arimac deseatuco gueyago yaquitea, ez dú deseatuco gueyago ecustea⁵³, cergatic an ecusico dú claro claro bere Jangoycoa, ceña baytan ecusico tú tá yaquiñen tú gauza guciac. An ecusico dú claro nola den Jangoycoa gauza gucien principioa, gucien Eguiñzallea, gucien fiña. An ecusico dú nola Jaun Soberano ure izandu cen eternidade gucian tá nola izanen⁵⁴ dén beti beti, beñere mudatu gabe, beñere gloria ure galdu gabe,

⁵¹ Lehenik eta behin *potenciarequin* idatzi zuela ematen du, eta beranduago hitzari silaba bat kendu.

⁵² Tintak erabat ilundu du *divina* eta *infinitoequiñ* arteko hitza, azentu marka besterik antzematen ez delarik; *tá* da, seguru asko.

⁵³ Lerroaren bukaeran zegoen azken *a* galdu egin da, orri bazterra higituta; *ecuste* irakurtzen da.

⁵⁴ Aditzaren akabera ez da ongi ulertzen, honakoan ere paper muturra falta baita.

beñere deus ere faltatu gabe. An gueldituco dá arimaren vorondatea ayñ aseata⁵⁵ gusto bienaventuratu ayetaz ayñ betea ecen ez bayta izanen tá ez baydateque izan ere gauzaric gloria artaz gañera deseatu dezaqueníc. An ez dá izanen naygaberíc, ez tristezaríc, ez envidiaríc, ez negarríc, ez necessidaderíc, ez enfermedaderíc, ez nequeríc bat bacarríc. [85] Bada consideratzen badugu gorputzac bere arima bedicatuari yuntatzen zayonean errecíbituco duen gloria, ecusico dugu gauza bat choll admiragarria. Autsa tá lurra cén gorputz ure nay dú Jaun Soberano arc izan dadin arimaren gloriáz betea. Cergatic lagunducion gorputzac arima bedicatuari eramaten mundu onetan Jesu-Christoren gurutzea, nay dú Jaun misericordioso arc izan dadin gorputza ceyruco palacioetan glorificatua. Ala bada, yuntatzen denean arima santa bere gorputzarequiñ, bere gloriáz beteco dú. Emanen dio gorputzari claridade bat, arguitasun bat ayñ andia tá edertasun bat ayñ admiragarria ecen Eguzquiaren claridadea tá arguitasuna, Eguzquiaren edertasuna ez dá izanen deus gorputz glorificatuaren claridade tá edertasunaren aldean. Tá ayñ dichosoa izanen dá gorputz glorificatua ecen izanen bayta impasiblea, eciñ ill datequena, eciñ deus ere deus ere padecitu dezaquena, nayz suan egonagatic ere; onetaz gañera gueldituco dá gorputz gloriosoá pensamentua bezayn laster lurra tá ceyru guciatan barrena ebilli datequena tá lecu gucietan estorburic gabe sartu datequena. [86] Gorputzaren sentidoac, vista, gustoa tá gañeracoac izanen dire suavidadez tá gloriáz beteac. Ala bada guizon gucia, arima ta gorputza, arimaren potenciá tá gorputzaren sentidoac, barrendic, campotic, alde guciatatic izanen dire⁵⁶ glorificatuac. Cér izanen dá ecustea án amberce milla millare espiritu bienaventuratuac, bacocho ceyru guciac baño ederragoa? Cér izanen dá ecustea án amberce milla millare martyr gloriosoen exercito eder ure? Cér izanen dá ecustea amabi apostoluac, christandadearen fundazalleac? Cér izanen dá ecustea Maria S[anti]S[i]ma, Jangoycoaren Seme guizon eguiñaren ama, bere seme Jesu-Christoren ondoan eseria? Tá cér izanen dá ecustea Jesu-Christoren gorputz preciosissimo ure, ceyru gucia bere claridadearequiñ tá edertasunarequiñ choll beteco duena? Ayñ andia izanen dá gloria au ecen ez bayta mingañic gauza au declaratu dezaqueníc. Baño ecusi dezagun azquenean cembat dembora iraunen duen gloria arc; gauza au bacarra asqui litzeque deseatzeco mundu onetan trabaju genero guciac Jangoycoaren amorioagatic, servitzeco tá agradatzeco lurrean Jaun Soberano ari, ayñ gloria andia trabajuen premiotzat ceyruan eman nay digunari. [87] Premio arc, bada, gloria arc iraunen dú amberce milla urte cembat izar diren ceyruan, tá gueyago. Yraunen dú amberce milla urte cembat ur tanta erori diren lurrara, tá gueyago. Yraunen dú amberce milla urte cembat legar picor diren ytsasoan, tá gueyago. Ytz batean, iraunen dú Jangoycoac berac iraunen duen adiña, iraunen dú eternidade gucian, bada Escritura Santac dio eternidade gucian gozatuco direla escogituac Jangoycoarequiñ. Nor izanen dá ayñ dichosoa, alaco gloria gozatuco duena! Ona, christavac, ceyñ dicha andia izanen dén gloria ure erdisten dutenena: *Domine, bonum est, nos hic esse*. Orayñ bada, amberce cuydadoequiñ, amberce deseoequiñ billatzen batuzte guizonac mundu onetaco ondasunac, honrac, araguiaren gustoac tá gañeraco gauzac ecen ez bayta ez trabajuric, ez peligruric, ez estorburic berun deseoc logratzeco artzen tá garaytzen ez

⁵⁵ Beste horrenbeste hemen; ia guztiz galdu da *ta* hori, azentu markarik ba ote zuen ez dakigularik.

⁵⁶ Aurreko *dá* baten gainean idatzia.

dutenic, cér izanen litzeque arrazobe guc eguitea ayñ gloria andia, ceña baytan arquitzen dire ondasun guciac, erdisteco? Cér deseatu dezaque mundu onetan persona batac gloria artan milla milla aldiz gueyago arquituco ez duenic? [88] Deseatzen dugu gauza gucién abundancia? Jangoycoa baytan arquitzen dire tesoro guciac. Deseatzen tugu honrac? Cér honra andiagoric izatea baño erregue gucién Erreguearen seme mateac tá adisquide andiac? Deseatzen dugu trabajuric gabe, necessidaderic gabe vicitzea? An trabajuric izanen ez dá, an necessidaderic aguertuco ez dá, an deusen bearric izanen ez dá, cergatic gauza guciac izanen dire án abundancian; arima tá gorputza izanen dá án gloriaz choll betea, Jangoycoa bera izanen dá onen premioa, Jaun ure bera izanen dá bienaventuratuen paga tá yornala: *Domine, bonum est nos hic esse*. Tá cergatic emanen die Jaun misericordioso arc escogituay ayñ gloria andia? [89] Len erran nuenagatic: cergatic Jangoycoaren servitzuan yornalero onac bezala mundu onetan empleatu ciren; cergatic berun buruac Jangoycoagatic utzi cituzten; cergatic aborrecitu cituzten gorputzaren deseo gachto guciac; cergatic viotzaren inclinacio desordenatuac ebaqui tá autsi cituzten; cergatic sugetatu zuten berun gorputza Jangoycoaren legue santara; cergatic eraguiñ cioten berun gorputzari, nay etzuela ere, Jangoycoac aguintzen zuena; cergatic ucatu cioten berun gorputzari bere mandamentu santuetan Jangoycoac devecatzen zuena; cergatic artu zuten berun gurutzea, eramen cituztelaric mundu onetan sufrimentu andiarequiñ Jangoycoaren amorioagatic Jaun Soberano arc vialdu citien trabajuac; itz batean, cergatic seguitu cioten Christori lurrian, maestru soberano aren virtuteac imitatu cituztelaric; onengatic, motivo onetaz emanen die Jaun misericordioso arc bere escogituay ayñ gloria andia: *Domine, bonum est, nos hic esse*. O milla milla aldiz dichosoac escogituac! [90] Baño o milla aldiz desventuratuac gauza onetaz atziac vici direnac! Gloria artaz casoric eguiten ez dutenac! Baldin balaquite cér gauza dén izatea eternidade gucian ceyruan dichosoa! Yzatea Jangoycoaren semea! Jangoycoaren adisquidea! Yzatea ayngueruen laguna! Santuen compañiacoa? Ezagutuco baluquete ongui gauza au! Ceyñ agudo utzico lituquete berun becatuac, ceyñ laster ateraco lireque becatuan erortzeco ocasio tá peligrutic! Nola garbituco lituquete berun arimac! Ceyñ propositu firmea artuco luquete ez ofenditzeco gueyago berun criadorea! Ceyñ ongui cumplituco luquete anitzatan ematen duten itza ez dutela gueyago becuric eguiñen! Baño gauz onetaz acholaric etzaycu! O Adanen semeen itsututasuna! Ez dugu, christavac, contu onetan noyz bat⁵⁷ sartu bear! Guerun negocioen⁵⁸ principalena utzico dugu gueroco, utzico dugu guerun eriotzaraco! Etziñuten yoanden íandean aditu gauza au gueroco utzitzen duena⁵⁹ burlatua arquituco dela! Ez duela eguiñen guero orayñ eguiñ nay ez duena! Bada gauza au aguizcomun ala bada, noyz artiño gaude Jangoycoarengana eguiazqui tá choll itzultzeco! Noyz artiño esperatu bear dugu Jangoycoaren servitzuan assitzeco! [91] Eman ciguzu, Jauna, cere gracia gure viotzac ceregana inclinatze; eguiñ ciguzu oyu bat ayñ loo ayduratic⁶⁰

⁵⁷ Bukaerako *t* hori lehendik idatzitako *y* baten gainean dago.

⁵⁸ *Negocien* dakar originalak. Oker, itxuraz.

⁵⁹ Akatsa dago testuan; *duenac* idatzi zuen Armasak. Seguru asko jarraian esan gogo zuena aldatzeagatik –zuzenketa ttiki bat du ondorengo *burlatua* horrek, azken bokala lerroaren gainean duelarik– eta komuntzadura zaintzea ahaztu zuelako. Ikusi dugu lehendik ere antzeko okerrik erlatibo bozko perpausetan, baina mendeko aditza eta nagusia elkarrengandik urrunago zeudela (*cf.*: 38. eta 43. oharrak).

⁶⁰ Hasiera batean *aydutatic* idatzi eta ondoren zuzendua dirudi.

iratzarri gaytzaquena; eman zazu golpe andi bat gure viotzean idequi dizazugun gure arimen atea, sartu zatecen noyz bat gure barrenean andic beñere ez ateratzeco. Eguiñ ciguzu bada, Jauna, favore au; humildadez beteric escatzen dizugu gracia au. Sentimentuz beteric gaude orayñ artiñeco guerun juicio gabetasunaz. Sentimentu au daucagu⁶¹ sartua guerun viotzetan, tá sentimentua bera manifestatzen dugu orayñ, erraten dizugularic viotz gucitic: nere Jesu-Christo Jauna, Jangoyco tá guizon eguiazcoa, nere Criadorea, nere Ayta tá nere Erredentore gauza guciac baño gueyago nay zatudena, penatzen tá urriquitzen nayz ayñ Jaun onaren contra eguiñ tuden becatuaz. Yzan zazu gutaz misericordia. Amen.

1. MIGUEL IGNACIO ARMASAREN EUSKARAZKO TESTUEN AZTERKETA

Hemendik aurrerako iruzkina testuinguru egokian txertatu nahirik, domingotarrak idatzi zuena Nafarroa Garaiko testu sorta batekin erkatu dugu. Testu horietako hainbat Rosa Miren Pagolaren gidaritzapean (Pagola *et al.* 1995b) bildutako XIX. mendeko doktrinak dira: Mariano Erbitirena bera (c. 1850-60, lan honen lehendabiziko zatian emandako datuen arabera; hemendik aurrera *Erb* laburduraz aipatua), Leitzakoa, Berakoa, Araitz ibarreko Intza herrikoa eta Anueko Olaguekoa; Bruno Echeniquek eta Pedro Tornariak Bonaparterentzat Baztango nahiz Ultzamako Lizaso herriko euskaraz eman eta Pagolaren lan taldeak berak (1995a) editatutako testuak ere baliatu ditugu. Arturo Kanpionen ekimenari esker XIX. mendearen azken laurdenean prestaturiko *Orreaga* baladaren hiru itzulpen ere bai (Kanpion 1880): Erasun saldiastarrarena (aurrerantzean, *Eras*), Hernandorena eratsundarrarena (*Hern*) zein Bizente Lazko ultzamarrarena. Aurrekoekin batera, ondorengo hauek dira maizen erabili ditugun testuak: Eltzaburuko 1796ko idazkia (Bidador 2001), Berako XIX. mendeko udal aginduak (Idoate & Villanueva 1981), Lakoizketa narbartearen 1829 inguruko sermoiak (Ondarra 1994b), egile ezezaguna duen XIX. mendeko doktrina baztandarra (Salaburu 1987), Goldarazko 1833ko eta 1834ko bi prediku (Satrustegi 1987a), Goizuetako XIX. mendearen hasierako udal ordenantzak (Satrustegi 1996), Anastasio Echeverri baztandarrak 1857an Lesakako hizkeraz prestatu sermoia (Satrustegi 1997) zein 1858tik aurrera Zugarramurdin idatzi zituenak (Satrustegi 1987b), Irañetako Juan Miguel Gastesik 1850eko hamarkadan sortutako erlijio testuak (Ulyar 1987) eta Miguel Ignacio Armasaren iloba Jose Ignacioren 1833tik aurrerako prediku argitaragabeak (*JIArm*).

Azterketan zehar eskainitako adibide askoren ondotik dauden 1etik 91ra bitarteko zenbakiak predikuen edizioan eman ditugunekin bat datoz, adibide horiek testuetan errazago topatzearen. Ohar bedi, bestalde, hiru sermoietan zaharrena lan honen lehendabiziko zatian ezagutarazi genuela (*FLV* 118); zati hari dagozkio, beraz, eta ez bigarren honi, 1etik 38ra bitarteko erreferentzia guztiak.

⁶¹ Originallean *daucagua* irakur daiteke. Akatsa da, hurrengo hitzaren amaierak eragindakoa ausaz.

1.1. Grafia

1.1.1. Bokalak: <i> eta <y>-ren banaketaz

Diptongoa osatzean <y> dugu beti: <ay>, <ey>, <oy>; baita <uy> ere jatorrian gaztelaniazko sekuentzia monosilabikoa dagoenean: *cuydado* (63), baina *destruitua* (10). Aipatu joeraren adibide dira *Jangoyco* (5), *usay* (35), *doay* (41) edo *dey* (53). Letra larriaz baliatzean <Y> izan zen Armasaren ohiko aukera: *Yrugarren* (10), *Ysaías* (11). Salbuespena eskuizkribuan maiuskulaz eman zuen *Iandean* azentuduna da (90). Horrezaz gain, balio etimologikoz ere eman zuen batzuetan <y>: *mysterio*, *assyrioen*, *myrra*. Badira, azkenik, <i> eta <y>-ren arteko bikoiztasun kasu batzuk: *ichera* (17) vs *ychean* (73), *idequi* (17) vs *ydequizallea* (42), *itsututasuna* (90) vs *ytsuay* (22).

1.1.2. Kontsonanteak

1.1.2.1. , <v>: *hetskari ezpainkari ahostuna*

-ren aldean <v> da markatua. Azken hau maileguetan dator batik bat: *envidia* (24), *vorondate* (31), *provincia* (39), *servitzu* (62) eta abar. Berezko zenbait hitzetan ere bai, askoz bakanago ordea: *averatsa* (3), *vioztz* (6), *vide* (78). *Christava* hitzean ere horixe izan zen Armasaren hautua, Leitzako doktrinan eta (ia beti) Labaiengoan agertutako joerarekin bat eginez. Hitz hau dela eta, *cfr.* 1.2.1.6.

1.1.2.2. <f>, <ph>: *igurzkarri ezpain-horzkaria*

Beste hizkuntzetatik hartutako hitzetan erabili zuen ia beti <f> domingotarrak: *fede* (4), *fructu* (5), *favore* (10), *infame* (23), *infinitoequin* (84). Baina badu agerpenik bestelakoetan ere: *alferrean* (11), *afariren* (22). Ez dago <ff>-rik. Bai ordea <ph>, aldian behin, balio etimologikoa duelarik: *Cayphas*, *propheta*.

1.1.2.3. <h>

Urri samarra da testuetan <h> grafema, eta balio grafiko hutsa du. Dozena bat pasatxo hitz errorri lotuta topatu dugu. Ohiko *Humeay* (47) alde batera utzita maileguak dira gainerakoak (*herencia*, *honra*, *humana*, edota *Holofernes* bezalako izen bereziak).

1.1.2.4. <x>

<x> ez da oso maiztasun handikoa, eta mailegatutako hitzetan idatzi ohi zuen Armasak: *erreflexioac*, *exercitoaren*, *experimentatu*. *Auxa* (79) agertzeak, ordea, <x> grafiaren bidez igurzkarri sabaiaurrekoa ere adieraz zezakeela erakusten du.

1.1.2.5. <j> eta <y>: *igurzkarri belar eta sabaikariaren banaketa*

Ahoskera sabaikariaren isla den <y> grafema da nagusi berezko hitzetan: *yanaritzat*, *yaquin*, *yarri*, *yaten*, *yayotzen*, *yequi*, *yeutsi*, *yoan* (baina joera berriagoen araberrako *Jangoyco* edo *Jaun* lagun dituztela). Maileguetan ere badago inoiz edo behin <y>: *yunturatic* (8), *yende* (10), *yornalero* (11). Horrelako hitzetan, dena den, ebakera belarrari dagokion <j> grafema da arruntena.

1.1.2.6. <c>, <qu>: *hetskari belar ahoskabea*

Banaketa ohikoa da –<c> *a*, *o* eta *u* aurrean (*campotic*, *erdisteco*, *lecutan*) eta <qu> *e* eta *i* aitzinean (*neque*, *adisquideac*)–, baina deigarria da azken

predikuan lau aldiz agertzen den *becit* aditz formaren idazkera: *artu beza bere gurutzeta tá seguitu becit* (77). Armasak ez zuen sekula <k>-rik erabili.

1.1.2.7. <r>, <rr>: dardarkari bortitza hitz amaieran

Bost hitzetan eman zuen labaiendarrak <rr> bidez bukaerako dardarkari azkarra: *ederr* (19), *negarr* (25), *bacarr* (28), *vizcarr* (24), *gogorr* (26). Dena den, *eder* eta *negar* ere badira, <rr> daramaten kideak baino sarriago, eta beste dozena bat hitzetan ageri da <r> hutsa hitzaren hondarrean: *elcar* (4), *guezur* (17), *egur* (25), *beldur* (65), *izar* (87). Ugariagoa da beraz amaierako <r> soila dardarkari bortitza aditzera emateko, aukera bakarra ez den arren.

1.1.2.8. Txistukariak

/j/ igurzkari sabaiaurrekoa adierazteko <ch> dugu eskuarki: *choll* (2), *chuchendu* (22), *gachto* (23); salbuespen gisa, arestian aipatu bezala (§ 1.1.2.4.), *Auxa* idatzi zuen Armasak, baina baita *urecha* ere: *Aytac berac zuen naturaleza, zuen izate divinoa, urecha bera zuena* (52). Gutxitan erabili zuen <ss> eta ez sabaiaurrekoaren adierazgarri, /s_ɥ/ apikaria irudikatzen baizik (*ossoa, yossi*) eta <s>-rekin lehian gainera (*yosi & yossi, pasatzen & passatzen, sosegatzen & sossegatua*); nolana ere, usuago ageri da <ss> hitz mailegatueta.

/tʃ/ afrikatu sabaiaurrekoaren isla grafikoa, bestalde, balio frikaria ere baduen arestiko <ch> bera da beti: *ichedenaz* (14), *manchatu* (35). /ts_ɥ/ apikaria, aldiz, <ts> bidez eman zuen. *Billots* hitza alde batera utzita, bokal artean baino ez dago: *itsustua* (3), *quiratsa* (26), *erdotsi* (69).

Txistukari lepokariez den bezainbatean, hitz hasieran /s_ɥ/ igurzkaria irudikatzen <c> nahiz <z> baliatu zituen domingotarrak –lehenbizikoa sarriago– irizpide argirik gabe: *cezaquelaric* (71), *cezatela* (21), *ceñatatic* (35), baina *zezaquen* (9), *zeñatara* (72).

Ozen ondorengo lepokarien grafiak noiz afrikatuaren aldera, noiz frikarienera egiten du, azken horiek nagusitzen badira ere. Batetik, *a, o, u* baino lehen <z> dugu ia aukera bakarra –*adisquidanza* (19) edota *enzun* (70) ohiko, *guiltzac* (55) salbuespen–; *e, i* aurreko ingurunean, aldiz, <c> da ugarien (*berce, onci*) baina <tz> ere bada, aditz izen guztietan zein *nintzen* (15) edo *zabilltzenac* (48) bezalako hitzetan; eta ez da falta bikoiztasun adibiderik (*ardanceac* vs *ardantzera*). *Bay(t)*-en osteko lepokarien adierazpenean ere aldakorra izan zen Armasaren jokabidea: *baycen & bayciren & baycituen / bayzuen & bay zuten / baytzen & baytzuten*.

Bokal artean, alabaina, grafiak argi markatzen du frikari eta afrikatuaren arteko aldea. Horren erakusgarri lirateke *atzaparratatic* (61), *iratzarri* (91), *bortitza* (9), *anitzac* (28), *vicitzaraco* (79), *itzuli* (41), *servitzu* (62), *gorputza* (34) eta abar. Hori kontuan izanda, pentsa daiteke ozen eta *bayt*-en inguruko adierazpen aniztasuna ez ote den ingurune horietan ahoskera bera ere mugakoa izatearen isla, eta ez grafia mailako zalantzen ondorio hutsa.

1.1.2.9. Hots sabaikarituak

Armasak aise erabili zituen <ll> digrafoa zein <ñ> grafema. Bada bien arteko desberdintasunik, dena den. Albokariaren aurretik diptongoa izanez gero, ez zuen sekula diptongoaren goiko bokala idatzi: *choll, malluen, salla, sarralla*. Sabaikari sudurkarien adierazpena ez da horren homoginoa,

hainbat unetan <y> ere izan baitzuten lagun: *bezayñ / ceyñ* [erlat.] vs *ceña / miñgayñ* vs *mingañic*. Aurreko <y> hori deklinabide beharrik gabeko hitzetan edota [Ø] atzizkidunetan aukeratu zuen. Aipatzekoa da bestalde badirela zenbait bikoiztasun kasu, berba batzuk grafia sabaikariz nahiz halakorik gabe eman baitzituen domingotarrak: ia beti erro edo morfema bukaeran *-ayn & ayñ, eguin & eguiñ, humildadez & humilldade*, soziaz. *-quin & -quiñ-* baina baita bokal artean ere *-benere & beñere-* (cfr. § 1.2.2.1.). Ez dago <tt> digrafoaren arrastorik.

1.1.3. Diakritikoak: azentu marka

Usu samar baliatu zuen Armasak azentu ikurra hiru testuetan zehar: 30 hitz ezberdin eman zituen inoiz edo berriz azentudun, adibideak guztira 900 baino gehiago direlarik. Azentuaren agerpena ez da zeharo erregularra eta ez du antza denez balio semantikorik, baina zenbait kasutan halako asmo edo joera batzuk antzeman daitezkeela ematen du. Hona hemen aipatu nahi ditugunak:

1.1.3.1. Azentua eraman dezaketen hitzen zerrendari begira, bi heren baino gehiago monosilabikoak dira: *cér, dá, gú, ní, ór, yá...* Badaude beraz silaba bakarretik gorako azentudun batzuk ere (*alá, gosé, iessi...*), baina gutxiengo ez ezik oso noizbehinkakoak dira gainerakoen aldean.

1.1.3.2. Hitz baten aldaki azentudunarekin batera azenturik gabea ere badago sarritan: *bí & bi, cér & cer, dá & da, zór & zor, zúc & zuc*; baina bi formak agertzen direnean azentuduna da ia beti arruntena.

1.1.3.3. Izenordainetan, absolutiboa eta ergatiboa besterik ez zituen Armasak azentu ikur eta guzti eman; silaba bakarreko formak sortzen dituzten kasuak, alegia. Absolutiboan sarriago erabili zuen forma azentuduna (hau da, *ní* da nagusi *ni*-ren aldean) eta ergatiboetan alderantzizko joera dago (*nic* ugariago *níc* baino).

1.1.3.4. Absolutibo-ergatiboez landako deklinabide kasuetan ez dago azentu markarik, une bakar batean izan ezik. *On* izenondoaren destinatiboa bietara eman zuen labaiendarrak, *onenzat & ónenzat* bikoteaz baliatuz: *cergatic onenzat dauca Jaun arc preparatua ceyruco herencia* (51) vs *ez ecusiagatic mundu onetan ónenzat Jaun Soberano arc preparatua dauquen gloria* (46). Bigarren adibideari begira, une horretan behintzat azentua antzeko hitzen bereizgarri edota irakurketarako argigarri ote zen pentsa liteke.

1.1.3.5. Hitz hasierako [*i* + *V*] sekuentzietan bokal itxia azentu eta guzti eman zuen Armasak: *iessi* (16), *iandean* (90), *ianta* (42), *iaten* (46). «Igan» aditzari dagozkio azken bi adibideak; horrela, esate baterako, ongi desberdindu zituen arestiko *iaten* eta «yan» (= ‘jan’) aditzaren baitako *yaten* (15).

1.2. Fonologia

1.2.1. Bokalak

1.2.1.1. Mugatzailea lexema amaierako bokalari elkartzean sortu hiatusetan erregularitasun handia sumatzen da, osoa ez bada ere: batetik, *-i + -a > -ia* da beti (*andia, garbiac*), *-e + -a > -ea* (*aldean, necessidadea*), eta *-u + -a > -ua* (*burua, puscatua*). Horrenbestez, kontaktu zuzenean bederen ez dago mugatzaileak eragindako *a > e / i & u__* motako asimilaziorako

joerarik. Baina ukipenaz haratagoko beste ingurune batzuetan asimilazio eza ez da erabatekoa, badira txandaketa adibideak: *daucan* adizkiarekin batera *dauquen* dago, eta *ure* & *urecha* edota *illarici* & *illerici* ere bai, besteak beste. *Eras*-en *dire* & *dabiltce* ditugu, Armasaren testuetan bezalatsu (*Hern*-en, aldiz, *dira* ere badago). Labaiengo gaur egungo mintzoan *arrie*, *buruen*, *Ezkurren* eta bestelako batzuk bildu ditugu; ez joera nagusi gisa, bai ordea domingotarraren testuetan baino sarriago eta ingurune ezberdinetan. Pentsa liteke Armasak bere hizkerari zegokion asimilazio maila apaltzeko borondatea izan zuela beharbada, joera kultistaren batek eraginda.

Disimilazio arrastoren bat dago, aldiz, *-o* + *-a* elkarketan: *falsuac* & *falsoac* (17), *testiguac* (28). Erabat eskasa, dena den, aukera hedatuaren aldean: *deseoa*, *ossoa*, *soñecoac*. Egun Beintza-Labaienen antzeman daitezkeen *ea* > *ia* (> *i*) & *oa* > *ua* (> *u*) dinamiketarik urrun daude, beraz, Armasaren predikuak. Urrun, halaber, Bortzerrietan indarrean dagoen eta XIX. mendeko dokumentuetan ere baden epentesi joeratik (cfr. Zelaieta 2008: 120 eta Camino 2013: 122).

1.2.1.2. Txistukari aurreko *e* > *i* bilakaera aski ohikoa da gaur Basaburu Txikian, eta Armasak ezaguna zuen: *ichera* (17), *yche* (67); horrekin batera, *e-u* > *i-u* tankerako asimilazio atzerakaria ere ageri da: *iduquitu* (3), *idquirici* (17). Baina *Eguzquia* dugu bestetik, eta *ecusi*. Basaburuko iturri garaikideetan «*eguzqui*» aldaera da arruntena (*Eras*-en, *Hern*-en eta *JIArm*-en ere bai), *Erb*-en hautua *i*- izan zelarik, Bidasoa eta Baztan aldeko lekukotasunetan ohi bezala. Gaur egungo jokabideaz den bezainbatean, cfr. § 1.5.9.

1.2.1.3. Sinkopa-aferesiek ez dute bizitasun aipagarriarik aztertutako testuetan *andre* hitzean eta *tu*, *tio* & *zayozue*, *zazu* bezalako aditz laguntzaileetan ez bada: gainerakoan *averatsa* (3), *Bigarrena* (9), *atera* (16), *ematen* (9), *etorrigo* (25) eta eite bereko beste hainbat utzi dizkigu Armasak. Halakoxea da *JIArm*-en jokabidea ere: *atera*, *etorri* edo *ematen*, osabaren idazkiekin bat eginez. *Erb*-ek *bigarna* & *bigarrena* ditu, baina salbuespena da txandaketarako isuri hori Basaburu Txikiko testuetan. Ultzamaraino egin behar da sinkopa sendoa aurkitzeko –adibidea Lizasoko doktrinatik aterata dago–: *Lauguerna*, *siñestatzia yautsi cela infernuetara arren esperan zauden anime sanduec atratzera* (Pagola et al. 1995a: 20). Echenique urdazubiarrak, Lakoizketak eta Olagueko doktrinak badute sinkoparik hein batean, baina apalago. «Man», «karri» edo «torri» bezalako aldaera aferesidunak, bestalde, Ultzaman baino ez dira nagusi inguru guztian (cfr. *Man 'zaguzu egun gure eguneroco oguie*, ibid., 19), Echeniquek ere aferesirik gabekoekin batera erabili zituelarik.

1.2.1.4. Dardarkari eta txistukari aurreko *o* > *u* Malerrekako ezaugarri eskusiboa bakanen zerrendan aipatu du Edu Zelaietak (2008: 150) aldian aldiko agerpena baino ez duela eta *Erb*-ek ere tarteka badakarrela gaineratuz. Armasaren predikuetan *amurratuen* (16) & *amurratu* (26) besterik ez ditugu topatu; geografia hedapen zabalagoko aldaerak diren neurrian ez dira gure iduriz oso adibide esanguratsuak. Izan liteke, gainera, Armasak erabilitako *amurratu* hori sorlekuan ez, baizik eta besteren idatzietan ikasitakoa izatea (cfr. § 1.5.10.).

1.2.1.5. Halako monoptongazio isuria dago diptongoetan, inola ere ez erabatekoa. *Jangoycoa* (2) eta *Arquitu* (23) hitzetan *au* > *a* bihurtu da,

baina *aurpegui* ere badago (68). *Amberce* (1) eta *mate* (29) ditugu, bestalde, *ai* > *a* soilketaren ondorioz. Agerikoa da bilakaera hori bera **edin*-en esparruko adizkietan (*dateque*, *gatecen* & *zatecen*) edota hortik landako *gatu* & *zatugu* bezalakoetan; *angueruen* (36) ere erabili zuen labaiendarrak, baina kasu horretan aldaera diptongoduna da sarriena. Sistematiokoak dira ordea *noybat* (22) & *norbat* (23); azkenekoa Lakoizketa apez narbartearrak gordetako sermoi anonimo batean ere bada (Ondarra 1994a: 172). Ezegonkor samar dator *ei* ere: *yequi* (17), *bedicatu* (81) edota *detu* (78) & *deytzen* (8) ditugu, azken bi horien artean diptongoduna usuagoa delarik. *Ceyru* (1), aldiz, soilte arrastorik gabe eman zuen beti. Beste alde batetik *orotu* (71) ere bildu dugu, baina behin bakarrik, *oroytzapena* & *oroytzen* itxurakoen artean. Armasaren garaiko inongo auzo testutan ez da diptongoak soiltzeko joera hori horrenbestearainokoa, baina *JIArm* da gehien hurbiltzen zaiona: *Jangoico*, *arquiten*, *aurpegia*, *angeruen*, *yequizaco*, *ceyruco* (& *ceruco*)... Nolanahi ere, hurbilxeago dabil honetan guztian Miguel Ignacio Armasa Leitza edo Intzako doktrinetatik Ultzama-Baztangoetatik baino.

1.2.1.6. *-u* erdibokalaren jokabiderik sarriena kontsonantizazioa da. Horrenbestez ohiko joera *gabaz* (3) eta *christava* (47) bezalako hitzek erakusten dute. Kontsonante bihurtze hori arrunt ezaguna da egun ere Malerrekan eta Bortzirietan (Zelaieta 2008: 137); guk geuk «*gaba*» jaso dugu Labaienen. *JIArm* ere ildo bertsuan mugitu zen; beste horrenbeste *Erb*. Mugagabeen Miguel Ignacio Armasak *christau* (6) idatzi zuen arren, deigarria da behin eta berriro ageri den *gab* (3): kontsonante ahoskabearen aurrean (*zazpi gab pasatu citzazquien*), ahostunaren aurretik (*gab guci artaco injurien ondoan*) edota bokala baino lehen (*gab ure pasatu ondoan*). Ez zuen domingotarrak bakarrik horrela jokatu, *JIArm*-ek ere badu: *Nere Christab adizaleac, cer erranen diozue Jaun oneri* (1833); *Pasatu zen bada gab lastimoso ura* (1834). Forma mugatuaren eraginez sortutako hiperzuzenketa ote den ez dakigu.

1.2.1.7. Basaburu Txikiko egungo hizkeran oso arruntak dira *u* > *o* & *i* > *e* erako irekitzeak (Zelaieta 2008: 146): «*Orrozkoa*» ('Urrozkoa'), «*senere*» ('senide'), «*ore*» ('hura') eta horrelako beste hainbat bildu ditugu Labaienen. Armasaren testuetan bada halakoen oihartzunik –*ematen zaye dén edareric oberena* (26)– baina *a* eta *e*-ren arteko mugen lausotasuna da aipagarriena, eta batez ere *e* irekitzeko joera. Horren adierazgarri dira *arrach* (73) edo *astalagunataco* (75)⁶²; baita arestian aipatu *Auxa* ere, erakusleari *-xe* atzizkia gehituz sortua⁶³, *Archac* (11) & *urecha* (52) bezala. Lausotasun horren lekuko, bikoiztasun kasuak ere badaude: *dezan* (21) vs *dazan* (78), *dezagula* (65) vs *dazagula* (6), *ladroncaria* (35) vs *napurqueric* (37) & *ciquinqueria* (59); edota *ere* gehitzeak eragindako *ez dá iñolara possible* (44) & *pensatura badateque desagradecimentu andiagoric* (23) vs *eciñ pensatu ere datequen adiñaco premia* (66). Itzuliko gara beranduago azken adibide horietara (§ 2.5.).

⁶² «Astelegun» aldaerarekin batera, «astalegun» ere aipatzen du *OEH*-k, Bortzirietakotzat jotzen duelarik, baina ez dugu topatu Armasak bezala *e* > *a* irekitzea muturreraino eraman zuen beste inor. Goldarazko 1833ko sermoian *asteragunetaco* dago (Satrustegi 1987a: 212).

⁶³ Ohiko *auche*-rekin batera, *aucha* erabili zuen behin Anastasio Echeverri baztandarrak XIX. mendean Lesakako mintzoan paratutako predikuan (Satrustegi 1997: 103).

1.2.1.8. *-arazi* atzizkiaren bilakaera ez da guztiz erregularra baina domingotarrak salbuespenik gabe itxi zuen erdiko bokala. Hersketa ez da beti erabatekoa, *pensareci* aditzak (26) agertu bezala. Hala ere, ohikoena muturreraino eramatea da, eta ezkerreko bokalari ere eragin diezaioke: *aterarici* (8), *ecarraricitzeco* (32), *illaricitzearequiñ* (13) & *illericitzeaz* (24), *erranerici* (17), *iduirici* (id.).

1.2.2. Kontsonanteak

1.2.2.1. Kontsonante ozenen palatalizazio sendoa dago goiko bokal sabaikariaren ondoren: *illic* (2), *sarralla* (17), *ebilli* (60), *baño* (1), *siñestea* (44). Ikus daitekeenez, *i* hori diptongo osagai nahiz bokal huts izan daiteke. Armasaren palatalizazio joera hori ez da harritzekoa Goizuetatik Anuera bitarteko testuen argitan; dena den, grafia atalean aipatu ditugun sabaikarien inguruko bikoiztasun kasuek (§ 1.1.2.9.) agian iradoki dezakete Armasa bustiduraren pisua apur bat arintzen saiatu zela, testuei itxura jasoagoa eman nahirik edo. Sortutako bikote gehienetan, edonola ere, palatalizatutako aldaera da sarriena. Aldiz, ez zuen palatalizazioa apaltzeko asmorik agertu *bacochean* (7) hitzaren erabileran; horretan, Baztan-Bidasoaldeko hainbat testu garaikidetan ohi bezala, eskuineko txistukaria busti zuen bokal palatalak.

Kontsonante trabariak, ordea, sekula ez zituen Armasak goiko bokal ostein busti: *adituco* (2), *eguiteco* (16), *segitu* (37). Heldu zaizkigun Basaburu Txiki inguruko testuetan aniztasuna dago: *Eras*-ek bustidura markatua du (*ttuzte*, *bittartin*, *arroittu*; Kanpion 1880: 62), inguruan arrunt askoa zela iradokiz, baina *Hern*-ek, *Erb*-ek eta *JIArm*-ek ez dute halakorik. Adibidea ilobari dagokio: *Oracio eguiten dutelaric (...) naydute seguitu zure lege santua*. Oraingoan ere, palatalizazio ezaren asmoa idatzitakoaren erregistroa jasoago bihurtzea ote zen gaude (cfr. § 2.5.).

1.2.2.2. [*Ez* + aditz laguntzailea] multzoetan sistematikoa da *ez* + *z* > *etz*, baina bestelako inguruneetan ez da inolako sandhi fenomenorik. Horrenbestez *etzatequen* (5) dugu, baina baita *ez nuen*, *ez gara* edota *ez dadiñ* ere.

1.2.2.3. Hitz hasieran herskari ahostunen aldeko hautua egin zuen Labaiengoak: *becatorea* (17), *gurutze* (25), *golpatzen* (31). Gure egunetako lan monografikoetan azaldu denez (cfr., adibidez, Zelaieta 2004: 239), hasierako ahoskabe / ahostun aukerak Nafarroako mendebala eta ekialdea bereiziko lituzke (ahoskabeak nagusi mendebaldean –Goizueta, Arano, Basaburua, Imotz– eta ahostunak ekialdera Bortzerrietan, Ultzaman, Anuen eta Atetzen)⁶⁴. Bestalde, *-n* amaieradun aditza eta gero, atzizkien hasierako herskaria ahoskabetuta dago: *itz oyec erranta guelditu cén Christo gure Jauna gurutzean illa* (33); *bera ceyruatara ianta lurrean utzi zuen burua* (42). Joera hori bera antzeman daiteke gaur egun Ultzaman (Ibarra 1995: 202); Leitzan, ordea, ahostuntzea dago (Olano 1998: 90).

Tinko eutsi zien domingotarrak sermoi guztietan bokal arteko dardarkari samurrari eta herskari belar ozenari: *acholaric*, *beguiratu*, *nagusia*. Hitzaren buruko *oa-* multzoaren aurretik belar ozena dugu, Nafarroan ohi bezala: *goatzean* (36). Hasierako *g-* horren agerpenaren muga, testu garaikideetan,

⁶⁴ Apalauzak, ordea (2012: 296), zalantzan jarri du planteamendu horren egokitasuna.

Basaburu Txikian bertan legoke. Araitz eta Leitzako doktrinetan falta da; *Eras*-en eta *Hern*-en ere ez da horrelakorik: *oatcearen* & *uazearen* (Kanjion 1880: 62 eta 66). Labaiengo hiru iturriek, ordea, *g-* dute (*JIArm*-ek eta *Erb*-ek *guace*).

1.2.2.4. *-rtz-* edo *-st-* kontsonante taldea aukeratzeaz den bezainbatean, ez dago *Erb*-en ageri dena bezalako bikoiztasunik: Armasaren predikuetan *amberce* (1), *berce* (8) eta *bortz* (19) salbuespenik gabeak dira. XIX. mendeko idazkiei begira, aukera bakarra da *-r(t)z-* Baztan-Ultzama-Bortzirietan, eta ia bakarra Lakoizketa narbartearrarengan (badu ordea *bstgarren*). Olagueko doktrinan oso noizbehinkakoa da eta Basaburu Txikitik ezker (Goizueta, Leitzza, Intza) ez da alerik. *Hern*-ek zein *Eras*-ek, zoritxarrez, ez ziguten azterbiderik utzi. Armasa gazteak bat egin zuen ia beti osabaren jokabidearekin.

1.2.2.5. Behinolako **-ani* akaberak ez du sudurkari arrastorik utzi, eta soilketa gertatu da: *usay* (35), *arzaya* (42). Euskal Herriko erdigune zabalean hain ezaguna den bilakabide hori bat dator Bidasoalde-Bortzirietako joerarekin (Camino 2013: 117).

1.3. Morfologia

1.3.1. Izenaren morfologia

1.3.1.1. Berezko *-a-ri* eusteko joera dago oro har; horren araberaokak ditugu *Eliza* (40), *egua* (41), *ciquinqueria* (59) eta beste hainbat. Salbuespen ugari ere bada, ordea: *ecusqueri* (3), *alegri* (28), *ausardiric* (38), *yaquinduri* (40), *personic* (81) eta abar. Bietara erabilitakoak dira *injuri* & *injuria* edota *gauz* & *gauza*. Hauetan ere, dena den, sarriagoa da bokala gordetzea erortzea baino. Ezaguna da Bidasoaldean gaur egun *-a* horren ezegonkortasuna, dela galduz, dela 'soberan' agertuz⁶⁵. Bi jokabideak topatu ditugu Armasaren lanetan, alferrikakotzat jo daitezkeen mugatzaileen arrasto aipagarria dagoelarik: *virginala ure* (8), *semea matea* (49), *gabetasuna au* (82); erdiak edo, erakusle aurrean sortuak dira. Bortzerrietako testu gehienetan sustrai sendoak ditu erantsitako artikulak. Honako adibide hau Berako XIX. mendeko udal aginduetakoa da: *Niorc eztezala ogui biriq erosi errico ychian descargatu biño lenego, bi dugaten penan aldiya bacocho* (Idoate & Villanueva 1981: 276). Sortaldera, eman dugu lehendik ere bilakabide horren berri XVIII-XIX. mendeetako Baztango euskara dela eta (Lekaroz 2006: 74). Basaburu Txikiko gainerako idazki zaharretan mugatzaile hori sistematikoa ez izan arren, aztarnak hutsik egin gabe islatu zituzten *JIArm*-ek, *Erb*-ek, *Hern*-ek nahiz *Eras*-ek. Adibidea ilobari dagokio (1833): *formacen duen dolorea ura ezdela suficientea bere becatuen barcacioa Conseguiceco*.

1.3.1.2. Zenbait pertsona izenordain indartu dago predikuetan, edute genitiboan bereziki. Usuena lehenengo pertsona pluraleko *guerun* (3) da; askoz ere bakanago ageri dira bigarren pertsonako *cere* (58) singularra eta *cerun* (25) plurala. Leitzako egungo euskaran «geron» & «geren», «zere», «zeron» & «zeren» edota «zerongatik» ezagutzen dituzte (Olano 1998: 140).

1.3.1.3. Erakusleei dagokienez, hona hemen Armasak emandakoak (parentesi artekoak bakanago dabilta testuetan kideak baino):

⁶⁵ Egungo egoera gertuagotik ezagutzeko, *cfr.* Zelaieta 2008: 109. Bertan adierazten denez ezau-garri horren arrastoak Oiarzundik Sarara bitarteko eremuan behintzat antzeman daitezke.

	Singularrak			Pluralak	
Absolutiboa	<i>au</i>	<i>ori</i>	<i>ure</i>	<i>oyec</i> ^(*)	<i>ayec</i>
Ergatiboa	<i>onec</i>	<i>orrec</i>	<i>arc</i>	<i>oyec</i>	<i>ayec</i>
Datiboa	<i>oneri</i>	<i>orreri</i>	<i>ari</i>	<i>oyi</i>	<i>ayi</i>
Genitiboa	<i>onen</i>	<i>orren</i>	<i>aren</i>	<i>oyen</i> (ē ^o <i>orien</i>)	<i>ayen</i>
Soziatiboa	<i>onequiñ</i> (& <i>-quin</i>)	<i>orrequiñ</i>	<i>arequiñ</i>	<i>oyequiñ</i> (& <i>-quin</i>)	<i>ayequiñ</i>
Motibatiboa	<i>onengatic</i>				
Instrumentala	<i>onetaz</i>		<i>artaz</i>		<i>ayetaz</i>
Inesiboa	<i>onetan</i>	<i>orretan</i>	<i>artan</i>	<i>orietan</i> (& <i>oyetan</i>)	<i>ayetan</i>
Ablatiboa	<i>onetatic</i>				<i>ayetatic</i>
Leku genitiboa	<i>onetaco</i>		<i>artaco</i>		
Adlatiboa	<i>onetara</i>				
Bizid. inesiboa			<i>arengan</i>		
Bizid. ablatiboa			<i>arenganic</i>		<i>ayenganic</i>
Bizid. adlatiboa		<i>orregana</i>			<i>ayengana</i>

(*) Ohar bedi *oyec*-en paradigmako formak lehenengo zein bigarren graduetarako darabiltzala, *au* & *ori* sailetakoez pluraleko formak elkarbanatzen dituztelarik. Ikus adibide hau (azpimarratua geurea da): *Cér erreflexioac, cér consideracioac ez tigu ofrecitzen, nere christavac, Jaun Soberano aren Passio santa onec? Tormentu izugarri oyeç? Eriotze admiragarri onec?* (34). Gertaera hori bera deskribatu zuen Pagolak *Erb*-en edizioan⁶⁶.

1.3.1.4. Ergatibo plurala adierazteko aukera bakarra *-ak* atzizkia da: *orrengatic ez dá gauza admiragarria ladronac mereci zuten castigua sufritzen baduzu* (16); *guizon justoac tá prudenteac gueyago sentitzen tuzte deshonorac tá desprecioac, gorputzaren oñaceac baño* (20). Bat dator beraz Araitz eta Bertizarana bitarteko eremu zabalak utzi dizkigun testu garaikide guztiekin.

1.3.1.5. Datibo pluralerako atzizkia *-ay* da salbuespenik gabe: *hebreoay* (2), *amurratuay* (15), *urbillanacoay* (45).

1.3.1.6. Edute genitiboan *-aren* dugu singularrean (Echeniqueren *-ain* amaieraren edo Lizasoko doktrinako *-an* soilduaren arrastorik gabe), eta *-en* pluralean. Inoiz edo behin lexemak eskatzen ez duen pluraleko *-ee*-sekuentzia sortu da: *burleen* (20), *zorreen* (38), *ezaguneen* (81). Beste batzuetan, aldiz, *-e* amaieradun erroak pluralean eskatuko lukeen bokal bikoitza falta da: *oñacen* (20), *equiñ zallen* (22), *sacerdoten* (31).

1.3.1.7. Soziatiboa emateko *-quiñ* sabaikariduna da aukera nagusia, baina palatalizatu gabea ere sarri asko irakur daiteke: *aditzearequiñ* (2), *icaragarriaquin* (40).

1.3.1.8. *-z* da instrumentalerako Armasak baliatu zuen atzizkia: *madaricatuez* (13), *onetaz* (54), *alabaz* (76). Ez dago amaierako *-s* apikariaren aztarnarik. Aspaldiko ezaugarria da instrumentaleko apikaria eta Nafarroa gehiengan zeharreko testuetan dabil, Sakanan hasi eta Aezkoaraino, hego-nafarrera ere bilduz. Berrikuntza zahar honetatik at geratu diren eremuak Zaraitzu, Erronkari, Baztan-Bidasoa aldea, Araitz-Leitza ingurua, Txulapain eta Basaburu Txikia dira (Camino 2013: 101). Olagueko doktrinan ugariagoa da instrumental apikaria bizkarkaria baino; Lizasokoa ez da *-s*-rik, baina

⁶⁶ «Badirudi kasu honetan, eta beste batzuetan ere, lehenengo graduko erakusle pluralerako ‘oyec’ darabilela, baina ‘au’ singularrerako. Halere, bigarren gradurako ere ‘oyec’ darabil» (Pagola *et al.* 1995b: 514 - 9. oharra). Guk ere «oiek» bildu dugu Labaienen gaztelaniazko ‘estos’-en ordain gisa (2013); gure berriemailek ez zuten «auek» bertakotzat.

bada inoiz Ultzamako beste testuetan (cfr. 1796ko *Ontas landara*; Bidador 2001: 524). Leitzako doktrinan alerik ez dago. *Erb*-ek, Armasaren idazkiek ez bezala, apikari arrastoren bat utzi zuen; cfr. *lembicicoa, beguis ikustea* (Pagola et al. 1995b: 539).

1.3.1.9. *-(t)zat* eta *-dako / -tako* atzizkien artean lehendabizikoa hautatu zuen beti domingotarrak, bai destinatiboan emandako hitz bakanetan eta baita prolatibokoetan ere: *zauqueten Christo Jangoycoaren seme adopciozcoztat, edo beretzat Jangoycoac eguiñ zuenacoztat; baño etzauqueten Christo Jangoycoaren Seme eguiazco, natural tá propioztat* (51). Nafarroako ipar-sartaldeko testuen bidetik dator oraingo honetan Armasa; Araitz, Leitza eta Bortziritakoekin bat. Bertizarana-Ultzama-Baztangoetan, aldiz, *-taco* da aukerarik usuen. *Erb*-ek bi atzizkiak utzi dizkigu; baita *JIArm*-ek ere, adibide hauetan ikus daitekeenez: *yarcendelaric bera vide onetaraco guiarizat* (1833) vs *Guizon revolucionario eta gaistotaco tratacenduzuen au* (1834).

1.3.1.10. Motibatibo pluralaren atzizkia absolutibo pluralaren gainean sortu da, eta ez genitiboa oinarri gisa hartuta: *becatuacgatic* (25), *oñaceacgatic* (33).

1.3.1.11. Inesibo pluralaren nahiz mugagabearen atzizkiek lexemaz kanpoko *-a* har dezakete (cfr. § 1.3.1.1.), baina joera hori eta alderantzizkoa lehia estuan daude eta ezin esan daiteke bietako bat argi gailentzen denik. Mugagabeen *-tan* & *-atan* ditugu hortaz: *dirutan* (10), *gutitan* (43), *lecutan* (76) vs *diruatan* (15), *destemplatuatan* (60), *anitzatan* (80). Pluralean, ohiko emaitza *-etan* den arren, aise dabil *-atan* ere: *ateatan* (10), *erranatan* (44), *zatiatan* (72).

Bacarric (3) edota *ichillic* (17) bezalako adibide askok salatzen dute inesiboaren agerpen pleonastikorik eza. Beste horrenbeste antzeman daiteke partitiboan (*criaturaric*), ablatiboan (*ciudadetic*) edota motibatiboan (*provechuagatic*). Aipatzekoa da, dena den, aurrekoekin batera bildu dugun *chinchillica*⁶⁷. Pleonasmorik gabeko formak dabilta gehienbat Armasaren inguru osoan; hala ere *Erb*-ek zein Lakoizketak *-ican* gutxi batzuk utzi zituzten.

Bizidunekin maiz erabili zuen domingotarrak *baytan* inesiboa: *Cér iduritzen zaytzue, christavac, San Pedroc Christo baytan zuen siñeste onetaz?* (54). Apur bat bakanago, baina ez inesiboan bakarrik, *-gan* atzizkiaz ere baliatu zen: *Ona apostol santu onec Christo Jaunagan izandu zuen siñestearen premioa* (55); *ez ecusiagatic yayotzen Maria S[anti]S[i]maganic Jangoycoaren Semea Guizon eguiña* (46). Aldian behin bizidunaren marka genitiboaren gainean emana dator: *Erreyno au gucia Christorengana itzuli zezatan* (62). Salbuespen gisa bizigabeen marka hutsa topatu dugu aurreko hautuen partez: *Baño ongui consideratzen batugu gure Jangoycoaren determinacioac tá obrac, dá gucietan baño admiragarriagoa San Pedro apostoluan* (41).

1.3.1.12. Ablatibo singularra *-tic* da gehienetan eta plurala, aldiz, *-atatic*. Berezkoa ez den *-a* gehitu zion Armasak lantzean behin singularrari,

⁶⁷ Etxeparearen *yxilica* edota Beriainen *Birjinica* zaharren eite bereko *-ica* amaieradun aldaera hori XVIII. mendearen erdialdetik erabili zen Hegoaldean (OEH). Miguel Ignacio Armasak bezala, Jose Ignacio ilobak ere baliatu zuen hitza (*beguira zayozue nola dagon Gurutze batetic zinzillica*, c. 1840) eta armasarren garai bertuko beste lekukotasun nafarrik ere bada, esaterako Sakana aldeko zaporea duten Aralarko predikuetako pasarte hau: *cristau maitetac or daucazue categorrak templo santu ontan berac ilce batetic cincilica* (Saturstegi 1987a: 206).

kontsonantez amaitutako oinarri ostean bereziki: *gorputzarenatic* (1), *anditasunatic* (6). Pluralean Labaiengoaren joera nagusiaz bestelakoak dira *lecuetatic* (8) edota *escuetatic* (27). Bizidunen ablatiboa sortzeko atzizkia *-ganic* da, eta absolutiboa izan dezake oinarrian: *sacerdote principalenacganic tá ciudadeco personage ayenganic* (14).

1.3.1.13. Oso antzeko jokabidea dute leku genitiboak eta adlatiboak ere: azken hau aditzera emateko *-ra* (sg.) & *-atara* (pl.) aldaerak dira sarrienak, eta *lurrara* (4), *fidelidadeara* (10) edo *gucietara* (23) bezalako kontradibide gutxi batzuk daude. Aipatzekoa da bizidunen adlatiboaren gainean adlatibo arrunta ezarri zuela behin domingotarrak: *Pilatosenganara* (17). Leku genitiboetako dagokienez, *-co* & *-ataco* banaketaren arabera agerpenak dira ugariak (*yñfernuco*, *ceyruataco*); *viotzaco* (50) edo *escuetaco* (36), adibidez, noizbehinkakoak dira aurrekoen aldean. Bakan erabilitako muga adlatiborako *-raño* bustiduraduna da ohiko morfema: *lurraraño* (12), *oñataraño* (33). Bikoiztasun kasu bat dago, dena den: *egunaraño* (60) vs *egunarano* (45).

1.3.1.14. Antzinako *-one(m)* atzizkiaren bilakaerak *bofetonac* (8), *ladrona* (21) edota *sermonaren* (43) eragin zituen; *arrazobe* (3) dugu bestetik, hainbat hamarkada beranduago *Erb*-en bezalaxe.

Hortik landa, sudurkaririk gabeko *ocasio* (10), *acusacio* (17) edo *confessioa* (55) zerabiltzan Armasak. Erabatekoa da halakoetan sudurkaririk eza Goizueta, Leitza eta Intzako idazkietan ere. Ekialderago hasten dira hedatzen *-ione* amaiera duten hitzak (Bortzerrietan, Bertizaranan, Ultzaman, Anuen, Baztanen), nahiz eta *-io* bukaeradunekin lehian, eta horiek baino urriago ia beti. *Erb*-en eta *JIArm*-en *-io* da nagusi baina *pasione* dakarte biek; ilobak hemen, esaterako: *Gaur Jonas valientia votacen da vere pasionearen tempestadera* (1834).

1.3.1.15. Atzizkien alorrean oraindik ere, *-ca* irakur daiteke beti, ez *-can*: *tiraca* (8), *burlaca* (31). Aldiz, sudurkari eta guzti erabili zuen Armasak *berelachen* (23), baina arestian ikusi legez (§ 1.2.1.7.) *auxa* & *urecha* ere badaude. Bestalde, ez dago sistematikotasunik *-tze / -tza* hautuari dagokionez: nahiz eta *ardantze / ardance* etengabe eman, eta *eriotze* ia salbuespenik gabea izan, *vicitza* aldaera baliatu zuen Labaiengo predikariak.

1.3.1.16. Modua aditzera emateko askoz ere sarriago aukeratu zituen Armasak *a(c)* & *-ta* atzizkiak *-(r)ic* baino. Gehiengo dira beraz ondorengo hauen tankerakoak: *zaudela penaz tá oñacez traspasatuac* (29); *O Jauna! Emen gauzquizu choll penatuac* (38). Noizbehinkakoak, ostera, honelakoak: *humildadez beteric escatzen dizugu gracia au* (91). Inoiz bi aukera eman zituen elkarren ondoan: *choll aturdituac tá ayñ castigu izugarriaz admiraturic* (29).

1.3.2. Aditzaren morfologia

1.3.2.1. Aditz izenak eratzean, eutsi egin zion sarritan Armasak partizipio morfemari, gordetako morfema hori ia beti *-i* izanik: *assitzeco*, *utzitzea*, *autsitzea* (baina *austen*). Bilakabidea ez zen beste aditz batzuetara heldu: *erortzen* (4), *ichurtzen* (12). Ez dago, bestalde, *-ite*- itxurako aditz izenik.

1.3.2.2. Partizipio forma analogikoak ez analogikoak bezain ugari azaltzen dira. *Egon* & *egondu*, *izan* & *izandu*, *vici* & *vicitu* bezalako bikoteak topa daitezke predikuetan; *vialdu* aditzarekin batera, badira *atera* & *atere*, *gordeco* edo *nasia* ere. Forma analogiko eta ez analogiko horien arteko banaketak muga argi samar batzuk ditu. Indikatiboko adizkiek partizipio analogikoak

dituzte lagun (*izandu zuen, egondu cirela, vialdu citien*); indikatiboz landakoetan, aldiz, ez analogikoetara jotzen da (*izan guiñecen, egon zatequela*). Azken hori bera da hautua *bear* aditza nahiz *ba-* aurrizkia agertzean ere: *izan bearduen, izan bacidan, egon bear citzazquion, egon bazatezquen*. Dena den, zenbait inguruetan era bateko zein besteko formak ager daitezke. Halako bikoiztasuna dago esaterako *nay* ostean *-izandu* nagusi delarik-, [*bay-* + *bezala*] aitzinetik *-izan* sarrien- edota [*nayz* + *-agatic*] egituraren baitan (*erran izan baylu bezala* vs *ladrona izandu bayliz bezala*).

1.3.2.3. Sudurkariz amaitutako aditzetan *-en* morfema da etorkizun sortzaile bakarra: *izanen* (2), *eguiñen* (10), *egonen* (12), *erranen* (25), *eranzunen* (37), *yoanen* (78). Hori espero zitekeen, sartalde nahiz sartaldean garai bertuko testu nafarrek duten jokabide ezin garbiagoa ikusita: jokabide horren isla dira Berako doktrinako *emanen* (Pagola *et al.* 1995b: 481), *Erb erranen* (*ibid.*, 528), Intzako *juanen* (*ibid.*, 574), Leitzako *yaquinen* (*ibid.*, 577), Goizuetako *izanen* (Satrustegi 1996: 298), Anastasio Echeverriren *eramanen* (Satrustegi 1997: 102) edota Lakoizketaren *egonen* (Ondarra 1994b: 356), beste askoren artean.

1.3.2.4. Pertsona bakarreko adizki iragangaitzen artean *dire* (19) eta *zaraten* (30) nabarmendu daitezke. Bipertsonal gehien-gehienak, bestalde, *zatzion* (2) & *zatzien* (29) moldekoak dira, badirelarik horiekin batera *citzyanean* bezalako aditz formak, eta deigarria den *zaquiolaric* bakar bat ere bai (*cf.* § 2.4.). Bigarren pertsonako datiboa duten aleetan afrikatua eman zuen Armasak bokal itxiaren ostean: *ezagutu dezaquezue cër gauza zaytzuen guardatzeco yayetan cille tá cër etzaytzuen cille* (75).

1.3.2.5. Nork sailean ez da inoiz datiboaren komunztadurarik falta, eta Nor-Nork / Nor-Nori-Nork adizkien erabilera esparruak ongi berezita daude, salbuespenak salbuespen. Orainaldiko Nor-Nork forma zenbait aipatu ditugu aferesiaz (§ 1.2.1.3.) eta diptongoez (§ 1.2.1.5.) aritzean; lehenaldikoen artean hona hemen batzuk: *cinduenac* ‘zenuenak’ (15), *guiñtuen* ‘genituen’ (19), *cinduztenac* ‘[haiek zu] zintuztenak’ (37) eta *guiñucela* ‘gintuela’ (59). Ikus daitekeenez, *eza*guna zuen Armasak Nafarroako mendebalde zabalean ibili ohi den erroaren eskuineko *-z-* pluralgilea. Aipatzekoa da, bestetik, azkenean *guiñucela* eman arren *-t-* idatzi zuela hasieran sudurkari ostean; damutu nonbait, eta baztertu egin zuen ordea herskari hori. Berdin jokatu zuen beranduago *guinuzquete* adizkiarekin ere. [Hark-gu] aditzera emateko *guintuen* forma dugu Elizondoko doktrinatan; herskaririk gabeko *guiñucen* da alabaina Leitzakoan eta *Erb*-en dagoen bakarra. Domingotarraren testuetako fonologia ezaugarriren bat idatzitakoari jaso itxura eman nahiak eragin zukeela iradoki dugun bezala, baliteke aipatu azken zuzenketen atzean Basaburu Txikiko entzuleen aditz moldera hurbiltzeko asmoa egotea.

Aipagarriak dira *yuela* & *uena* adizkiak, lehendabizikoa bokal ostean eta bigarrena kontsonantea eta gero erabilita: *ah í, Jangoycoaren temploa destruituco tá iru egunean berriz edificatuco yuela erraten uena; libratu adi* (31). Honekin batera, *tuzte* & *cituzten* saileko aldaera txistukaridunen artean, Nafarroan izatez hegoalderago ageri ohi den *etzituten* (26) gisako ale bat utzi digute Armasaren testuek.

1.3.2.6 Hirugarren pertsonako subjektua duten adizki tripartsonal pluralak *-(i)t-* bidez emanda daude: *citiozten* & *citioten*, *citien*, *citieten*, *citigularic*, *cition* (edo aferesiaz *tiete*, *tidate*, *tie*, *tigu*, *tiguzten*, *tio*, *tiote* orainaldiak). Subjektua 1. pertsonakoa denean, ordea, bikoiztasuna dago eta bada *-zki-* topatzerik

ere: *guiñtion* ‘genizkion’ (35) & *tizut* (55) & *tizuet* (70) vs *dizquizudenac* (15). Ezaguna da *-zki-* zaharragoaren eta *-it-* berritzailearen arteko norgehiagoka hori *Erb-*en edota Baztango testu garaikideetan, besteak beste. Lizasoko doktrinan, aldiz, hutsik gabekoa dugu *-(i)t-*: *tyiogun* ‘dizkiegun’, *tyon* & *tyion* ‘dizkion’. Beste alde batetik, *Erb-*ek N-Ni-Nk saileko aditz forma batean dakarren *d > r* disimilazioa⁶⁸ (*diren* ‘didan’) edota 3. p. pluraleko *-o-* datibo morfemadun adizkiak ez dira Armasaren idazkietan agertzen.

1.3.2.7. «Eduki» aditza dela eta, Armasak erabilitako *dauquen* / *dauquien* bikotea nabarmenduko dugu:

Mundu onetan ónenzat Jaun Soberano arc preparatua dauquen gloria (46)
Christau onay Jangoycoac ceyruan guardatua dauquien premioa (69)

Bi adibideotan antzemandako bereizketa ez zen Labaiengo predikuetan sistematikoa izan –*cfr. cér paga daucan preparatua aren servitzuan mundu onetan ongui empleatzen denari* (67)–, baina domingotarrak «eduki» aditz trinkoaren Nori osagaidun formak bazerabiltzala erakusten du. Eite berekoa da gure ustez honako beste hau, aurrekoak bezala erlatibozko egituran txertatua: *uste dut Jesu-Christoc manatzen digun gucia idurituco zaycula guti ofrecitua dauquigun premioaren aldean, aguiñdua dauquigun ceyruco gloriaren aldean* (82). Datiborik gabeko testuinguru batean *daucagu* soila erabili zuen Armasak (nahiz eta, itxuraz, lapsus eta guzti): *Sentimentu au daucagua* (sic) *sartua guerun viotzetan* (91). Bruno Echeniquek ere baliatu zuen itxura bereko Nori osagaidun formarik; pasarte hau *Cantuen Cantua* testuari dagokio: *Esposoac declaratzean Esposain edertasuna, aitortzen du ari dauquion amorio vicia* (IV. Kapituluak; Pagola et al. 1995a: 78)⁶⁹.

Laburbilduz, hau litzateke «eduki» aditz trinkoaren paradigma, lehenaldiko formak letra etzanean emanik:

	HURA	GU	ZU	HAIEK
NIK	Daucat			
HARK	<i>Dauca & Dauque / Zaucan & Zauquen</i>	Gauzqui	Zauzqui	Dauzqui / Zauzquien
	[+GURI] Dauquigu			
	[+HAIEI] Dauquie			
GUK	Daucagu			
ZUK		Gauzquizu		
HAIEK	<i>Daucate / Zaucaten & Zauqueten</i>		Zauzquite	<i>Zauzquiten</i>

1.3.2.8. Iraganeko adizki trinkoen erro bakarra *-a-* da, Bidasoaldeko idazkietan ohi bezala. Taulako *zaucan* edota *zauzquien* ez ezik *zagoquiola* (18), *etzaquitelatic* (29), *zacarraten* (31), *zabillen* (50)⁷⁰ edo *zaramazquien* (54) dira

⁶⁸ Disimilazioak Imozko Muskitzen du muga gaur egun eta handik eskuin hedatzen da, baina lehen mendebalderago ere helduko zen beharbada (Apalauza 2012: 345-346). Udaben bertan ikasi ahal izan zuen Mariano Erbitik bere lanean emandako *diren* hori, ala Ultzama aldeko arrastotzat hartu beharko genuke? Zoritxarrez, ez dugu ezagutzen konparaziorako balekoa den Udabe inguruko testu garaikiderik.

⁶⁹ Armasaren edo Echeniquereren adizki triperpersonal trinkoen ifrentzu perifrastikoa dugu, konparazione, ezkontzaz ari den Untzu inguruko testuan: *Eliza bere esposari gure Jaunac iduquicion amorioaren eracoa, iduqui behardiocie elcarri zuec ere* (Santazilia 2013: 96).

⁷⁰ Ez dago Armasaren testuetan *zabillen* horren orainaldiko ordainik; ezin guztiz ziurtatu beraz Nafarroa Garaian zehar hedatu zen «dabila» berriagoarekin bat egin zuen edo «dabil» zaharragoari eutsi zion.

horren lekuko. Horrez gain, *joan* aditzari dagokionez, forma berranalizatuak erabili zituen domingotarrak: Basaburu Txiki-Imotz ingurutik Oronotz-Ultzamarainoko eremuan ezaguna den *zoayen* (Echeniqueren testu baztandarretan ere badena), baina baita *cioayela* & *cioayelari* ere.

1.3.2.9. Alegialdiko baldintza ez burutuaren protasirako hirugarren partizipio formak dira ohikoak: *emanen ez baligu* (66), *faltatuco balitz* (72); une bakar batean, ordea, ezezko baldintza ematearekin batera, bigarren partizipioa dago: *orrela divertitua egonen litzequenac (...) eguiñen luque becatu mortala ez balu enzuten berce meza* (id.). Baldintza ebentualik ere topatu dugu predikuetan zehar: *dañu andiren bat etorri balaquioque personaren bati ez trabajatuaz, trabajatu dateque* (74). Tarteka *-que-* marka du protasiak – *nayco baliguquete explicatu* (84); *Ezagutuco baluquete* (90)– baina apur bat ugariagoak dira *baligu*, *balitu*, *balitz*, *balu* gisakoak.

1.3.2.10. **ezan*-en esparruan, *beza* adizkia amaierako *-a* eta guzti idatzi zuen behin eta berriz Armasak; inoiz ez zuen «bez» itxurako aldaera apokopedunik hautatu: *utzi beza bere burua* (77). Apokoperik gabeko joera horixe bera ageri dute Baztan-Bidasoaldeetako testu zaharrek, hegoalderagoko hainbatek ez bezala (Camino 2013: 115). Adizki triperzonalen aginte formetan aferesia zegoen: *zayozue* (75).

1.3.2.11. Aditz nagusia partizipio eta guzti dator indikatiboz kanpoko laguntzaile gehienen aurretik: *saldu ciezsala* (15), *enganatu datezque* (44), *lagundu daquioque* (74). Agintera da joera hori usuen apurtzen duena, ez direlarik gutxi partizipiorik gabeko aleak; horren adierazgarri dira *Gurutzifica bezate* (23), *libra bedi* (id.) eta beste zenbait. Adibideotan ikusi legez, *-tu* dagokie (eta inoiz ez *-i*) aditz oin huts gisa emanda datozen formei.

1.4. Sintaxia

1.4.1. *Guci* erakusle ostean ezartzera jo zuen Armasak. Zenbatzailea absolutibo mugagabearen erabilita duen *gab guci artaco* (24) adibidea alde batera utzirik honelakoak idatzi zituen: *ciudade ure gucia* (10), *gauza oyetan gucietan* (74), *tormentu oyecquiñ guciaquiñ* (31)...

1.4.2. Aditza galdegai zuten perpausetan ez du ematen domingotarrak «egin» zerabilenik. Bada hori iradokitzen digun pasarterik: *Cér gauza gueyago admiratu gaytzaquenic, bada, gure fede santac eracusten diguna baño, illcela Jangoycoa?* (4).

1.4.3. *Bear*, salbuespenik gabe, aditz nagusiaren eskuinetara agertzen da: *izan bear luque* (3), *Consideratu bear dugu* (67), *escatu bear zayo* (75). *Nay* ere ondoren dator gehienetan –*eriotzea eman nay cion* (10), *ara joan nay duenac* (77), *bere descansura eramen nay gatuenac* (81)– baina batzuetan ekialdeko doinua dakarren hurrenkera dugu: *nay bacituzten ill apostol santuac* (60), *nay duenac nere atzean etorri* (77).

1.4.4. *Eciñ*-dun egituretan hutsik egin gabe egokitu zuen aditz nagusia laguntzailearen ezkerrean. Hara, esaterako, *eciñ utzi zezaqueen* (9), *eciñ gogoratu zatziguquena* (21) edo *eciñ asistitu badiozaque* (73). Nafarroan hedapen zabala duen ekialdeko ezaugarria da hau (Camino 2003: 83).

1.4.5 XIX. mendeko testu nafarretan, oro har, osagarri zuzena genitiboan egotea sortalderago eta ohikoagoa da. *Erb*-en ez da genitibo objektibo bakar bat ere; Lizasoko doktrinan, aldiz, bilakabidea oso hedapen urrikoa da. Armasarentzat ez zen erabat arrotza, San Pedro Apostoluari buruzko

predikutik ateratako pasarte hau ikusita: *Urricalduric Jaun Soberano ure guizonaz, compadecituric amberce miseriaz tá desordenaz, vialdu zuen bere Seme divinoa desorden gucién compontzera* (40). Gainerakoetan, dena den, absolutiboa hautatu zuen objekturako.

1.4.6. *Utzi*-ren mendeko aditz izenek hartutako deklinabide atzizkiaz ez dugu datu ziurrik, Armasak ez baitzigun azterbide zuzenik eskaini. Hala ere, Nafarroako hainbat mintzotan *-tzera* nominalizazioa eskatu ohi duten *lagundu* eta *procuratu* aditzez baliatu zenez, haiei begira domingotarraren isuria adlatiboaz bestelakoa izango zela susma dezakegu: *eguiñ cizquiozaquen gaytz guciac procuratu cition eguitea* (14); *lagundu cion gorputzac arima bedicatuari eramaten mundu onetan Jesu-Christoren gurutzea* (85). Adibideok ez dute iradokitzen egitura horietan predikari domingotarrak *Erb*-ekin, *JIArm*-ekin nahiz *Baztan-Ultzama* aldeko testuetan ezaguna den joerarekin bat egin zuenik (*JIArm Procuratu zazue len baño len Jangoicoaren gracion sarcera & uzi zidazue nigar eguitera*, c. 1840)⁷¹.

1.4.7. Erlatiboazko perpausak sortzeko erarik hedatuena *-(e)n* menderagailua izan arren, maiz erabili zituen labaiendarrak *ceñ* & *zeñ* & *ceyñ* ere. Hutsean batzuetan, edota *bayt* / *-n* lagun zituztela:

...cér gauza admiragarriagoric guizona baño, yá arimaren aldetic, yá gorputzarenatic; ceñean arquitzen dire amberce sentido... (1)

...fede christava izatea, ceyñ bayta ceyrura yoateco lembici bicico pausua (47)

...mundu onetaco trabaajuac, lurraco naygabeac, ceñetaz gure vici gucia yosia tá betea dagon (80)

Ekialdearen oihartzuna dator perpaus erlatiboetako burua ezkerraldera doanean (Camino 2003: 80-81): Nafarroan badira Iruñerriko lekukotasunak, eta Aezkoatik Erronkarira bitartekoak ere bai. Guk adibide gutxi batzuk topatu ditugu Labaiengo sermoietan: *yende miserable eriotzea eman nay cion aren becatua* (11); *myrra loa ematen zuen arequiñ eman cioten beazuna guciz quiratsa* (26); *yaquinduriric etzutenac elegitu cituen, confunditu citzatan guizon yaquinduri falsoa zuten guciac* (40).

1.4.8. Balio moduzkoa eman zion bereziki Basaburu Txikiko predikariak *-(e)laric* menderagailuari: *mudanza admiragarri batequiñ mercatari osasuna eman zalle bat eguiñ cela, errecibitzen cituelaric gure defectoac tá ematen citigularic bere ondasunac* (33). Dena dela, zaila da zenbait unetan denborazko ñabardura ez aitortzea, *-(e)nean* ere askotan erabili zuen arren: *Zagolaric bada gurutzean Jaun Soberano ure bere gorputzaco odol santua choll ichurita, bere zayñ tá eztarria choll idortuta, egarri icaragarri batequiñ, erran zuen egarria zuela* (32). Inoiz edo behin balio azalpen emailea nagusitzen delakoan gaude: *deseatzen zuelaric ecartzea Christo gure Jaunaren ezagumentu, servitzu tá amoriora nacio onetaco yende gucia, vialdu cituen Españeara bere zazpi Discipulo* (62).

Aurrekoak bezalaxe, modua adieraz dezake *-(e)la* menderagailuak ere: *sacerdoten tá yende ayen principalenac zagozquion gurutzera burlaca, erraten zutela: berceac libratu cituen tá bera eciñ libratu dateque* (31). Denbora zentzutik hurbilago dagoen beste pasarte hau salbuespena da: *eman cidaten yanaritzat beazuna, tá egarriac nengola eman cidaten edaritzat ozpiña* (32).

⁷¹ Dena den, adlatiborik gabe ere erabili zuen tarteka *procuratu* Jose Ignacio Armasak.

1.4.9. Iraupenaren azken muga adierazteko *artiño* hautatu zuen Armasak; ez ordea *Erb*-en ageri den eta Lakoizketak zein Echeniquek erabili zuten (*h*) *artaraño*⁷²: *Etorri cen artiño Jangoycoaren Semea mundu onetara* (39); *sacerdoteac gure Jauna artzen duen artiño* (72). Inguruko iturrien artean Berako doktrinan besterik ez dugu topatu: *ordu artiño bacarric Jangoicoa cena, gueldityu cen Jangoico ta guizon eguiña* (Pagola et al. 1995b: 480).

1.4.10. Kausazko perpausetan arrunt askoa da *cergatic*, sarritan bestelako lagunik gabe, inoiz edo behin *-n* edota *bayt-* kide dituela: *an deusen bearric izanen ez dá, cergatic gauza guciac izanen dire án abundancian* (88); *cergatic ecusten dugun egunoro guizonaren gorputzaren fabrica au, ez gara admiratzen eguiazqui admiragarria dén gauz onetaz* (1). Balio bera emanez erabili zuen *bada* lokailua: *ichequico dá gure arima bere Erredentore Soberanoaren amorioan tá becatuaren al detequen aborrecimenturic andienean, bada becatua izandu cén ayñ Passio gogorraren causa* (7). «Ceren» edota «-(e)laco» bilatzea, aldiz, alferrik da.

1.4.11. *-agatic* da kontzesio perpausetako menderagailu nagusia: *Christo gure Jaunac, adituagatic acusacio infameac, testimonio falsoac tá guezur claroac, etzuen idequi bere ago bedicatu* (17). Bakarrik agertu ohi da, adibidean bezala, baina kontzesio gailuen metatzeaz ere baliatu zen domingotarra: *ez ecusiagatic ere doctrina christavan erraten tá eracusten zaytzquigun gauzac siñetsi bear tugu firmeza andiarequin* (44); *becatu mortala eguiten dú, nayz meza enzunagatic, meza galtzeco peligruan necessidaderic gabe bere burua paratu zuenac* (71). «Arren» ez zuen sekula erabili.

1.4.12. Behin bakarrik, *-zat* atzizkia erantsi zion Armasak subjuntiboari helburuzko perpausa sortzean: *Christorequiñ conformatu zadinzat* (61). Baztanen ere *bada* egitura beraren zantzuren bat⁷³, baina ez dugu helburuzko *-zat* horren lekukotasun gertuagorik ezagutzen. Nominalizazioetan, bestalde, *-t(z)eco* eman zuen sistematikoki, amaierako txistukaririk gabe.

1.4.13. Aipatzeko modukoa da Armasaren ondorio perpaus batzuen konplexutasun maila. Hitzetik hortzera erabili zuen halakoetan *ecen*; 30 alditik gora. Ondorio egiturak kateatuta datoz behin baino gehiagotan: *Ayñ andia cén bere ama santissimaz zuen sentimentu au ceyñ andia cén cion amorioa, ceyñ baycen alacoa ecen Jangoycoaz landera ez baytzen ceyruan tá lurrean criaturaric amberce mate zuenic* (9); *Baño Jaun misericordioso ure amberce urricaldú cén Pedro bere discipulo mateaz ecen beguiratu baycion galdu zatzion apostolu ari ayñ begui compassivoaquin, ecen ecusiric Pedroc beguira zagoquiola Christo bere maestru ona, amberce penatu cén Jaun ure modu artan ucatuaz ecen atereric zagon lecutic abiatu baycen negar andiac eguiten bere becatu artaz* (18).

1.5. Armasaren hiztegiak

Domingotarraren sermoietako lexikoa kontestu zabalagoan txertatu asmoz, Labaien inguruko idazki garaikideetan ohikoa denarekin eta Armasaren jaioterrian bertan bi mende geroago darabiltenarekin erkatu dugu. Horretarako, hiru predikuetan bildutako hirurogeita hamabi item eta aldaera lexikal hartu ditugu aintzat atal honetan zehar. Basaburu Txikiko gainerako

⁷² Echeniquek *artaño* hutsa ere badu. Lizasoko doktrinak ere bai, baina *artio*-rekin batera.

⁷³ Egile ezezaguna duen XIX. mendeko doktrina baztandarrean, hain zuzen ere: *Haren medioz Ceruan dagonaz oroit gaitecinzat eta cerenden haren imagina reverenciadezagunzat* (Salaburu 1987: 467). Salabururen ustez ongi samar bildu zuen doktrinak Elizondon egingo zen euskara.

iturrietan dokumentatuta egoteagatik, eskualdean hedapen zabalekoak izateagatik edota Basaburu inguruan isoglosa sortzaile direlako aukeratu ditugu item-aldaera gehienak; badira, horiez gain, Armasaren idazkietan agerturik deigarri iritzi diegulako hautaturiko beste batzuk ere. Hona hemen alderaketa horretatik ateratako zenbait ondorio:

1.5.1. XVIII. mendearen hondarretik 1880ra arte Leitzatik Ultzamarainoko eremuan sortutako testuekin erkatuta, ez dugu 1810-11etako predikuetako lexikoan berezitasun kopuru handia antzeman. Eratsundik Bertizaranara bitarteko idazkiak ditu hurbilen (*Eras, Hern, JIArm, Erb* eta Lakoizketa narbartearraren sermoiak), eta gertu samar ditu Bortzirietakoak ere. Ez horren hurbil Ultzamakoak, baina are urrunago Leitza eta Goizuetakoak, azken hauekiko parekotasuna alderatu ditugun item-en % 50era ere iritsi ez delarik.

1.5.2. Ez du ematen Irañetako balizko egonaldiak (Lekaroz 2014: 260), luze edo labur, Armasaren hiztegian arrasto nabarmenik utzi zuenik. Adibide gisa, Juan Miguel Gastesi irañetarraren testuetan behin eta berriz agertzen diren *asco, aurretic, ceru, esan, guzti, hechean* edo *jaisten* bezalakoan aldean, Armasak *anitz, aytziñean, ceyru, erran, guci, ichera, yeutsi* erabili zituen ia etengabe.

1.5.3. Gipuzkoako mugatik Ultzamarainoko testu garaikideetan (ia) aldagaitz agertu ohi diren item edo aldaerak hartzen baditugu konparagai, ez dugu horien argitan Armasa berezi sentitu: horren lekuko dira inguruko joerari jarraikiz idatzitako *aguitz, barrendic, beldur, obequiago* edota *ongui*, besteak beste.

1.5.4. Aipatu eremuan arestikoak baino aldakorragoak izanik isoglosa sortzaile diren hainbat hitzen erabileran ere, bat datoz lan honetan aztertu ditugun testuak aurretik ezagutzen genituen iturriekin. Adibide batzuk emango ditugu jarraian. Leitzan dokumentatutako *belarri, ecer* eta *obe*, esaterako, *biarri, deus* eta *goatze* dira ekialderago; baita Labaiengoaren predikuetan ere. Salbuespenik gabe darabilen *erran*, aldiz, herritik sortaldera ageri zaigu XIX. mendean zehar, handik ezker –Goizuetan, Leitzan, Eratsunen eta Saldiasen bertan– *e(t)san* baitugu. *Atzean* eta *gabe* erabili zituen domingotarrak, bestalde; Bortzirietako testuetan, ostera, *viguela* (Satrustegi 1997: 109) eta *vague / bague* (ibid., 110 & Pagola *et al.* 1995b: 480) ditugu, eta *gabe* & *bague* da Goizuetan azken hori. Goizuetako bertako *guchi* & *jarri* hitzen ordainetan *guti*⁷⁴ & *paratu* eman zuen Armasak, horretan ere auzo hurbilagoen joera nagusiarekin bat eginez.

1.5.5. Labaien inguruan aldatu ez, eta Ultzamara heltzean bestelakotu ohi dira *ate, erditsi* eta *iñor* bezalako hainbat ele, handik eskuin *ata(r)i, erdetchi* eta *nior* gisako aldaerei bide emanaz⁷⁵. Armasaren idazkiek ez dute ekialderagoko aldaera horien aztarnarik; bai, ordea, iturri hurbilek erakutsitakoaren araberrako jokabidea. «*Iche / eche*» bikoteari dagokionez, aldiz, nahasiago datoz datuak: Labaienen eta Bortzirietan *i-* dugu beti; Leitzan eta Lakoizketaren testuetan, *e-*; Goizuetan eta Ultzaman batera zein bestera aurki daiteke.

⁷⁴ Erbitik bietara adierazi zuen: *guchi* & *gutigo*.

⁷⁵ Azken hori Bertizaranan eta Goizuetan ere bada tarteka. «*Atari*» badago Sakanan ere, Uhar-teko doktrinako pasarte hau lekuko: *Da Atyec eta Jesucristoc ceruco atariyec idigui ciyuen biyertien, Jaungoycoaren gracien ill cirenen animec bere becatuben zorra gucie pagaturic juan ciren lecube* (Arakama 1994: 594).

1.5.6. Bada Basaburu Txikian azaldu arren handik landa Nafarroa Garaian hedapen urrikoa dirudien aldaeraren bat; «zeru» adierazteko *ceyru* era diptongoduna, adibidez, hutsik egin gabe zerabilen Armasak; *Eras*-ek, *Hern*-ek zein *JlArm*-ek ere badakarte (*Erb*-ek, ordea, ez). *Yeutsi*, aldiz, Armasaren idazkietan eta *Erb*-en bakarrik topatu dugu (azken horretan *yeutsi* & *yautsi*), inguruan *yautsi* & *yetsi* ageri direlarik⁷⁶.

1.5.7. Orain artekoen osagarri 1810 eta 1811ko predikuetan jasotako beste hitz batzuk eskainiko ditugu jarraian, garai bertuko corpusean agertu bai, baina arestikoak bezain usuak ez direnak: *agudo*, *beti* ‘beheiti’, *cille*, *icararia* (gaur egun «*ikaria*»), *idor*, *lichtu*, *picor*, *solas*, *sor* eta *urriquitu*. Aurrekoei bezala, hitz horiei ere kutsu nafar argia dariela esango genuke.

1.5.8. *Armasako* elizgizonaren hiztegia sorterrian egun baliatu ohi dutenarekin alderatuta⁷⁷, aldiz, item-en erdia baino gehiago –hamarretik sei edo– bere horretan jaso dugu berriemaileen ahotan. Horren adierazgarri dira beste askoren artean «*agudo*», «*barrendik*», «*beraxtu*», «*billots*», «*deus*», «*erditsi*», «*goatze*», «*guratso*», «*itxe*», «*lixtu*», «*orañik*», «*pikor*», «*urrikitu*», «*yeutsi*», «*zeiru*» edota «*zille*». Multzo horretako hitz guztiak, predikariak ere erabili izandakoak, bizi-bizirik daude Basaburu Txikian bi mende beranduago.

1.5.9. Beste sail aipagarri bat (item-en % 20) labaiendarren egungo moldetik gertu dauden hitzek osatzen dute; hauek ezin izan ditugu herrian dauden-daudenean edota aurrekoak bezain bete-betean jaso, baina forman, espazioan edo denboran hurbil sentitzen dituzte berriemaileek. Gure ustez Labaiengo XXI. mendeko biztanleen katalogo lexikoari dagozkio hauek ere, arestikoak baino zeharkago izan arren.

Multzo horretako zenbait elementutan Armasak hautatu zuenaren eta gaurko joeraren arteko hurbiltasun formal nabarmendu behar da: 1) Predikariaren *anitz*-en ordeztu «*aunditz*» topatu dugu, eta Apalauzak (2012: 413) «*aunditz*» & «*asko*». 2) Testuetako *arrazobe*, «*arrazore*» da gaur Labaienen, kontsonante antihiatikoa aldaturik. 3) Domingotarraren *atera* & *atere* & *ateriac* hirukotearen ordainetan, «*ateri*» hutsa bildu dugu guk. 4) Hirugarren sermoiko *eye* hitzak (76) bizirik dirau «*barruko eia*» (= ‘ikuilua’) vs «*kanpoko eia*» (= ‘ezkaratza’) bereizketan⁷⁸. 5) «*Iduki*» & «*eduki*» lehian dira gaur herrian, are adin berekoen artean ere; Armasak *idukitu* & *idukirik* baino ez dizkigu utzi. 6) *Eguzqui* hasierako bokal irekiagoak dakarte Labaiengo idazkiek eta guri «*iruzki*» & «*iguzki*» & «*iuzki*» eman dizkigute bertakotzat, baina «*euzki*» ere jaso da egun (Apalauza 2012: 429). 7) 1810eko *ersi* ez dugu labaiendarren solasean entzun, eta bai ordea «*itxi*», baina Apalauzak «*etsi*» eman du (ibid., 440).

⁷⁶ Dena den, Udabeko bataio liburuan gorde den xx. mendearen hasierako erlijio abesti batean *jeuchi* dago. Juan Aleman imoztarrak jakinarazi digunez, litekeena da testu horren egilea 1921etik 1938ra arte Beramendin apaiz ibilitako Mariano Arruiz etxalekuarra (1884-1956) izatea.

⁷⁷ Gure berriemaile nagusia Francisca Baleztena Albistur (1926-2015) izan da, Labaiengo *Garaxene* etxean sortua eta bizitza osoa Labaienen bertan emandakoa, eta datu iturri oparo bezain nekaezina izan da halaber Begoña Urroz Baleztena alaba (B.U., 1961). Haiekin batera, aldizka bada ere, sendi bereko beste zenbait kide labaiendar izan ditugu laguntzaile: Francisca Baleztenaren senar Joxe Antonio Urroz Grajirena (1921-2011), Lourdes Urroz Baleztena (1958) –Begoñaren ahizpa–, eta azken honen alabak (1990ean eta 1995ean jaiotako Joana eta Arantxa Estanga Urroz); horrela, hainbat kasutan, adin talde ezberdinetako informazioa erkatu ahal izan dugu. 2009 eta 2015 bitartean jaso ditugu hona ekarritakoak, baina gehienak 2012koak dira. Hasiera batean datu kopuru hazia elkarriketa librea pilatu ostean, zalantzarik auzi batzuk itzulpen bidez edota hitzak zuzenean galdetuz argitu ditugu.

⁷⁸ «*Beitti*» ere bildu da azken urteotan Beintza-Labaienen zein Saldiasen, eta «*eie*» Ezkurran eta Eratsunen (Apalauza 2012: 439).

Armasak laga zizkigun beste hitz batzuk ez dira XXI. mendearen hasierako Labaien (ia) agertzen, baina ezin da esan hango hiztunentzat arrotzak direnik, sortalde edo sartaldeko auzoek badarabiltzate eta; espazioan hurbilak iruditzen zaizkie. Esate baterako, predikuetako *iratzarri*en ordez herrian egun «*ernatu*» esan arren, ondoko Eratsunen horrekin batera «*iatzarre*» ere badago (ibid., 454); Eratsungoa da gure berriemaileentzat Armasaren *itz equiñ* ere, haiek «*mintzatu*» & «*solastu*» esaten dutena. Domingotarrak 'ordenar' balioaz *aguindu* baino sarriago erabilitako *manatu*, ostera, ekialdekotzat hartzen dute gaur Labaien, baina behinola herrian ibili zela argituta⁷⁹.

Izan ere, espazioaz gain denbora ere hartu behar da kontuan *manatu* bezalako berba zenbaiten bilakaera azaltzeko. Lehen, bertakoak ziren herriko hiztunen ustez; orain, ordezkapena gertatuta, ez. Batzuetan ordezkapen hori ez da oraindik zeharo gauzatu eta hitza ez da labaiendarren mintzotik guztiz desagertu: Armasak erabili ohi zuen *aytziñean* hura (behin baino ez da ageri *aurre*-) gaur ezagutu bai, baina adinekoek entzundako ele gisa gorde dute berriemaileek⁸⁰; elkarrizketatutako heldu eta gazteek «*aurrean*» hobetsi dute. Antzeko zerbait esan liteke *aguitz* dela eta: hiztun helduen lehen hautua «*arrunt*» izan da, baina adinekoek «*aitz*» ere berezkitzat dutela ematen du. Ordezkapen prozesua lehenago osaturik beharbada, iraungia da labaiendarren oroimenean *bat bedera*, domingotarrak *bacocharekin* batera eman arren; egun azken hori besterik ez dute ezagutzen.

Sail honi dagozkion hitzak ere, zein bere neurrian eta aurrekoak baino apalago, Armasaren idazkien eta Labaiengo egungo euskararen arteko lotura bermatzen ari direla uste dugu. Basaburu Txikian gaur jasotako lexikotik gertu da domingotarra, eta sumatutako hainbat ezberdintasun igarotako denboraren ezinbesteko ondorio direla iruditzen zaigu.

1.5.10. Hondarrerako utzi ditugu 1810-11etako sermoietan agertu eta bi mende beranduago Labaien arrotzen sentitutako hitzak. Bakarren bat ezaguna zuten berriemaileek, nahiz eta haien mintzotik kanpokotzat hartu (*atzi*, *naguitasun*, *obequiago*); beste zenbait zeharo urrunak iruditu zaizkie, eta sarritan ulertezinak: *ardalla*, *astalagun*, *aydur*, *choll*, *icheden*, *ichequi*, *pitsic ez*, *urricald* eta *yessan*.

Badira zerrenda horretan gaur den egunean Basaburu Txikian ezezagunak izan arren kolore nafarrik gabeak ez diren berbak; merezi du Armasak eman zien erabilera aipatzea. Horiatarik da *astalagun* (§ 1.2.1.7.) eta baita *yessan* ere, domingotarrarentzat 'pairatu' adiera zuena, nahiz eta *-e*-dun aldaerari *OEH*-k 'mailegutan hartu' esanahia egokitu. «Indar» hitzaren ordain den *ingar* belarduna, aldiz, aski hedatua dago Nafarroan eta Olagueko doktrinan ere bada.

Nafarra da dudarik gabe Labaiengo predikuetan 'piztu, erre' aditzera emateko inesibo ostean datorren *ichequi* ere, Larramendik eta ekialderagoko hainbat egilek datiboa lagun duela utzi diguten 'lotu, heldu' baliodunaz bestelakoa. Goiztiar samarra ere bada: Zaraitzuko sermoi batean (1780, *ichiqui*) eta Elortzibarko Zabalegikoan (1785, *echequi*) aurkitu ditugu kiderik zaharrenak; haietan ez ezik Elkanoko Lizarragaren testuetan ere erruz ibili zen, Armasak legez eguesibartarrak *ichequi* aldaera aukeratu zuelarik.

⁷⁹ «*Ori Donamarian da, emen galdua da*» (B.U., 2012). Apalauzak, aitzitik, Basaburu Txikiko-tzat du hitza (ibid., 456).

⁸⁰ «*Atautxik eta, guk biño geio ibiltzen zuten*» (B.U.).

Are goiztiarragoa iruditu zaigu *ardalla* ‘zalaparta’. *OEH*-ren arabera Juan Bautista Agirrek erabili zuen estreinakoz, 1808 aldera idatzi baina 1850era arte argitara eman ez zen *Jesu-Cristo eta Virgiña chit santaren misterioen, eta beste cembait gaucen gañean eracusaldiac* liburuan. Interesgarria da ‘pisutsu, larri’ esan nahi duen *aydur* ere; ez da lekukotasunik Añibarroren 1802ko *Cristau dotriña* baino lehen⁸¹. Argitaratu gabe utzitako *Jesu Christoren lau Evangelioac batera alcarturic* lanaren hiztegitxoan nafartzat jo zuen autore areatzarrak *aydurra*.

Gainerako hitzek, aldez edo moldez, XVIII. mendeko idazle gipuzkoarrei begira jarri gaituzte. *Icheden* ‘itxaron’, esaterako, Otxoa Arin, Irazusta, Kardaberaz eta Ubillosen lanetan dago *Euskal Klasikoan Corpusaren* arabera. *Choll* ‘gutziz’ Iparraldeko tradizioari dagokio izatez –Berriain izarbeibartarraren 1621eko adibide bakar bat alde batera utzita– baina Mendibururen idazkiek hedatu zuten Bidasoaz bestaldean 1750etik aurrera: *choil, edo chit urrunduco zara cere Jaunaren castiguetatic* (Mendiburu 1760a: 106). *Urricaldu* ere, Armasak bezala instrumentalarekin batera, oiartzuarrak erabili zuen gehienbat 1800era bitarteko Hegoaldeko lanetan, Kardaberazek eta Ubillosek ere noiz edo behin baliatu zutelarik; ohiko bihurtu zen gerora XIX. eneko testu nafarretan. Nolanahi ere, *pits* iruditu zaigu elerik esanguratsuen. «Fits» -en aldaera herskariduna Nafarroako iturrietan arrotza izateaz gain, Armasak emandako [genitiboa + *pitsic ez*] egitura Mendibururen idazkietan bakarrik aurkitu dugu: aldera bitez, konparazione, Oiartzungoaren *ecusi dezue zuec ceroc ez dela eguiaren pitsic ere zuec esan didazuten guci-gucian* (Mendiburu 1760b: 336) eta Armasak utzi zigun adibidea: *eracusten batidate berun viotzac Jangoycoaren beldur tá erreverenciaren pitsic ez dutela, lagun proximoa deus ere nay ez dutela (...) cér erranen dut?* (65).

Armasak XVIII. mendearen bigarren zatiko euskal egile batzuen lanak ezagutzen zituelako susmoa eragin digute azken saileko hitzek, eta Mendibururena iruditzen zaigu zantzurik argiena. Domingotar nafarrak Jesusen Lagundiko idazlearen obra eskura izan zuelakoan gaude⁸². Ez litzateke harrigarria izango gainera *Armasako* semeak, predikazio lanerako hain isuri handikoa den domingotar ordenako kide izanik, Mendibururen sermoigintzarako trebezia eta itzala eredutzat hartzea. Nolanahi ere, ikerketa sendoagoa beharko litzateke eta auzia sakonago azterkizun dago⁸³.

⁸¹ Berezko *-a* batez eman zuen Añibarrok hitz hau doktrinan zein hiztegian. Ez ordea Armasak (cfr. *gurutze aydur ure*, 26).

⁸² Hala balitz, datu gehiagok froga lezakete Mendibururen arrastoa. Esaterako, arestian aipatu legez (§ 1.2.1.4.) *amurratu* erabili zuen Armasak, barruko bokal itxiaz. *Erb*-en ere baden dardarkari osteko *o > u* hersketarekin lotu behar da hori (cfr. *Erb urrela, oturdu*), ala hitza Hegoaldean Mendiburuk –Mogelek edo Añibarrok baino askoz gehiago– hedatu izanaren ondorio da? Armasaren testuetan, oiartzuarrarenetan bezala, ohikoa da *etsai amurratuaren* irudia. Beste alde batetik, *oroitu* Nafarroako ipar-ekialdean aski ezaguna izan arren, Armasak darabilen *oroytzapen* Iparraldeko usadioan baliatu zen batez ere XVII-XVIII. mendeetan. Mendiburu da honakoan ere Hegoaldeko salbuespen nagusia, inguruko beste inongo idazlek ez bezala sarritan bereganatu baitzuen. Harengandik jasoko ote zuen Labaiengoak?

⁸³ Mendiburu eta Kardaberaz bezalako predikari gipuzkoarren jarduna ezaguna bezain estimatua izan zen XVIII. mendearen amaieratik aurrerako hainbat apez nafarrentzat. Zolinako abade Mateo Larracochearen liburuen artean, esaterako, Mendiburuk idatzitako hiru obra zeuden 1780an. Imozko Zarranzko bikarioak, urte batzuk geroago, oiartzuarraren eta Kardaberaz hernaniarraren liburu bana zuen. Artaxoako eliz kabildoaren liburutegian *Otoitz-gaiac* lanaren ale bat zegoen (Jimeno Jurío 1999: 140). XX. mendearen hasierako Francisco Lekaroz apaiz lesakarraren liburu bilduma zabalean ere bi sermolari gipuzkoar haien arrasto argia antzeman ahal izan dugu.

2. ARMASA, BASABURU TXIKIKO EUSKARAREN ERAKUSGARRI?

Zerrendatu ditugu dagoeneko lan honen lehenbiziko zatian (Lekaroz 2014: 247-248) Basaburuko behinolako euskarara hurbildu nahi zuenak gaur arte eskura zeuzkan iturri idatziak. Ez ziren gehiegi –zabalegiak ere ez, *Erb* izan ezik– eta zenbait lokalizazio hutsune zituzten: Jose Erasun saldiastarra bai, baina ez genekien nongoak ziren Francisco Hernandorena eta Mariano Erbiti. Azken horri zegokionez, bestalde, Labaiengo hizkera biribil-biribil eman izana bera susmopean jarrita zegoen. Bi egileok non sortu ziren azalduz eta haiei Miguel Ignacio Armasa gehituz Basaburu Txikiko euskal idazleei buruzko informazioa osatzen eta aberasten ahalegindu gara.

Dena den, Armasaren testuei Basaburuko euskal lekukoen ondarean zein leku dagokien ere argitu beharko litzateke: alegia, ea zenbateraino izan daitezkeen XIX. mendean Labaien aldean ibiltzen zen mintzoaren erakusgarri, eta kokapen ezezaguneko idazkiak nongoak diren erabakitzerakoan erreferentziatzat har ditzakegun. Edo, beste hitz batzuekin esanda, zilegi ote den labaiendarraren sermoiak jaioterriko euskararen aingura testutzat hartzea⁸⁴. Gure iritziz badago Armasaren ekarpena kontuan hartzeko hainbat arrazoi, baina ezinbestekoa da ekarpen horren mugak aitortzea eta azaltzea ere. Aldeko arrazoiak eta mugak, batzuk nahiz besteak izango ditugu jarraian hizpide, domingotarraren lekukotasuna azpimarragarri bihurtzen duten ezaugarrietatik hasita.

2.1 Bertakotasuna

Lokalizazioaren aldetik balio handikoak dira Armasaren predikuak. Ezagunak ditugu egilearen izena eta sorlekua, eta badakigu predikuok sorleku hartan bertan irakurri zituela ere. Ezin askoz gehiago eskatu: horrelako gardentasuna ez da nahi bezain ohikoa antzinako euskal testugintzan (Camino 2009: 316). Hain zehatzak diren kokapen datu horiek bertakotasun itxura ematen diete Labaiengo hiru sermoiei.

Bertakotasun hori datu estralinguistikoek ez ezik hizkuntza alderdiak ere bermatzen duela iduri luke, hein handi batean bederen. Nafartzat jo dugu Armasaren lanetako euskara, baina ez hori bakarrik: aurreko orrialdeetan zehar deskribatutako hizkuntza ezaugarri asko Labaien aldeko beste iturriek osatu testuinguruan koherenteak direla uste dugu. Deigarria ere izango litzateke bestalde domingotarra, jaioterrian ari zelarik, entzuleena eta berea zen mintzora ez hurbiltzea.

2.2. Zabaltasun eta antzinakotasuna

Testuen luzera eta eskainitako informazio bolumena kontuan hartzen baditugu, orain arteko lekuko basaburuarrak baino aberatsagoa da Armasa. Goiztiarrena ere bai, bestetik, gainerako idazkiak sortu baino hainbat hamarkada lehenagokoa. Predikuen zabala eta lekukotasunaren aspaldikoa uztarturik, beraz, beste iturri ezagunen aurretik dabil berriro ere domingotarra. Erbiti legoke bi irizpide horien arabera hurbilen, baina gure ustez Labaiengo

⁸⁴ Aingura testuak, Milroyri jarraituz (1992, *ap.* Ulibarri 2013: 518), «hizkuntzaz kanpoko datuen bidez ondo kokatutako testuak dira (...) eta, lurralde zehatz bateko hizkeraren erakusgarritzat harturik, jatorri ezagunik gabeko testuak geografikoki zein eremuri dagozkion zehazten laguntzen dute».

maisuren zenaren doktrinak bestelako muga batzuk ditu Armasaren sermoien aldean. Jarraian saiatuko gara muga horiek arrazoitzen.

2.3. Homogeneotasuna

Basaburu Txikiko lekukotasun zaharrak eta Miguel Ignacio Armasaren testu zahar berriak erkatzean Mariano Erbiti sumatu dugu sarrien desberdin, gainerako iturrien artean erabateko homogeneotasunik ez dagoela aitorturik ere. Armasar biek, Erasunek, Hernandorenak zein Erbitik berak paperera eraman zituzten hizkuntza ezaugarriak elkarri begira jarrita, idazleetako bat besteekin (zeharo) bat ez datorren une askotan Labaienera ezkonduetako udabearra izan da aldenduta ikusi duguna: kasurako, goiko bokalek eragindako asimilazio maila handixkoa (*seculeco*, *eliceco*, *oliedura*) edota hainbat sinkopa adierazgarri (*bedraci*, *gaitcen* ‘gaitezen’, *vigarna* –Armasa & *JIArm bigarrena*–) Labaiengo doktrinan besterik ez ditugu ikusi. Ez dira hala ere fonologia bilakabide batzuk bakarrik Erbitirengan bereiz dabiltzanak: orobat instrumentalerako *beguis* ematea, lexikoan *ceyru* aldaera diptongoduna baztertzea, *baicican* bezalako forma pleonasmotik baliatzea edota *dirade* adizkia agertzea, besteak beste.

Azken bi hitz horiek beste hausnarketa bat eragin dezaketela uste dugu. Erbitik ez zuen *baicican* hutsa erabili: baita inesibo pleonastikorik gabeko *baicic* ere, *-an* amaieradun kidea bezain sarri. *Dirade* idatzi zuen bestalde, esan bezala, baina salbuespen gisa: *dire* hautatu zuen ia beti. Antzeko bikote ugari aipa daitezke: *arimaco* & *arimeco*; *baño* & *beño*; *berce* & *beste*; *didazu* & *diren* ‘didan’; *duen* & *dun*; *obligacio* & *obligacione*; *viciaren* & *vicieren*; *zara* & *cera*... Hango eta hemengo aldaerak batera ibiltzeko joera hori nabariagoa da Udabekoaren itzulpenean⁸⁵. Are gehiago: Erbitiren doktrinan ohikoagoak dira hutsegiteak eta ageriko komunztadura ezak Armasaren lanetan baino. Labaiengo maisuaren hutsegite horien artean aipatzekoak dira zenbait aditz-forma oker (*zu deyen zaude Evaren ume desterratuac*, Pagola *et al.* 1995b: 515) edota pluralaren komunztadurarik gabeko (*Purgatoriora yoaten direnac socorritu eta lagundu dezaquegu guc*, *ibid.*, 535); deklinabide atzizki eza (*Becatu capital dire zazpi*, *ibid.*, 537) nahiz soberan agertzea (*da Jangoicoaren viciaren Semea*, *ibid.*, 520); baita ergatiboaren inguruko akatsak ere (*San Francisco de Sales erraten duen bezala*, *ibid.*, 541), horrelakoak Armasak berak badituen arren. Tarteka hitzak falta dira gainera Erbitirenean, eta inoiz edo behin pasarteren batek halako zentzu eskasia du. Domingotarraren predikuetan erregulartasuna osoa ez den arren, doktrinaren gorabeherak sarriagoak eta deigarriagoak direlakoan gaude. Hitz gutxitan, gure iduriz barne koherentzia nabarmenagoa darie Labaiengo elizgizonaren testuei.

Gure ustez, orain arteko argudioetara mugatuz gero lan handirik gabe arrazoitu liteke Armasaren testuek Basaburu Txikiko euskararen isla zuzenagoa diruditela. Badaude ordea, egiari zor, atzendu beharrekoak ez diren beste faktore batzuk ere, 1810-1811etako predikuak egilearen sorterriko hizkeratik neurri batean aldentzea eragin zuketena. Ondorengo bi ataletan aztertuko ditugu.

⁸⁵ Bikoiztasuna aniztasun bihurtzen da tarteka. Datibo pluralerako, adibidez, *-ai* & *-ari* & *-eri* & *-ei* erabili zituen; edutezko genitibo pluralerako, aldiz, *-aren* & *-an* & *-en*.

2.4. Armasaren bizitzaren gorabeherak

Domingotarraren nondik norakoaz nahi baino xehetasun gutxiago ditugu, baina badakigu ez zela inola ere herritik atera gabe bizi izan. Bi urteko haurtxoa zela 1772an konfirmatu zutenetik 1810era arte ez dugu Armasa Labaienekin lotzen duen albisterik. Haurtzaroa sorterrian igaro zuela ukatzeko argudiorik ez dago, baina ziurtatzekorik ere ez. Hamasei urte betetzerako Iruñean zegoen. Kantabrian eta Gasteizen behintzat ibili zen sermolari; non gehiago, auskalo. Irañetan bizi izan zen, antza denez. Zenbat denbora eman ote zuen Basaburu Txikitik kanpo 1807-1809etako gertakariak ostera bertaratu arte? Sakana aldekoaz (eta Iruñerrikoaz?) gain, ezagutuko al zuen beste mintzorik? Irañetakoari dagokionez esana dago ez dugula lexikoan eragin berezirik antzeman (§ 1.5.2.), baina horrek ez du derrigorrez esan nahi Armasaren euskararen ezpal oro zur beretik irten zenik: deigarria da, adibidez, bi pertsonako adizki iragangaitzen artean (§ 1.3.2.4.) *zatzien & citzayen* sailletako formekin batera Armasak behin egindako aukera –*beguira egondu zaquiolaric ocase batean Jerusalengo Ciudadeari* (10)–, Labaiengo usadioaz aski bestelakoa dirudiena⁸⁶. Nahiz eta ez den neke Armasaren testuetako hizkuntza bilakabide gehienak Basaburu Txiki inguruarekin lotzea, eta predikuetan hizkera nahasketa aipagarriak ez dakusagun arren, zeharo kanpo-eraginik gabeak direnik ere ez dugu uste.

2.5. Heziketaren eragina

Sakona da Armasaren heziketak testuetan utzi duen arrastoa. Lan honen lehen atalean aipatu ditugu domingotarraren ibilbideari buruzko zenbait xehetasun (Lekaroz 2014: 259-260). Lektore aritu izana adierazgarria da: Filosofia eta Teologia ikasi ostean, ez ziren orduko fraide guztiak egiteko hartara iristen: prestakuntzarik onena eta gaitasunik handiena zutenei bakarrik zegokien (José Barrado, komun. perts.). Nafarra gizon jantzia eta irakurria zen zalantzarik gabe, eta Teologia ikasketei esker Elizako autoritate askoren lanak ongi ezagutzeaz gain erraz zerabiltzan Biblia iturriak: 1810eko Ostiral Santuko sermoian, Kristoren nekaldiagatik eliztarrak zenbateraino txunditu eta ikaratu behar ziren aditzera ematean, Itun Zaharreko bost liburutako aipamenak pilatu zituen lerro gutxitan Jesus jaio aurreko gertakari batzuek gizakiengan piztu zuten harridura argi erakusteko.

Beste eragin guztien gainetik, nolana ere, Frai Luis Granadakoaren itzala da Armasaren idazkietan azpimarratzekoa⁸⁷. 1806an nafarrak gaztelaniazko Jasokunde sermoia prestatu zuenean, oso kontuan izan zuen XVI. mendeko predikariak jai huraxe bera ahotan hartuta idatzitako *Sermon en la fiesta de la*

⁸⁶ Arrotza da noski *zaquion* hori Bidasoaldean; Labaienen guk ez dugu behin ere jaso. Elizondoko Anastasio Echeverri, Zugarramurdi apaiz zebilela, aleren bat utzi arren (Satrustegi 1987b: 94), gainerakoan ez dugu ezagutzen Nor-Nori saileko *-ki-* morfemadun adizkirik Imotz eta Ultzama baino iparralderago: Caminok (2013: 121) halakoek Burundatik Aezkoarainoko eremuan iraun dutela dio, baina uren muga lerroaren azpitik beti ere. Badira testu zaharretan Andimendiaz beheiti, eta beste aldean ere *zakigun* edo *zakion* bezalakoak dokumentatu dira xx. mendean zehar Ergoiena aldean, Etxarrin edota Irañetan (Camino 2000: 152). Gastesi irañetarrak berak erabili zuen XIX. ean horrelako aditz formarik: *Balietucequion bere peticioa: Bada Marie Santissime etorriazuquion visitetcera, eta laguncera* (Ulayar 1987: 62). Armasaren *zaquiolaric* hori Sakanako egonaldiaren oihartzuna ote?

⁸⁷ Luis de Sarria izenez sortua (1504-1588) eta Armasa bezala sona handiko kolegio domingotar batean hezia –Valladolideko San Gregorion–, antzinako sermolari espainiar handienetako bat izan zen.

Assumpcion de nuestra Señora izenburuduna (Granada 1554a: 46-54), pasarte osoak kopiatu zizkiolarik. Ez da harritzekoa bi mende eta erdi geroago Armasak Granadakoaren testu haiek eskura izatea: edizio ugari egin ziren labaiendarraren egunetan ere, eta Iruñean bertan, urte batzuk beranduago Frai Bartolomereren *Euscal Errijetaco olgüeta, ta dantzeen neurrizco-gatz ozpinduba* plazaratu zuen Joaquin Domingorenean, Frai Luisen lan guztiak eman zituzten argitara XVIII. mendea azkentzean (Bas 1999: 167-168).

Euskarazko jardunean ere, noiz lausoago, noiz nabarmenago, Urrezko Mendeko ordenakide erdalduna bidelagun izan zuela uste dugu. Nekaldiari buruzko predikuaeren atal batzuetan halako oihartzuna antzeman daiteke: Armasak erabilitako irudi batzuek (semearen eta amaren oinazearenak eta Jesusen mingainaren sufrimenduarenak, gutxienez) oso hurbil dituzte *Memorial de vida cristiana* lanaren VI. tratatuan irakur daitezkeenak (cfr. Granada 1565: 175 eta 181).

Ozenagoa da oihartzun hori 1811ko Garizumako sermoian; Frai Luisen *Libro de la Oración y Meditación* lanaren arrastoa dago zintzok erdietsiko duten aintza deskribatzeko Armasak erabili zituen hitzen gibelean:

¿qué será ver tanto numero de espíritus tan hermosos (...) qué será tratar alli con tantos buenos (...) qué será gozar de la compañía y presencia de aquel à quien alaban las estrellas de la mañana? (Granada 1554a: 227)

Cér izanen dá ecustea án amberce milla millare Espiritu bienaventuratuac (...)? Cér izanen dá ecustea án amberce milla millare Martyr gloriosoen exercito eder ure? (...) Tá cér izanen dá ecustea Jesu-Christoren Gorputz preciosissimo ure, ceyru gucia bere claridadearequiñ tá edertasurequiñ choll beteco duena? (M.I. Armasa 1811)⁸⁸

Aurreraxeago, aldiz, bete-betea eman zion hitza labaiendarrak Granadakoari deskribatzen ari zen aintzaren iraupenaz aritzeko:

Miguel Ignacio Armasa	Frai Luis Granadako
Premio arc, bada, gloria arc iraunen dú amberce milla urte cembat izar diren ceyruan, tá gueyago. Yraunen dú amberce milla urte cembat ur tanta erori diren lurrara, tá gueyago (...) Ytz batean, iraunen dú Jangoycoac berac iraunen duen adiña, iraunen dú eternidade gucian (87).	Durará este galardón tantos millares de años, quantas estrellas hay en el cielo, y mucho mas. Durará tantas centenas de millares de años, quantas gotas de agua han llovido y lloverán sobre la tierra, y mucho mas. Durará mientras Dios durare, que será en los siglos de los siglos (Granada 1554b: 137).

Armasak bere gizaldiko hainbat euskal testu ezagutu eta baliatu zituela susmatu baino ez dugu egin arestian; alabaina, erdarazko nahiz euskarazko predikuetan erdal iturrietara jo zuela ageriko gauza da. Jasoze izan zela ere

⁸⁸ Konpara bitez Armasaren doinua eta Bertizaranako Lakoizketa apaizak gorde zituen predikuen egile anonimoarena: *zer izanen da, ceruban gloriyaz betia icusten dugunian?* (...) *¿Cer gustuba izanenda, icustia eziñ conta dittezquien Martiren tropa ura?* (...) *Zer izanenda icustia aimberte santu, Aiñguerubequiñ aldizca cantatcen tioztela milla laudariyo gloriyaren Erreguiari?* (Ondarra 1994a: 167-168). Iduri luke inguru eta garai bereko egile euskaldun gehiagok heldu ziotela nondik edo handik Frai Luisen ildoari, dela jatorrizko testuak ezagututa, dela zeharka, Granadakoari zuzenean segitu ziotenen iturritik edanez; gure ustez oso litekeena da labaiendarra lehen multzokoa izatea.

ez dugu dudarik, lan honetan zehar behin baino gehiagotan iradoki dugun bezala. Idazkien txukuntasunak eta akats urritasunak patxadaz ondu eta gainbegiraturako lanaren irudia emateaz gain, zenbait hizkuntza ezaugarritan labaiendarra herrikideen mintzamolde huts-hutsetik bereizten saiatu izanaren arrastoa dakusagu:

- a) Batetik, sermoietan mugatzaile aurreko *e* eta *o*-ren disimilaziorik ez dago ia; dena dela, *testiguac* eta *falsuac* bezalako salbuespenak ageri dira (*falsoac* ere badagoelarik). Gaur aski arruntak ditugu Beintza-Labaienen disimilazio horiek. Bestetik, lehen esan bezala (§ 1.2.1.7.) ohikoak dira egun $u > o$ & $i > e$ irekitzeak, eta Armasarengan horien aztarna xumeren bat antzematen da; noizbehinkakoa ordea. Halaber, kutsu bereko $e > a$ bilakabideak eragin *iñolara* (44) eta *pensatura* (23) bana ditugu, baina (*e*)re lokailuaren azken bokala irekitzeko jokabide hori oso aldian aldikoa da testuetan; *cfr.* Armasak beste pasarte batean emandako *pensatu ere* (66). Gure iduriko, Labaienen XXI. mendean egunerokoak diren disimilazio- eta irekitze-joera horien isla predikuetan noiz edo noiz besterik ez agertzea joera horietatik urrundu nahiak berak utzitako aztarna izan liteke; alegia, Armasa herriko usadiotik aldentzen saiatu baina lantzean behin ustekabeen bertakora lerratu izanaren seinalea.
- b) Bokalei dagozkien ezaugarriez bezala, kontsonanteen gorabeheraz ere bada zer esan. Arestian aipatu legez (§ 1.2.2.1.) domingotarrak, Erbiti eta Hernandorenarekin bat eginez, ez zuen *i* osteko horzkari gor bustirik adierazi –*cfr.* *Passio Santaren gañean itz eguiten aditu cituen* (18)–. Bai ordea Erasunek, eta gaur den egunean arrunta da palatalizazio hori Basaburu Txikian. Baliteke honakoan ere Armasaren hautua testuei itxura jasoagoa emateko borondatearen ondorio izatea. Horrekin batera idatziaren eragina, herriko txokoaren ahozko jardunetik urrutiratu nahia edo biak egon litezke [*ez*+ adizkia] egituren baitako sandhi asko adierazi gabe uztearen edota bokal arteko herskari ahostunen kontserbazioaren atzean. Guztiak jaso itxura ematen die sermoiei.

2.6. Ondorioak

2.6.1. Basaburu Txikiko aspaldiko euskararen lekuko aberats eta zorrotzen bila abiatuz gero, XIX. mendean zehar sortu eta guregana heldu diren testuek zenbait muga dituztela aitortu behar da. Basaburuko seme ziren Erasunek eta Hernandorenak lan labur askoak prestatu zituzten, bata bestearekin erkatzeko egokiak baina datu kopuru handiegirik ezin eskain dezaketenak. Mariano Erbitiri dagokionez, lekukotasun zabalagoa utzi zigun arren, agerian jarri dugu xehetasun biografikoetan oinarrituta bazegokeela arrazoirik idatziz islatzea egokitu zitzaion mintzoa bete-betean ez emateko, nahiz eta hein handi samarrean hurbildu. Egileak herriko euskara berezkoa ez izatea, itzulpenean ageri diren beste hizkeren zantzuak, polimorfismorako joera eta akats kopurua, elkarri gehituta, traba handixkoak iruditzen zaizkigu Labaiengo doktrina eredu guztiz erabilgarritzat jotzeko. Azken batean, hainbat gabezia dituzte Basaburu Txikiak gaur arte eskainitako iturri idatziek, eta testu xume fidagarriak falta dira.

2.6.2. Miguel Ignacio Armasaren sermoiei funtsean Basaburu Txikiko euskara dariela uste dugu, hango kolore-zaporeak dituztela oinarri. Orrialde hauetan aipatutako hizkuntza ezaugarrien arabera aztertuta mende bereko Basaburu Txiki-Bortzerrietako idazkiak dituzte hurbilen labaiendarraren predikuek. Segur aski egilearen ibilbide eta heziketak, aspaldikoa izango zuen erregistro zaindurako joerak, joera horren inguruan urteetan zehar zizelkaturiko idazmoldeak eta ausaz orduko euskal egile batzuk ezagutu eta erdal testuak ez ezik haien lanak ere eredu izateak aldendu zuketean, neurri batean, jaioterriko euskarari zegozkion ñabardura batzuetatik; fonologia mailako zenbaiterik bereziki, gure iritziz. Dena den, herrikoei ari zitzaenez, ematen du ñabardura horietan ere bertakoa atera zitzaiola zirrikituetatik behin baino gehiagotan. Erbitiren ahulezia argi bat (ematea zegokion hizkera jaiotzatikoa ez izatea, alegia) ezin Armasari egotzi; beste batzuk (inguruko hizkeren eragina, polimorfismoa edo akats ugaritasuna) apalago antzeman ditugu domingotarraren lanetan.

2.6.3. Armasaren sermoiak heziketa sendoaren eta erregistro jasoa erabiltzeko borondatearen iragazkitik pasa ziren heinean, ez ditugu idazki xume fidagarritzat hartuko. Baina ez dugu uste, halaber, testu erlatiboki diatopiko hutsen aurrean gaudenik. Batetik, kokagune ezagunekoak direlako, eta Caminoren esanari jarraituz (2009: 311) halakoek badutelako –hein batean behintzat eta balizko eragin literario supradialektala aitortuta ere– dagokien eremuko hizkuntza ezaugarriak zein ziren ezagutarazi eta jatorri ezezaguneko idazkiak nongoak izan daitezkeen zehazten laguntzeko gaitasuna. Eta bestetik, labaiendarrak bere herrian bertan esateko propio idatzitako predikuak izan zirenez, iturri askotan ohikoa den erlatibotasun diatopikoa are garbiago saihestu dezaketelako. Caminoren arabera beti ere (ibid., 318) nahasketa dialektala duen testua da erlatiboki diatopiko, edota geografia kokagune jakin batean txertatzeko lan handia ematen duena. Ez lehendabiziko baldintza, ez (inola ere) bigarrena ez dagozkie Labaiengoaren sermoiei.

Laburbilduz, Basaburu Txikiko behinolako hizkerara hurbiltzeko aintzat hartu beharrekoak iruditzen zaizkigu Miguel Ignacio Armasaren predikuak, duten literatura ukitua gorabehera. Basaburu inguru zabalean mintzo zen euskara nafarraren ezagutzan sakontzeko eta orain arteko testu ondarea aberasteko tresna egokiak izateaz gain, badago gure iritziz domingotarraren izkribuak Basaburu Txikiko aingura testu balekotzat jotzerik, inon lekuko zorrotzagoak agertu artean gutxienez⁸⁹. Horretaz gain, aurkeztu ditugun sermoien balio dialektologikoa zalantzan jarrita ere, balio filologiko argia dute *Armasa* etxeko semeak bizitzako gorabeherak eraginda jaioterriko eliztarrentzat prestatu idazki txukunek; are gehiago gaur arte bederen eskualde hartako euskaldunek utzi diguten lekukotasunik zabal eta antzinakoena izanik.

AIPATUTAKO BIBLIOGRAFIA

- APALAUZA, A., 2012, *Nafarroako ipar-mendebaleko hizkeren egitura geolinguistikoa*, Nafarroako Gobernu eta Euskaltzaindia, Iruñea eta Bilbo.
 ARAKAMA, J. M., 1994, «Uharte-Arakilgo dotrina», *ASJU*, 28:2, 569-613.
 ARMASA, J. I., 1833-1860, «Sermoiak» (argitaragabeak).

⁸⁹ Literatur lan erdi jasotzat hartu ditugun neurrian, bat letozke Ulibarrik (2013: 528) aipatutako aingura testu motetako batekin.

- BAS, N., 1999, «La recuperación de Fray Luis de Granada en el siglo XVIII», *Estudis*, 25, 163-182.
- BIDADOR, J., 2001, «Utzamako beste euskal testu bat (1796)», *FLV*, 88, 521-527.
- CAMINO, I., 2000, «Goñerriko hizkera (II)», *ASJU*, 34:1, 137-196.
- 2003, *Hego-nafarrera*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- 2009, *Dialektologiatik euskalkietara tradizioan gaindi*, Elkar, Donostia.
- 2013, «Euskalkien historiaz: Lapurdi eta Nafarroa Garaia», in Gómez, R., Gorrochategui, J., Lakarra, J. A., & Mounole, C. (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gasteiz, 77-140.
- ECHEVERRÍA, J. N., 1826, *Cristau-doctrina, Gaspar Astetec erdaraz escriptua; eta orai escuaraz publicatzen duena, cembait gauza aumentaturic, Baztango Valleco Parroco batec, cristau fielen instruccionearen deseyuz, Gadearen Imprentan, Iruñean*. Sarean: <<http://www.liburuklik.euskadi.net/handle/10771/8448>> (azken aldiz 2015-x-19an kontsultatua).
- EUSKALTAINDIA, 1987-2005, *Orotariko Euskal Hiztegia*, Euskaltzaindia, Bilbo [=OEH].
- GRANADA, L., 1787 [1565], *Obras del Venerable P. Maestro Fr. Luis de Granada de la Orden de Santo Domingo, Tomo VI., que contiene el VI. y el VII. Tratado del Memorial de la Vida Christiana, en el qual se enseña todo lo que un Christiano debe hacer desde (sic) el principio de su conversion hasta el fin de la perfeccion*, Antonio de Sancha, Madrid. Sarean: <<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nyp.33433087371328;view=1up;seq=5>> (azken aldiz 2015-x-19an kontsultatua).
- 1788 [1554a], *Obras del Venerable Padre Maestro Fray Luis de Granada, Tomo VI*, Pedro Marín, Real Compañía de Impressores y Libreros del Reyno, Madrid. Sarean: <http://books.google.es/books?id=Ktln0nZcy1AC&printsec=frontcover&hl=es&source=gs_b_s_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> (azken aldiz 2015-x-19an kontsultatua).
- 1789 [1554b], *Obras del Venerable P. Maestro Fr. Luis de Granada de la Orden de Santo Domingo, tomo XIV. que contiene la explicacion de la Doctrina Christiana*, Antonio de Sancha, Madrid. Sarean: <<http://books.google.es/books?id=xXwBAAAAMAAJ&pg=PR12&lpg=PR12&dq=FRAY+LUIS+DE+GRANADA+COMPENDIO+DE+LA+DOCTRINA+CHRISTIANA&source=bl&ots=nmDslwOGB2&sig=WPahDhX7A9RUCZRq5QjbpW0mvGM&hl=es&sa=X&ei=ImyU4PzMIHaOb7gdgN&ved=0CEIQ6AEwBA#v=onepage&q=FRAY%20LUIS%20DE%20GRANADA%20COMPENDIO%20DE%20LA%20DOCTRINA%20CHRISTIANA&f=false>> (azken aldiz 2015-x-19an kontsultatua).
- IBARRA, O., 1995, *Utzamako hizkera. Inguruko euskalkiekiko harremanak*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- IDOATE, C.; VILLANUEVA, J. J., 1981, «Unas ordenanzas de Vera en vascuence», *FLV*, 37, 275-282.
- JIMENO JURÍO, J. M., 1999, *Navarra, Gipuzkoa y el Euskera. Siglo XVIII*, Pamiela, Iruñea.
- KANPION, A., 1880, *Orreaga. Balada escrita en el dialecto guipuzcoano, acompañada de versiones á los dialectos bizcaino, labortano y suletino y de diez y ocho variedades de la region bascongada de Nabarra desde Olazagutia hasta Roncal*, Imprenta y librería de Joaquín Lorda, Iruñea.
- LEKAROS, G., 2006, «Antzinako baztanera: XVIII. mendeko prediku argitaragabe bat», *FLV*, 101, 69-94.
- 2014, «Basaburuko euskararen lekukoak (I)», *FLV*, 118, 247-278.
- MENDIBURU, S., 1760a, *Jesusen amore-nequeei dagozten cembait otoitz gai, Jesusen Compañiaco A. Sebastian Mendiburuc eguiñac*, Iruñeco Libru-guille Juan Antonio Castilla-ren Echean, 1760 (I). Sarean: <<http://hdl.handle.net/10690/1556>> (azken aldiz 2015-x-19an kontsultatua).
- 1760b, *Jesusen amore-nequeei dagozten cembait otoitz gai, Jesusen Compañiaco A. Sebastian Mendiburuc eguiñac*, Iruñeco Libru-guille Juan Antonio Castilla-ren Echean, 1760 (II). Sarean: <<http://www.liburuklik.euskadi.net/handle/10771/8394>> (azken aldiz 2015-x-19an kontsultatua).
- OLANO, M., 1998, *Areso eta Leitzako hizkerak*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- ONDARRA, F., 1987, «Dos pláticas en vascuence del siglo XVIII», *FLV*, 50, 281-316.
- 1994a, «Javier Ramon de Lakoizketa Bertiz-ek izan zituen testuak», *FLV*, 65, 161-184.
- 1994b, «Javier Ramon de Lakoizketa Bertiz-en euskal testuak», *FLV*, 66, 349-370.

- PAGOLA, R. M. *et al.*, 1995a, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Iparraldeko goi-nafarrera-1*, Deustuko Unibertsitatea, Eusko Ikaskuntzen Institutua, Bilbo.
- 1995b, *Bonaparte ondareko eskuizkribuak. Iparraldeko goi-nafarrera-2*, Deustuko Unibertsitatea, Eusko Ikaskuntzen Institutua, Bilbo.
- SALABURU, P., 1987, «Baztango euskalkiaz: Elizondoko beste doktrina bat», *ASJU*, 21:2, 453-473.
- SANTAZILIA, E., 2013, «Iruñe ondoko euskal testu zahar berri bat», *FLV*, 116, 91-119.
- SATRUSTEGI, J. M., 1987a, *Euskal Testu Zaharrak I*, Euskaltzaindia, Iruñea.
- 1987b, «Zugarramurdiko euskararen lekukoak XIX. mendean», *ASJU*, 21:1, 81-104.
- 1996, «Goizuetako udal-ordenantzak», *FLV*, 72, 297-314.
- 1997, «Lesaka eta Luzaideko euskal testu parekatuak», *FLV*, 74, 99-126.
- ULAYAR, E., 1987, «Juan Miguel Gastesiren bi 'Mayatzeko illabetia: Mariaren Illabetia' (Marie Santisimeren Devocia) 1850-1854», *FLV*, 49, 53-64.
- ULIBARRI, K., 2013, «Testuak kokatuz dialektologia historikoa: egiteetatik metodologiara», in Gómez, R., Gorrochategui, J., Lakarra, J. A., & Mounole, C. (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra*, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gasteiz, 511-532.
- ZELAIETA, E., 2004, «Bortzerrietako euskara, herriz herri (ez)berdintasunetan barrena (I)», *FLV*, 96, 223-248.
- 2008, *Baztan-Bidasoako hizkeren azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernu eta Euskaltzaindia, Iruñea eta Bilbo.

LABURPENA

Basaburu Txikiko euskararen lekukoak (eta II)

Lan honen lehen zatian (*FLV* 118) Basaburu Txikiarekin loturiko bi autore izan genituen aztergai: Mariano Erbiti udabearra, XIX. mendearen erdialdean Beintza-Labaien irakasle ibili eta kristau doktrina herri hartako euskara isuri zuena, eta Miguel Ignacio Armasa domingotarra, Labaiengo semea, hamarkada batzuk lehenago sorterrian bertan euskarazko hiru prediku behintzat idatzi zituen. Lehenbiziko saio hartan Armasaren sermoietako bat plazaratu genuen, eta honako honetara gainerako bien edizioa ekarri dugu, labaiendarrak erabilitako hizkeraren ezaugarri zenbait iruzkintzeaz gain. Bestalde, sermoi horiek Basaburu Txikiko behinolako euskarara hurbiltzeko baleko tresna izan daitezkeela iritzirik, uste horren aldeko argudioak ematen saiatu gara. Domingotarraren euskarazko idazkietan sumatu ditugun hainbat eragin azaleratzeko ahalegina ere egin dugu, Frai Luis Granadakoaren oihartzun argia agerian jarriz eta antzeman uste izan dugun Sebastian Mendibururena arrazoituz.

Giltza hitzak: Basaburu Txikia; dialektologia; antzinako testuak; sermoiak; edizioa.

RESUMEN

Testigos del euskera de Basaburúa Menor (II)

En la primera parte de este artículo, escrito al objeto de aportar materiales que mejoren el conocimiento de cuanto rodea al euskera de dicha comarca navarra (*FLV* 118), ofrecimos por un lado una serie de datos biográficos relacionados con Mariano Erbiti, a quien debemos la doctrina de Beintza-Labayen, y por otro presentamos al dominico Miguel Ignacio Armasa (1770-1814), natural de la misma localidad y autor de al menos tres pláticas en lengua vasca, una de las cuales dimos a conocer. En esta segunda entrega incluimos las dos restantes, añadiendo a nuestra edición el comentario de algunas de las principales características lingüísticas presentes en los tres sermones mencionados. Finalmente, exponemos las razones por las que consideramos que Armasa es una referencia válida para el acercamiento al euskera usado en su tiempo en la Basaburúa Menor, y destacamos el influjo que los textos de Fray Luis de Granada ejercieron sobre los del dominico navarro, el cual, por

otra parte, conoció más que probablemente la obra del jesuita guipuzcoano Sebastián Mendiburu.

Palabras clave: Basaburúa Menor; dialectología; textos antiguos; sermones; edición.

ABSTRACT

Witnesses of Basaburu Txikia's Basque speech (II)

In the first part of this article, written in order to provide materials that contribute to a better knowledge of the Basque dialect of Basaburu Txikia (FLV 118), we offered a series of biographical data related to Mariano Erbiti, to whom we owe the doctrine of Beintza-Labaien. As well as this, we presented the Dominican Miguel Ignacio Armasa (1770-1814), born in the same town and author of at least three sermons in Basque, the first of which we released in our first issue. In this second part of the article, we include the two remaining sermons, adding to our editing the comment of some of the major linguistic features shared in the three sermons. Finally, we present the reasons why we consider Armasa to be a valid reference to approach the Basque used in that time in the Basaburu Txikia area. Besides this, we also highlight the influence that the texts of Fray Luis de Granada exerted on the Navarre Dominican, who more than likely knew the work of the Guipuzcoan Jesuit Sebastián Mendiburu.

Keywords: Basaburu Txikia; dialectology; ancient texts; sermons; editing.

